

909
910
911
912
913

205

9-74

~~nr: 93~~

~~nr 1138~~

ԿՐՕՆԱԿԱՆ—ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԽՈՐՀՐԴԱԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՍՏՈՒԱԾՄԻՐՈՒԹԵԱՆ, ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ
ԲԱՐԵԳՈՐԾՈՒԹԵԱՆ ԵՌԱՆԴ ԱՐԾԱՐԾԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ ԳԵՐՄԱՆԵՐԷՆԻՑ

ԳՐԻԴՈՐ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂԱՓԻՐԵԱՆՑ

ՄԻԱԲԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՌՑ ՍՐԲՈՑ ԷԶՄԻԱՆԻ ԵՒ ՎԱՆԱՀԱՅՐ
ՎԱՆՈՒՑ Ս. ԹՈՎՄԱՅԻ ԱՌԱՔԵԼՈՑ, ՈՐ ՅԱԳՈՒԼԻՍ

ՀԱՏՈՐ Ե.

Բ. Տաազրութիւն

ՀՐԱՄԱՆԱԻ

Տ. Տ. ՄԿՐՏԶԻԱ.

ՎԵՀԱՓԱՌ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՑՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ

ՏՊԱՐԱՆ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՌՑ ՍՐԲՈՑ ԷԶՄԻԱՆԻ

1897

1008
35782

7083

Ասա՛ արժուին, թո՛ղ բարձր ժայռերի վրայ քո
շինած բոյնդ, ո՛վ թագաւոր թռչուն, թո՛ղ քո դրա-
ցութիւնդ ամպերի հետ: Նոյնպէս շուշան ծաղկին
ասա՛, ազնիւ ծաղիկ, փուշի ծառ դարձիր, կամ
թունաւոր բոյս եղիր: Բայց և այնպէս, արծիւն դէպի
երկինքը կբարձրանայ, արեւին մօտ տեղերն թւերը
կտարածի. բայց և այնպէս այս ազնիւ ծաղիկն իւր

քաղցրանոյշ հոտն կտարածի օդի մէջ: Ի՞նչ է ասածիս պատճառն. այն, որ թէ՛ կենդանի և թէ՛ բոյս իրենց օրէնքն ունին. այդ օրէնքովն պէտք է գնան. ուրիշ ճանապարհ բռնել իրենց համար, դրած օրէնքի ճանապարհէն դուրս գալ՝ չեն կարող: Իրենց բնական օրէնքն ստացել են իրենց Ստեղծողի ձեռքէն, սորա համար այն են, ինչ որ պէտք է լինին, ուրիշ կերպ չեն լինիլ:

Եւ մի՞թէ մարդիս հոգին ևս իւր պատուիրանն Աստուծոյ ձեռքէն չէ ընդունել: Ինչ որ պիտի լինի նա և ինչ բանի որ կոչուած ու նշանակուած է, նա գիտէ. բայց ոչ ամենայն ժամանակ կատարում է այն, ինչ որ պիտի անէր իւր կոչմանն ու նշանակութեան համեմատ: Շատերն են կոչուած, բայց քիչերն են ընտրուած:

Առաջին դու արդեօք գիտենալ մարդկային ազգի մէջ եղած շատ ու շատ վատ բաների, շատ կերպ վատանալու, փչանալու պատճառները: Դու անշուշտ համեմատում ես ու նմանեցնում մարդին մի բոյսի, որոյ ծայրը դէպի վեր, դէպի երկինքն է գնում, բարձրանում, և որոյ արմատը, սահմանուած է Աստուծոց, որ հողի մէջ մտնի ու այնտեղ խոր ճիւղեր արձակի: Բայց Աստուծոյ այս բոյսը անթիւ, անհամար արարածոց պարտիզի մէջ ինքն իրան փչանում է, երբոր իւր մէջի կենսական հիւթը առողջ դրութեան մէջ չէ կամ քանի գնում է ցամաքում, չորանում: Այսպէս է իւր բնական օրէնքէն, իւր համար սահմանուած ճանապարհէն դուրս գալիս ու սխալ կերպով գնում ամեն մի մահկանացու մարդ:

որպէս և ամբողջ ազգեր՝ իրենց նպատակին չդիմելով, երբոր նոցա մէջ հանգչում է վառուած, պրծած ճրագի նման առաքինութեան ու ճշմարտութեան լոյս ու տաքութիւն տուող նիւթն ու զօրութիւնը: Ինչ որ անարժան ու ստոր բան է, այն է մեծաւ մասամբ ուրախութիւն ու զուարճութիւն պատճառում մարդկան մեծ մասին: Այս տեսակ մասն որ և իցէ ազգի, այնպիսի մարդիկ են, որ ոչ բարւոյն և ոչ չարին, ոչ առաքինութեան և ոչ մոլութեան համար մի որոշ հակումն ու սէր ունին, որովհետեւ սրտի քաջութիւն չկայ մէջները: Գերու նման վախում են ծեծէն ու պատիժէն, ու սորա համար և վատ բանէն հեռու պահում իրենց, և կարծում են, յոյս ևս ունին, որ այսպիսի իրենց ընթացքովն, թէ այս աշխարհիս վրայ և թէ՛ այն աշխարհումն իրենց համար լաւ տեղ են պատրաստում ու լաւ օրերի մէջ պիտի լինին: Դոցա բռնած ճանապարհի մէջ ոչ ճշմարիտ հոգւով ու սրտանց սիրել կայ առաքինութիւնը, և ոչ սրտանց ատելով գարշել զգուել կայ մոլութենէն (վատ գործերէն, մեղքէն): Դոցա մէջ կայ միայն ձգտումն փող աշխատելու, փող շատացնելու, լաւ ապրելու, մեծութեան ու իշխանութեան հասնելու, մի ժամամեակ գոնէ անուն հանելու, այս է, որ գրգռում է, հրապուրում, խթան տալի ու մղում շատ ու շատ մարդոց, որ շարժին, այս ու այն կողմն ընկնին, այս ու այն և շատ բանի ձեռք զարկեն. այս է, որ մեռելի նման քնած մարդոց անգամ զարթնեցում է, վերկացնում իրենց հանգիստ տեղէն ու այլ և այլ գործեր անել տալի: Շատ կան արդեօք այնպիսի

մարդիկ հազարաւորների մէջ, որ իրենց յօժար կամ-
քովն իրենց զոհէին արդար, ճշմարիտ բանի հա-
մար, ազատութեան ու անմեղութեան և սուրբ հա-
ւատոյ համար: Բայց ամեն տեսակ նեղութիւն կքա-
շեն, կտանեն, իրենց գլուխը մահու կուտան՝ իրենց
ունեցածը, իրենց հարստութիւնը չկորցնելու համար,
կամ մի ունայն փայլի ու մի սուտ փառքի համար
իրենց կեանքը չեն խնայիլ, կրակի ու թուրի առաջը
կերթան, ոչ մի վտանգ աչքներին բան չի երեւիլ:

Նոյնպէս կան մեր օրերում բաւական քրիստո-
նեաներ, որ ոչ իմաստութեան ճանապարհն են բռն-
նել հաստատ կերպով ու գնում, և ոչ անմտութեան:
Սոքա ոչ տաք են և ոչ սառն, ուզում են, և՛ Աստու-
ծոյ ծառայել, և՛ մամոնային, իրենց սրտի ուզածին
պէս ապրում են և միանգամայն պահանջում են, որ
միւս կեանքումն ևս ամենալաւ տեղն ունենան: Նոցա
չաստուածը (կուռքը), որ պաշտում են, ժամանակի
ամենափոքր կտորն է, մի բոպէն, որ նոցա այս կամ
այն է անել տալի, նոցա կենաց կանոնը, նոցա ըն-
թացքի ուղղութեան լարն, որ բռնում են ու գնում,
կոյր բազմութեան կարծիքն է իրենց վերայ, ուժ է
ընկնում են, ամենայն ջանք ու աշխատութիւն քաշե-
լով կամայ աւամայ, ինչ է որ ժողովրդի բազմութեան
սովորական և ընդունելի ճանապարհովն միայն կա-
րողանային գնալ: Այսպիսի մարդոց սիրտը շատ շու-
տով է կոտրվում, շատ հեշտ են թուլանում ու կոր-
ցնում իրանց, որովհետեւ նոքա մարդկանցից շատ
աւելի են վախենում, քան թէ Աստուածանից: Նոքա
գովելով երկինք են բարձրացնում, հասցնում հին

ժամանակի մեծ մարդոց՝ իրենց թաւորոնների, ճա-
ռերի ու գրուածների մէջ. բայց ով որ իրենց օրե-
րումն այն մարդոց նման մեծ ու ազնիւ մարդը ճա-
նաչուել համարձակուէր իւր գործերովն, նորա ա-
նունն՝ խելքը կորցրած, մոլեռանդն, յափշտակուած
օտարոտի մարդ կզնէին և ինքն իրան կորցրած մար-
դու պատիւը կուտային. մինչև այսօրս ևս շատ ան-
գամ աւելի վատ, աւելի ամօթ բան է աղքատ լի-
նելը քան թէ վատ հոգու տէր մարդ լինելը. աւելի
վտանգաւոր բան է պատառոտած հագուստ ունե-
նալը, քան թէ վատ գաղափարների, փչացած մրտ-
քերի տէր մարդ լինելը:

Այս սոստիկ կերպով ցանկալն ու ջանք անելը,
որ հասարակաց կարծիքը իւր վրայ լաւ լինի, մինչև
անգամ այնպիսի մարդոց է սխալեցնում, որոց մէջը
բարւոյ ճանաչումն դեռ ևս ամենեւին մեռած չէ.
ընդհանուրի աղաղակն այնչափ է բարձրացնում իւր
ձայնը, որ ճշմարտութեան ձայնը չի լսուում: Եւ
թէ և, ասենք լսում են այս ամեն օր, որ Յիսուս
Քրիստոսն իւր կեանքովն ամենայն մարդոց օրինակ է
ու պիտի լինի, որպէս և իւր Աստուածային խօսքե-
րովն ու գործերով, բայց իրենց ամեն մեկ կողմումն
միայն հակառակ չար օրինակներն են տեսնում ու
իրենք ևս, չկարողանալով դիմանալ, նոյն ճանապար-
հովն գնում, ինչպէս որ սրբնթաց գետն իւր մէջն
ընկած բանը առնում է, քշում, տանում:

Ժամանակէն է, որ ազնիւ մարդիկ են դուրս
գալիս դարձեալ, և Յիսուսի փրկչի նման, նորա ա-
շակերտների և հին ժամանակի իմաստունների նման

աւելի բարձր են ճանաչում ու աւելի յարգում յաւիտենական ճշմարտութիւնը, քան թէ ոսկեզօծած թիթեռի նմանող ստութիւնը՝ յաւիտենական արդարութիւնն ու իրաւունքը, քան իշխանաւորի հպարտութիւնն՝ յաւիտենական առաքինութիւնն, քան զեղխութիւնն, փափկութիւնն ու հեշտասիրութիւնն, աստիճանների, մեծութիւնի ետեւէ ընկնելը և ցած կեղծաւորի ծխած խուռնկն: Ոչ թէ ԱՅՆՏԵՂ է ԿԵԱՆՔԻ ՃԱՆԱՊԱՐՀՆ, ՈՒՐ ՈՐ ԲՈՆԻ ՅԱՌԱՋ ՄՂԵԼՈՎ ՏԱՆՈՒՄ է ՄԵԾ ԲԱԶՄՈՒԹԻՒՆՆ, ԱՆՄԱՔՈՒՐ ԿՐՔԵՐԻՅ ԿԱՇԿԱՆԴՈՒԱԾ, ԱՅԼ ՈՒՐ ՈՐ ԿՈԶՈՒՄ ԵՆ ՄԵԶ ԿՐԾՆ ՈՒ ԽՂՃՄՏԱՆՔՆ:

Ո՛վ է, որ յեղ փռուել հարսւանայ, եթէ որ Բարոյն է՝ հեթեհո՛ւս առանց յետո՛ւ հասելո՛ւ: Եթէ որ արդարո՛ւն է՝ համար նեղո՛ւնիւնէր, հալածանքներ ևս բաշխու՛ն ի նի, Գարշեալ երանելի է, Բայց թի՛ փախեալ անցա յամառո՛ւնիւնի ու զինի լէ յեր «Երբ Թե՛ երկն-ը ընկնի:»

Այսպէս է, սիրտ տալով, մեզ ասում բարձր ձայնով սուրբ Առաքեալն Պետրոս՝ վէ՛մ մարդն: Ուրեմն սիրտ առէք այն բանի համար, ինչ որ աստուածայի՛ն է: Աստուածային բանի հետ Աստուած է, ո՛վ կարող է մեզ հակառակ կանգնել: Մի՛ վախենար ամենևին չարագործէն, այն արհամարհուած մարդէն, որ, ինքն պատիւն կորցնելուց յետոյ, քեզ կարհամարհի ու չի պատուիլ, և ծաղրել անգամ մօրէն անց կկացնի: Առանց քաշուելու արա՛ այն, ինչ որ Աստուած հրամայում է, ինչ որ Յիսուսն է սովորեցնում, ինչ որ խղճմտանք է պահանջում, և քո արիասրտութիւնդ չար մարդին վրայ սարսափ

կձգէ. վերջը նա իւր խորամանկութիւնով բանացրած խելքէն ու իւր արած յիմարութենէն ինքն կամաչի: Ով որ չարին է հետեւում, ինչքան ուզի, թո՛ղ յամառի իւր չարամտութեանը մէջ, բայց լաւ կիմանայ յետոյ, որ թոյլ ու անզօր է այն անմիտ անձնասիրութիւնն, որ անխորհրդաբար իւր անձի վրայ է մոլուած: Իւր անձի վրայ միայն մտածող մարդը կալու է, այո՛, այս ու այն աննշան կերպով իւր անձին մի օգուտ, մի փայլ բերող արդիւնքներ ունենալ, բայց չէ կարող երբէք դիմադրել ճշմարտութեան միշտ զօրաւոր անդիմադրելի ալիքներին. նա ինքն ևս չի իմանալ, թէ ինչպէս այդ հոսանքի պտոյտքի մէջ ինքն կուլ կերթայ: Միայն նա, որ Աստուծոյ յանձնուած լինելով՝ հաւատացած, միշտ արիասիրտ ու աներկիւղ է մնում, նա՛ միայն ալիքների տակ չի մնալ ու միշտ երեսը դուրս կուգայ:

Ուրեմն արիացէ՛ք, սիրտ առէք առաքինութեան համար: Ո՛վ է, ո՛ւմ ձեռքէն կուգայ ձեզ վնասել, դո՛ւք, Աստուծոյ զինուորներ, եթէ որ մինչև վերջը դիմանաք ու պինդ կենաք:

Այս քաջասրտութիւնը առաքինութեան համար՝ տալիս է ճշմարիտ քրիստոնէական հաւատն. ոչ թէ կեղծ քրիստոնէութիւն, ոչ թէ կոյր, մոլութիւնով ու անձնական շահէն իւր ջղերի ոյժն կորուսած ամբօխի առաջնի յայնք քրիստոնէութիւնն, այն ամբօխի, որ «Տէ՛ր, Տէ՛ր» է կոչում ու նորա պատուիրաններն որ չէ պահում, որ Աստուած սիրել է երգվում և իւր ընկերին, իւր նման մարդին ատում, Աստուծոյ երկրպագութիւն անում, և իւր մարմնոյ վատ ցանկ

կութիւններին ծառայում: Ոչ թէ այժմեան աշխարհի կրօնական ճշմարտութիւններ ուսուցանող քրիստոնէութիւնն առաքինութեան հետեւելու, առաքինութիւն գործելու համար ոյժ ու սիրտ է տալիս, այլ փրկչի առաջին աշակերտաց քրիստոնէութիւնն, որ հաւատոյ ճշմարտութեան համար, բանական հոգւոյ արդարութեան ու իրաւանց համար, առաքինութեան սրբութիւնը մտքով, խօսքով ու գործով ճանաչելու ու գնահատելու համար՝ անարգանք ու նեղութիւն, ծաղր, արհամարհանք ու մահ անգամ ընդունեցին, ամենեւին չթուլանալով միանգամայն, կամ իրենց համոզմունքը փոխելով:

«Ո՛վ որ ի՛մ յեփնէց է «-դո՛մ գալ», ասում էր Փրկիչն «-բանայ ի՛ւր անշն, առնի ի՛ւր խաչն և ի՛մ Կամալից» գայ: Ի՛նչո՛ւ որ, ո՛վ որ ի՛ւր կեանքն «-դո՛մ է պահպանել, կ'որցնի: Բայց ո՛վ որ ի՛ւր կեանքը կ'որցնի ինչ համար, նա (իւր կեանքը) պահպանած կ'ընի»: Այս մեծ կշիռ ունեցող խօսքերի մէջն է գաղտնիքի բանալին այն անյաղթելի զօրութեան, որով բարին չարին յաղթում է, որքան ևս շատ ոյժ բանեցնի մեր վրայ:

Պինդ բռնիր բարին ու գնա, միշտ բարի բանեւելու վրայ լինի սիրտդ ու սէրդ. ամենեւին մի մտածիր, հոգ մի անիր թէ ինչ կ'լինի իմ բանս, գլխիս մի բան չգայ: Քո արիասրտութիւնդ քեզանից է, քո խելքիդ, քո մտքիդ որոշելու, վճռելու բանն է. բայց թէ քո գլխին ինչ պիտի գայ, այդ քո բանը չէ, այդ քո երկնաւոր Հօր գործն է, նորա ձեռքէն գալու բանն է:

Ուրացիր քո անձդ. այս խօսքով ուղղում եմ ասել

քեզ թէ, երբոր բարի բանն քո ձեռքէդ գալիս է ու կարող ես անել, մի հարցնիլ առաջ ինքդ քեզ թէ, անելու այս գործէս ի՛նչ շահ պիտի ունենամ, կամ թէ, մարդիկ այս իմ անելու գործս ի՛նչպէս կ'հասկանան, ի՛նչ իրենց մտքէն կանցկացնեն: Քո միտք անելու բանդ այն է թէ, որովհետեւ աստուածային բանն աստուածային է, արդար ու իրաւացի բանն ոչ ոք չէ կարող ասել թէ այնպէս չէ, ծուռ է, և սորա՛ դք չէ կարող ասել թէ այնպէս չէ, ծուռ է, և սորա՛ համար անելու բանն պէտք է անես ու մտքումդ ասես թէ, Աստուծոյ ընդունելի, արդար ու իրաւացի բանն, որ բարի բան է, ինչո՞ւ պիտի չանեմ: Ո՛վ ինչ ուղղում է մտածի, ասի, ես բարի բանն պէտք է անեմ, չեմ կարող չանել: Առաջուան է մի նօտիր, այս ու այն բանը միտք անելու, քու մտքովդ հաշիւ անելու թէ, այսպէս, և այնպէս կարող է պատահել, կամ քու անելու գործիդ տակէն քեզ այս ու այն վտանգը, վնասը դուրս կուգայ. ո՛չ մտածիր, որ քո անելու գործովդ իշխանութիւն ու ոյժ ունեցող մարդոց քեզ հետ չթշնամացնես. ո՛չ մտածիր, որ դու հացդ, պաշտօնդ, տեղդ, կկորցնես, և ո՛չ մտածիր, թէ քեզ երեսիդ վրայ վայր կձգեն, երեսիդ մտիկ տուող չլինիր, Իրաւացի, արդար բանէն ջոկ, աշխարհիս մէջ ոչինչ մեծ չհամարիս ու չյարգես՝ ամենայն կերպով: Երբոր այս բանը ձեռքէդ կուգայ և կանես՝ այն ժամանակն ես միայն դու ճշմարիտ քրիստոնեայ, ճշմարիտ հետեւող այն բանին, ինչ որ Աստուածա-յի՛ն է: Ով որ երկիւղ չունի, ով որ աներկիւղ քաշում, տանում է ամենայն բան, ամենքն ևս նորան է պիտի վախենան որոնք որ իրանք սիրտ ու քաջու-

Թիւն չունին ու երկիւղը իրենց սրտումն է, որ չլինի թէ բանն այնպէս գայ, որ իրենք շատ բան, կարելի է, կորցնեն: Ով որ այս տեսակ աներկիւղ, այսպիսի քաջա-սիրտ մարդ է, նա՛ է յաղթողը, նա կ'յաղթի: Ով որ իւր կեանքն ուզում է պահպանել, նա կ'կորցնի: Ով որ փափուկ, հանգիստ, անվրդով, լաւ կեանք անց կացնելու համար աւելի բարձր, հոգւոր կեանքէն ձեռք կքա-շի, նա՛ այն մարդը կ'լինի, որ յաւիտենական կեանքը մի րոպէի՝ համար ծախում է: Բայց ով որ սուրբ բանի համար՝ մի փշանալու, ոչինչ ու անցաւոր բարիք կար-համարհի, նա կ'կորցնի այն սերմն, որոյ մէջը փոշի է միայն, ուրիշ ոչինչ, և մի աւելի լաւ կեանք, պատե-րազմի մէջ կ'ուռելով ու յաղթելով կստանայ:

Եթէ որ իսկ՝ արդար ու ճշմարիտ բանի համար ցաւեր, նեղութիւններ, հալածանքներ ևս քաշելու լինիս, բայց և այնպէս դու երանելի ես: Ով որ չար ճանապարհներով, խաբէբայութիւններով ու հնարա-գիտութիւններով մեծութիւնների, բարձր տեղերի ու պատիւների է հասել, կարծում ես դու, որ կա-րճւմ է վայելել՝ հանգիստ և ուրախ սրտով: Սուրբ իւզով օծուած մեղաւորն անգամ իւր ծիրանիների, իւր փառաւոր հագուստների տակ դողում է ճշմար-տութեան ուժի առաջին ու հատուցման բոպէի առա-ջին, որ վերջապէս ամենի համար պիտի գայ, հասնի: Կարծճւմ ես դու, որ անարգ նենգութիւնով ու խո-րամանգութիւններով և այդպիսի ամենացած ճանա-պարհներով հաւաքած մեծ ինչքն ու հարստութիւնը, որ ունի այդպիսի մի վատ հոգու տէր մարդն՝ բազ-դաւճը է իրեն համարում, երանի՞ տալու մարդ է

կարծում իրան: Ոսկու փայլը վերջապէս նորա աչքի առաջին դեղնումէ, իւր դեղնութիւնը ցոյց տալով նորան, որ իւր իսկական գոյնն է, բայց իւր ամօթալի գործերի գիտակցութիւնն, որովք նա այդչափ ոսկին դիզել է, իւր սրտում մխումէ ու մխո՞ւմ: Նատուրալ կլինէր նա, եթէ, կարողանար, իբրեւ ճշմարիտ ու անստեղծ բան, միանգամ մօքէն անց կացնել ու բերնէն ևս հանել համարձակ թէ՛ Աստուած չկայ աշխարհիս երեսին, կասէր նա այդ, որ իւր սիրտը հանգստացնի. բայց խղճմտանքի ցաւն ու կսկիծն՝ իբրեւ ծիծաղելու բան՝ հեռացնել նա կարող չէ ոչ մի ժամանակ: Եթէ որ դու մեղաւորին տեսնէիր, երբոր միայնակ է, տեսնէիր նորան իւր սրտի մէջ՝ նորա բոլոր ունեցած փողին ու բաներին ամենեւին աչք չէիր ունենալ, միայն թէ, նորա մի րոպէ քաջածն դու չբաշէիր:

շածն դու չբաշխիր։
Իսկ դու, Աստուծոյ մարդ, եթէ դու յերաւել
արդարութեան (իրաւացի բանի) համար ես ցաւեր
քաշում, պինդ կաց, չթուլանաս։ Եթէ որ քո հայր-
բենիքդ ևս քեզ իւր մէջէն դուրս հանի, ձգի՝ սիր-
տըդ թող չկոտորի, չվախենաս, առաքինի մարդու հա-
մար ամենայն տեղ բաց հայրենիք կայ։ Եթէ որ կոր-
ցընելու լինիս՝ ոյժ ու իշխանութիւն ունեցող մարդոց
համարումն քո վրայ, որ լաւ աչքով քո վրայ կնա-
յէին՝ բանի տեղ մի դնիլ։ Եթէ որ քո սրտիդ շատ
սիրելի հանգամանքները քեզ համար բոլորովին փո-
խուին, ու քեզ տեսնես ամենավատ դրութեան մէջ,
սրտիդ չառնես, մեծ բան չհամարես, առողջ բանա-
կանութիւնովդ միտք անելով ու մտքիդ որոշումն ու

վճիռը տալով, թէ՛ ի՞նչ են այն պատիւներն, որ ոչ մի պատիւ չունին, ոչ մի պատիւ ստանալու տեղ չունին: Առաքինութիւնն ամենայն տեղ քո մէջդ սէր կ'առի և քո հոգուդ մէջն մի պատիւ կ'ծնեցնի դէպի քեզ, այնպիսի մի պատիւ, որ ոչ մի թագաւորական իշխանութիւն ու զօրութիւն քեզանէ խլել, քո կամքիդ ընդդէմ ու ուժով քեզանէ առնելով, զրկել քեզ քո իսկական ու ճշմարիտ պատուէդ չի կարողանալ: Եթէ որ արդարութեան համար ունեցած չունեցածդ ևս կորցնելու լինիս և աղքատ, խեղճ, դռնէ ի դուռն մանգալու լինէիր, մինչև քո բերանդ դնելու մի պատառ հացն անգամ օտար երկրներումն պտռելու և գտնելու նեղութեան մէջը լինէիր, լաւ իմացիր, որ քո ներքին բարձր զգացմունքդ այն մի կտոր ցամաք հացը մի մեծահաց սեղանի, մի խնջոյքի տեղ կ'համարի և այնպէս կ'ընդունի, քո չքաւորութեանց մէջ դու աւելի շատ աւելի բարձր կ'լինիս, քան թէ մի աշխարհի հրամայող, մի երկրի վրայ իշխանութիւն բանեցնող մի զօրաւոր թագաւոր: Դու կորցրած կ'լինիս այն դիզուածներն, որ երկրաւոր բաղդաւորութեան միշտ փոխուող խաղերն են, բայց դու ինքդ քո իսկական բաղդաւորութիւնդ գտած, ձեռք բերած կ'լինիս. դու աղքատ, շատ բանի կարօտ կ'լինիս, երեսիդ մոտիկ տուող, սրտիդ ցաւն և ունեցած կարիքներդ հասկանալ ուղեցողը չլինիր, բայց և այնպէս դու քու հոգւոյդ, քո սրտիդ մէջը բաղդաւոր մարդը կ'լինիս: Ուրախութեամբ ու պարգերես կարող կ'լինիս դու քո Աստուծուդ դէպի վեր աչքերդ ձգել ու մոտիկ տալ որպէս և ամեն մի մար-

դու երեսին համարձակ նայել ամենեւին երկիւղ ու ամօթ չքաշելով: Քեզ հալածողները, քեզ յաղթող, ընկճողները՝ քեզանէ յաղթուած, ընկճուածներ կ'լինին, դու կ'լինիս վերջապէս նոցա հալածողն ու նոցա յաղթանակողը: Աստուածահայր Դաւիթ մարգարէի հետ դու ևս կ'առես հանգիստ ու աներկիւղ սրտով. «Աստուած ուրախացնում, մխիթարում է իմ սիրտս. ինձ ուղիղ ճանապարհով է տանում իւր անուան համար: Եթէ մութ հովիտների մէջն մանգամ, ոչ մի փորձանքէ չեմ վախենար, ինչու որ դու իմ հետս ես. քո ցուպդ ու գաւազանդ, նոքա ինձ մխիթարութիւն եղան: Դու իմ առաջին պատրաստումես մի վահան թշնամիների դէմը: Դու օժուժես իմ գլուխս իւղով և ինձ լի բաժակ ես տալի խմելու: Բարին ու ողորմութիւնն իմ յետնէս կուգան մինչև իմ մահս և ես իմ հօրս յաւիտենական բնակարանի մէջ կ'մնամ միշտ»: (Սաղմոս 23):

Արիացիր, իմ սիրտ, առաքինութեան համար: Արդար ու ճշմարիտ մարդուն համար յաղթութիւնն ու յաղթանակն երբէք չի պակսիլ: Ահ ու դող չընկնի սիրտդ, որ հող ու մոխիր դառնալու բաները ևս ձեռքէդ պիտի գնան, արդար ու ճշմարիտ բանի համար, այլ վախ ունեցիր, որ ճշմարիտ արդար բանն ձեռքէդ փախցրիր ու չարիր: Մի՞թէ դու մի օր կամ մի տարի անցնելուց յառաջ կամ յետոյ, քո ունեցած բոլոր երկրաւոր ինչքդ ու բարիքդ չպիտի թողնես և մերկ այս կեանքէս դուրս գաս, ինչպէս որ այս աշխարհս եկար. բայց մի բարի բանի սրբութիւնն չի փչանալ, այլ կ'մնայ, արդար մարդու ետնէն կերթան

իւր գործերն: Սիրտդ երկիւղ թող չընկնի, իմ պատուական քրիստոնեայ եղբայր, երբ որ բանը գալիս է Աստուծոյ և մարդկային ազգի վրայ: Սիրտը դող բռնելն՝ իւր շահի յետնէն ընկնողների բանն է, որ կապրին իրենց մի բարեյաջող ընկալի համար, ժանգոտելու մետաղի համար, զուարճութիւն բերող հեշտութեան համար, սուտ ու կեղծ պատիւ ու մեծարանք, այլոց ոչ թէ տալու՝ այլ ցոյց տալու համար, հոգւոյ թանկագին ակունքի մասին մի զգացումն չունենալուց, որոյ համար մեր կեանքը դնելն անգամ մի վաստակ է:

Ինչ որ ուղիղն ու ճշմարիտն է, աներկիւղ սրտով ու հաստատ մտքով ասա՛ ու յետ մի կենար: Որտեղ որ իւր բերանը բաց է անում ճշմարիտն ասող մի մարդ, նորա հետն եղիր. նորանէ հեռու քեզ չպահես, նորա հետ, նորա նման ցաւեր, նեղութիւններ քաշիր ու համբերիր. Աստուածանից նորա ստանալու վարձն քո վարձդ ևս է: Խոստովանէ Քրիստոսին, նա ևս մի օր քեզ կխոստովանի:

«Հրէից թագաւորն ես դու», իւր դատաւորական աթոռէն հարցրեց փրկչին Պիղատոսը. երկրի կառավարիչն ու խնամակալը, հարցրեց այն Աստուածային մարդուն, որոյ անմեղութեան վսեմ զգացումն իրեն լաւ յայտնի լինելով, իւր առաջին կանգնած էր: Ամեն կողմէն ոտները գետնին էր խփում՝ կատաղութենէն՝ թեթեամիտ, քամիոտ, աղաղակ բարձրացնել, անհանգստութիւն ու աղմուկ հանել սիրող ամբոխն, ամեն կողմն իւր կատաղութիւնն էր ցոյց տալիս՝ վրէժխնդրութեան համար սիրտները կրակ ընկած գանգատաւորների ու մեղաւորների ան-

զօր ու ցածահոգի խումբն, որ առաքինութիւնն էին մատնում ու դատապարտում. Գողգոթան հեռու տեղ չէր, այն սարսափելի տեղն, ուր որ դատաւճիռն էր կատարվում մարդոց գլխին. թուլամորթ Պիղատոսի աչքերի մէջ երևեցան մի թոյլ սրտի ցաւակցութիւն, ազնիւ հոգուն ազատելու, որոյ վրայ ոչ մի մեղք չէր տեսնում, որոյ մէջ ոչ մի յանցանք չէր գտնում: «Հրէից թագաւորն ես դու», հարցրեց Պիղատոսն և յոյս ունէր, որ մի ցածահոգի ու վախկոտ «ոչ» խօսքն լսի իբրեւ նորա բերանէն դուրս եկած պատասխանը, որ ազատի վեհ դատապարտուածին: Բայց Յիսուս Քրիստոս պատասխանեց իւր քաջ ու վսեմ հոգւովն ու սրտով թէ՛ այդ խօսքն ես չեմ ասում, այլ քո բերանէն եմ լսում:

Ո՛վ փրկիչ, դու ինձ համար ևս անարգութիւն ու մահ ես ընդունել: Մի՞թէ ես ևս իմ կողմանէ չպիտի քո Աստուծային վեհ ու քաջ սրտովդ ինձ ուրանամ, երբոր քեզ խոստովանելու տեղն է գալիս: Ո՛ւմ արած սպառնալիքէն պիտի վախենամ ու յետ կանգնեմ, երբոր բոլոր աշխարհիս դատաւորի առաջին վախ չունիմ: Ո՛վ է կարող ինձ բաղդաւորութիւն տալ, կամ ինձանէ խլել: Ո՛չ մարդկային սիր, և ոչ ատելութեան անելու բանն է այդ: Իմ ներսի կողմի, իմ սրտիս, իմ խղճմանքիս հանգստութիւնն ու անվրդով խաղաղութիւնն, իմ կողմանէ ինձ մեղադրելու տեղ չունենալս ինձ մարդոյ հաճոյքէն անկասկած, ապահով, անկախ ու ազատ դիրք է տալիս այն: Ո՛վ կարող է ինձ պատուի հասցնել, կամ իմ ունեցած պատիւս բանի տեղ չդնել ու ոտնակոխ

անել: Կարծիք չկայ, որ իշխանութիւն ձեռքը ունեցող մի մարդու մոքին եկածն ու սրտին ուղեցածն չէ, որ այդ բանը կարողանայ անել. կարծիք չկայ, իշխանութիւն և ոյժ ունեցող մի մարդու, ինձանէ բարձր և իմ վրայ տէր դարձած մարդու ինձ վրայ լաւ, կամ վատ աչքով նայելը չէ, որ այդ բանն անի, կամ մի հեշտ կերպով խաբուող ամբոխի կամքն ու դատավճիռն չէ, որ այդ բանն անել մոքէն անց կացնի: Չէ, իմ բանական հոգուս յաւիտենական պատիւն այն առաքինութիւնն է, որ Աստուծոյ առաջ գին ու արժէք ունի: Իմ մարմինս կարող են սպանել, բայց իմ հոգիս չէ. ճշմարիտ ու արդար բանն կարող են ծուել, ծուռ մեկնել, ծուռ ցոյց տալ չարասրտութիւնով, անմեղութիւնն կասկածի տակ ձգել ու ցած հոգի, անպիտան, անարգ սիրտ ունեցող ինձ ձեռքներ, բայց ինչ սեւ սեւ մորկի ամպեր ևս, որ արեւի առաջն գան, բռնեն՝ չեն կարող նորա ճառագայթների լոյսն ոչնչացնել: Եթէ Աստուծոյ իմ հետ է, ո՞վ է հարող ինչ հակառակ խնդրել:

Բ.

ՎԵՃԱՆՁՆՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՄԵԾԱՀՈԳՈՒԹԻՒՆ.

Աւելի բարձր, աւելի վսեմ նպատակների պիտի ձգտիս, քան թէ՛ ինչ որ ստուերի նման անցաւոր ունայն աշխարհս է քո առաջին դնում. Յաւիտենական կեանքի սերմերը քո հոգւոյդ ագարակի մէջ արդէն ցանուած են. Այդ սերմերին դու հոգ ու խնամք պէտք է տանես ամենայն հաւատարմութեամբ, ամենայն ջանքով. Եւ, արեւ ու անձրեւ տեսնելով քո դաշտդ, որ կգայ, հնձուելու համար հասած, ձերմակած կլինի. Այն աղնիւ ցորենը, որ մենք այստեղ կհնձենք, այնտեղ երկնային հաց պիտի դառնայ մեզ համար. Մենք ուրախ սրտով հաւաքում ենք մեր որաները թագաւորական խնջոյքի համար. Թագաւորն իւր աթոռից կստի մեզ, եկ հաւատարիմ ծառայ, այժմ ստացիր քո աշխատութեանդ վարձը իմ մօտս, քո որդիական իրաւունքիդ տէրը դարձիր. Հասկանում ես արդեօք այս խօսքի միտքը. այն է թէ, ամեն մի մարդ, ինչ որ ցանել է, այն է հնձում. Եւ երբոր քեզ այն խնջոյքին հրաւիրող աստուածային ձայնն ականջիդ հասնի, պատրաստ ես արդեօք ուրախութիւն վայելելու:

Մարդիս աւելի շատ անգամ իւր «սիրտ»-ը անէ՛ն եւ՝ տեսնում, —բայց եղել է արդեօք այնպիսի

մի ժամանակ, որ ես նորան իւր հասարակ բայն ընէմ Դէլ տեսնէի:

Նատ ու շատ անգամ տեսել եմ ես նորան միայն զգայական կեանքին անձնատուր, անբան կենդանեաց նման ապրելիս, որ այնպէս ևս իւր կեանքն անց է կացրել ու մեռել, գնացել, շատ ու շատ անգամ տեսել եմ ես նորան, որ խելքը, միտքը տուած է եղել միայն մեծ փողերի տէր դառնալու, կամ հպարտութիւնն իրան զարգարանք անելու. տեսել եմ թէ ինչպէս վերջը նորա բոլոր ուրախութիւնն՝ իւր վերայ ունեցած մեծ մեծ ու երեւակայական կարծիքներն են եղել, որ նորան հպարտութեան են տարել, կամ կերուխումի զուարճութիւններն են եղել, որ ամենամեծ վայելչութիւն քաշել է համարել իւր համար աշխարհիս երեսին. տեսել եմ ինչպէս աշխատում է եղել անդադար իւր մարմնաւոր գրութիւնն, իւր նիստ ու կացն լաւացնելու, իսկ իւր սիրտն ու հոգին լաւացնելու մասին, կարծես թէ միայն այդ է եղել երկրորդական բանն, որոյ վերայ ամենեւին ոչ մտածել է, ոչ հոգս արել. տեսել եմ ինչպէս նա իւր խելքը միայն բաց անելու, լուսաւորելու է աշխատում, տեսակ տեսակ ուսում ու գիտութիւններ իւր մտքի, իւր գլխի մէջ ամբարում, տեսակ տեսակ արհեստներ, ճարտարութիւններ սովորում, կարծես թէ իւր հոգւոյ վսեմ ուժերն աստուածանից նորա համար է միայն մարդիս տուած, որ աշխարհիս երեսին եղած ամենայն արարածներից ամենահնարագէտն, ամենախորամանկն, ամենազօրաւորն ու միանգամայն ամենալուսնաւորն լինի. տեսել եմ ինչպէս

նա՝ առանց քաշուելու, առանց զգուշանալու անձնատուր է եղել իւր հաճոյքին, իւր սրտի ուզածին, ինչպէս նա, առանց ամաչելու, իւր կրքերից յաղթուել է, մինչև որ վերջապէս մոլութեան խաւարչրտին անգունդքի մէջ գլորուել, կործանուել է. տեսել եմ ինչպէս նա մի հաւատ է դաւանել, որ ոչ թէ սրտի հաւատքն է եղել, այլ քաղաքական սովորութեան հետ գնալու համար է եղել միայն, որ հաւատ ունեցող է ձեւացել, տեսել եմ ինչպէս դէպի Աստուած աղօթքներ է բերնից դուրս տուել, թափել, իբր մի ծէս, մի արարողութիւն կատարելով, որով Աստուծոյ հետ, որ բոլոր աշխարհիս կառավարիչն է ու մեռելոց և կենդանեաց դատաւոր, մինչև անգամ Աստուծոյ հետ առում եմ, իբր թէ իւր բանը պրծել է, պարտքից դուրս եկել. տեսել եմ մինչև անգամ, ինչպէս շատ անգամ Յիսուսի կրօնը իւր ամենասեւ շարագործութիւնների ծածկոյթն ու վերարկուն է արել (շինել):

Այս, մինչև որ աստիճան մարդս շատ անգամ կարող է ցածանալ ու մոլութեան խոր ցեխի մէջ խորուել: Թէև նորա հոգւոյ մէջ երբեք չէ հանգում այն կրակը, այն մեծ ցանկութիւնը, որ ունի երջանկութեան ձգտելու, հասնելու կողմանէ, բայց և երբեք բոլորովին բարեպաշտ չէ, ինչու որ բաց աչքով վազում է դէպի կորստեան անգունդքը. կասես թէ, մի աներեւոյթ զօրութիւն նորան բռնել է ու քարշաքարշ տանում հետն: Սուտ չէ, որ մի անողորմ մի աներեւոյթ զօրութիւն նորան քաշկուտելով տանում է հետն. այս անգութ զօրութիւնը իւր կրքերն

են, որ նորա հոգին փչացնու՞մ են, նորա սրտի հանգըստութիւնն խանգարո՞ւմ:

Ո՞վ է ուրեմն այն մարդը, որ իւր կատարեալ բարձրութեան մէջն է, ինչպէս որ ստեղծուած է Աստուծոյ պատկերը լինելու: Արդեօք քրիստոնեայն է, որ ինքն իրան ճանաչելովը, միշտ իւր անձի վերայ չորս աչքով է մտիկ տալի, որ ոտը ծուռ չդնի ու մի սխալանքի մէջ չընկնի, և որ ինքն իւր վերայ ունեցած իշխանութիւնը բանեցնում է իւր սրտի ամենայն շարժմունքի վերայ: Արդեօք նա այն ժամանակն արդէն կատարեալ է, այլ ևս ոչ մի պակասութիւն չէ՞ երևում նորա վերայ:

Այո, գովում եմ ես, և բարձր մարդ եմ ճանաչում Յիսուսի այն ազնիւ աշակերտին: Նորան ճշմարիտ սրտով և ամենայն հաւատարմութիւնով հետևողին, այնպիսի քրիստոնէավայել կեանք ունեցողին, որ անկախ է ու ազատ պատուամոլութեան, ունայնասիրութեան, զեղխութեան, բարկասրտութեան ակտերից, որ նորան տիրել չեն կարող. ես այդպիսի մարդին՝ գերիկների մէջ միայն ազատ ու անձնիշխան մարդ եմ ճանաչում ու ամենայն սրտով պատուում եմ: Ամենայն յարգանքի արժանի է նա, ինչու որ ոչ մի արտաքին ոյժ ու իշխանութիւն նորան ճնշել չէ կարող, ոչ մի բաղդաւորութիւն նորան իւր չափը կորցնել չի տալ, ոչ մի անբաղդութիւն նորան կոտրել չէ կարող, — նա ամեն փոթորիկների տանում, դիմանում է և անսասան մնում: Այդպիսի մարդի վերայ աւելի ենք զարմանում և աւելի արժանաւոր մարդ ենք ճանաչում դորան, քան թէ

այն աշխարհակալին, որ ազգեր նուաճելով իւր հզօր զօրութիւնովն, իւր իշխանութեան լուծի տակն է ձգում, բայց իւր պատուամոլութիւնն նուաճելու ոյժ ու զօրութիւն չունի. այդպիսի քրիստոնեայն աւելի զարմանալի, աւելի արժանաւոր մարդ է, քան թէ արհեստաւորների մէջ ամենագլխաւոր արհեստագետըն ու գիտունների մէջ ամենագիտնականն, որ այնպիսի գործեր է հնարում, այնպիսի բաներ լոյս գրցում, որոց վերայ մարդ հիացած, ապշած է մնում հրաշք բան աչքի առաջին տեսնելով, որ բոլոր աշխարհ կզարմացնի, բայց ձեռքներից չէ գալիս իրանց սրտի ու հոգւոյ մշտական խաղաղութիւնն հաստատ կերպով գտնելու:

Կատարելութեան ամենավերջին ու միանգամայն ամենաբարձր աստիճանն միայն ինքն իրան յաղթե՞լն է. այս դժուարակոխ, այս խորտուբորտ ու բարոյապէս սեպացած բարձրութեան վերայ է, որ պիտի մագլցի վեր բարձրանանք:

Եթէ այդ լինէր՝ աստուածային լուսաւորիչն աշխարհիս Քրիստոս, ուրիշ բան սովորեցրած չէր լինիլ, բայց միայն այն, ինչ որ հին ժամանակի իմաստուններն, փիլիսոփաներն արդէն ասած ու գրած էին: Այո, Յիսուս Քրիստոս դեռ ևս աշխարհ չեկած՝ մարդկային ազգը փրկելու համար, արդէն շատ յառաջ իմաստունների, աշխարհիս վերայ ապրող մարդոց տուած ուսումն այն էր թէ, մարդիս իւր ամենաբարձր արժանաւորութեան համար նախապատրաստողն ինքն իրան ճանաչելն ու ինքն իրան յաղթելն է. ոչ միայն այդ էին սովորեցնում թէ՛ խօսքով

Լեթէ՛ գրով, այլ տւելին արին՝ նոքա իրանց վար-
քովն ու կեանքով սրտառուօջ օրինակներ տուին և
ապացուցին, որ այս առաքինութիւններին հասնելն
անկարելի չէ: Նոքա, այո՛, գործով կատարեցին, ինչ
որ բերանով ասում էին: Դեռ այժմ՝ ևս աշխարհ
ամենայն յարգանքով է միտք բերում ու բերան առ-
նում այդպիսի՝ մարդոց անուններն: Ո՛վ դուք քրիս-
տոնեայք, որ ձեր ծովութիւնից վրաներդ դող է
ընկնում, երբոր բանն այդ երկնային պարտաւորու-
թիւնները կատարելուն է գալիս՝ մտածեցէ՛ք ամա-
չելով, որ նոքա հեթանոս էին, ունէին, ու կա-
տարեցին այդ առաքինութիւնները: Դեռ ևս Քրիս-
տոս Փրկիչն աշխարհիս վերայ չէր երևացել,—նոքա
մութ կերպով զգում, հասկանում էին ու մտածում,
որ յաւիտենական կեանք պիտի լինի, բայց աստուա-
ծային յայանութիւնովը մեզ քրիստոնէիցս համար
զմայելի ստուգութիւն դարձաւ: Այո՛, նոքա ունէին
այն առաքինութիւնները, որ գործով կատարեցին և
այդ ինքնաճանաչութիւնն ու ինքնայաղթութիւնն ու-
նեցողներն ու անողները գիտէ՛ք, թէ ո՛վք էին. հե-
թանոսներ միայն, իսկ մենք քրիստոնեայ ենք, և
քրիստոնեայ լինելով, զուրկ ենք գոնէ նոցա ունե-
ցած առաքինութիւններէն, որ, յիշուի՛ հեշտ բան
չէր:

Բայց գերագոյն ու անհամեմատ լո՛ւծ կերպով
ուսուցիչն Քրիստոս աշխարհ գուրս եկաւ իւր երկ-
նային իմաստութեան լուսափայլ պայծառութիւնովն
ու աւելի էր պահանջում:

Նա ևս պահանջում էր մարդիցս, որ ինքն իրան

ճանաչի, պահանջում էր, որ ամեն մի մարդ ինքն
իրան քննի, իմանայ թէ՛ ինչ աստիճանի, ինչ արժա-
նաւորութեան տէր է Աստուծոյ և իւր իսկ առաջին,
ուրեմն և ճանաչի իւր անարժան մարդ լինելն Աս-
տուծոյ, իւր նման մարդոյ և իւր իսկ առաջին, որ
իւր արած սխալներն ու բռնած ծուռ ճանապարհ-
ներն քննելով, տեսնելով, ուղղել կարողանայ, որ
մոլութիւնից, մեղքից հեռու մնալ ջանայ: Նա ևս
պահանջում էր անձնուրացութիւն, ինչու որ ինչ
մարդ որ իւր հաճոյքին սանձ գնել անկարող է՝ իւր
հաճոյքի լծի տակը պէտք է մոնի: Բայց այս ամենն
անում էին աւելի ազնուամիտ հեթանոսներն ևս:
Նոքա ատելով ատում էին զեղիս մարդի շուայութիւ-
նը, անառակի անառակութիւնները, փառասիրի՛ պա-
տուամոլի՛ փառքի՛ պատուոյ համար հոգի տալն, ար-
բեցողի գինեմոլութիւնն, նոքա արհամարհում էին
արծաթօիրութիւն, ամբարտաւանութիւնն ու անմը-
տութիւնը, ընչասիրութեան անյագութիւնը (այքը
չկշտանալը շատ բան ունենալուց) և ամենայն տեղ
իւր օգտի յետնից ընկնող, իւր շահը պտուղ շահա-
սիրութիւնը: Բայց այս ամեն առաքինութիւններն
դեռ ևս կատարեալ քրիստոնէի առաքինութիւններ
չէին:

Աշխարհիս Փրկիչն Յիսուս Քրիստոս մարդիցս սո-
րանից աւելի բան էր պահանջում՝ Աստուծոյ նման
լինել:

Հերիք չէ, ասում էր նա, որ մի մարդ իւր բար-
կութիւնը չափաւորի, ինքն իրան բռնի բարկացած
ժամանակը, չէ՛. այդ դեռ ևս բաւական չէ՛, մի բան

չէ՝ բանն այն է, որ դուք ձեր թշնամիներին սիրէք, աղօթք անէք այն մարդոց համար, որոնք որ ձեր սիրտը սաստիկ ցաւեցնում են ու ձեզ հալածում են, ձեզ նեղութիւններ տալուց աչք չեն թողում բաց անել: այս բաները պիտի անէք, որ ձեր երկնաւոր Հօր զաւակները լինիք: Ինչու որ նա իւր արեւը ծագում է թէ՛ չար, և թէ՛ բարի մարդոց վերայ ու անձրեւը թափում է թէ՛ արգարների և թէ՛ մեղաւորների վերայ: Եթէ որ ձեզ սիրողներին սիրէք, ի՞նչ վարձք պէտք է ստանաք. մաքսաւորներն ևս նոյն բանը չեն անում արգեօք: Եւ ինչ որ ձեր եղբայրներին էք սիրով անում, ի՞նչ մի մեծ բան էք անում: մաքսաւորներն ևս նոյնը չեն անում արգեօք: Ուրե՞նք դուք այնպէս կարարեալ պէտք է լինի, ինչպէս որ յէր երկնային Հայրը կարարեալ է:

Այս խօսքերը մի երկնային լուսոյ ճառագայթ է: Բաւական չէ, որ մենք մեզ վերայ այնպէս կատարեալ կերպով կարողանանք իշխանութիւն բանեցնել, որ մեր հակումները ոչ մի անարգար քայլ անելու մեզ տանել չկարողանան, մեզ սխալեցնելով: մեր միտքը պէտք է չգնենք թէ, արգէն բան չմնաց այլ ևս մեզ անելու, սորանից աւելի ևս բան անելը կարելի չէ, ուրե՞նք Աստուծոյ օրհնութիւնն յիշելով, իջեցնէ՛ք: Չկարծի մի մարդ, որ արգէն առաքինի է, որովհետեւ ինքն իրան այնպէս իւր ձեռքի մէջն հաւաքած, բռնած ունի, որ՝ գիտնալով, իւր ոտը ծռու դնել ամենեւին չի թողնի: Չէ՛, դա չէ՛ առաքինի մարդը: Այլ նա է առաքինի մարդն, որ դոսի հանգամանքների վերայ ուշադրութիւն չդարձնելով, մարդ ջոկե-

լով՝ թէ ո՞րն է արժանի՝ բարիք (լաւութիւն) է անում հաւասարապէս, և կարող է ուրիշների սիրոյն համար իւր անձը մատաղ անել:

Աշխարհիս մէջ մարդիս հասնելու կատարելութեան ամենաբարձր աստիճանը, կատարելութեան ծայրն այս է: Քրիստոսի հարազատ աշակերտն, ինքն իրան բարձր է ճանաչում ու բռնում կռիւ սիրելուցը, մի վատ խօսք ասելու պատճառներ գտնելուց ու բռնելուց, խորամանկութիւններից կամ ծածուկ հնարներ բանեցնելուց, որ ուրիշի վերայ վատը միայն տեսնի, պակասութիւնը միայն գտնի, որովհետեւ իւր հոգին վատ մարդոց պէս չէ, որ ուրիշի վերայ լաւը տեսնելը չեն կարում, չեն տանում, այլ նախանձում են ու ատում —: Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտն հեռու է վատ մտքեր ունենալուց և իւր համար անարժան բան է իմանում արժանաւորի արժէքը չճանաչելը, մանաւանդ ցած բան է համարում մի մարդի յետեւից ընկնելն, ծածուկ հնարներ բանեցնելն նորա համար՝ վատութիւն անելու մտքով, նենգ մտքով որոգայթներ լարելն ու դաւեր դնելն՝ նորա անունը կոտորելու, կամ վնասելու համար, կամ մի մարդու խաղացնելն, ման ածելն, ուշացնելն՝ նորա արժանաւորութիւնն, կամ արդարութիւնն, կամ ունեցած իրաւունքն չճանաչելու և չընդունելու համար: Քրիստոսի իսկական աշակերտն հասարակ մարդոց վարած կեանքիցը, նոցա ունեցած ու բանեցրած՝ մարդիս համար անարժան կրքերից, բարձր է ու ազատ. նորա սրտի ուղեցածն այն է, որ լաւութիւն անի մարդոց, բաղդաւորութեան պատճառ լինի, և

այնտեղ ևս իւր լաւութիւնը հասնի, ուր որ ուրիշ-
ները վատութիւն անելու են վազում, սիրտները ու-
րախացած: Նա բարձր է այն վէրքերից, որ ստա-
նում է, նա չէ վշտանում: Նորան վիրաւորողները
չեն կարում նորան արգելել, որ նա բարի կամենայ
նոցա, որ իրան ատում են: Նորա վրէժխնդրութիւնը
ներեւն ու մոռանալն է: Նա բարձր է չնչին մարդոց
այն ջանքիցն, որով իրանց բոլոր կեանքն մէջ տեղ
են դնում, որ ի՞նչ է հեշտասիրութեան ու ունայ-
նասիրութեան մէջ գտնեն իրանց գերագոյն բաղա-
ւորութիւնը: Քրիստոսի ճշմարիտ աշակերտի ամենա-
մեծ ձգտումն՝ Աստուծոյ հետ մի լինելն է: Նա, որ իրան
միշտ սանձած է պահում, որպէս զի իւր սիրտը սը-
խալանք անելուց ազատ մնայ՝ սխալանքի մէջ ընկ-
նողներին չէ ատում, այլ նոցա վերայ մտիկ է տալի,
որպէս ուղիղ ճանապարհից իմանալով, չիմանալով
դուրս եկողների վերայ, մտիկ է տալի նոցա վերայ,
իբրեւ այնպիսի մարդոց վերայ, որ սխալուելով, ընտ-
րել են իւրեանց իբրեւ նպատակ մի սուտ բաղաւոր-
ութիւն, կամ մի ծուռ միջոց՝ իւրեանց նպատակին
հասնելու համար: Նա ջանք է անում, մի իմաստուն
կերպով բաց անելով նոցա աչքն ու լուսաւորելով
նոցա միտքը՝ այնպէս անի, որ նոցա արած վատ
բանն այնչափ իրանց վնաս կամ չարիք չբերի, քան
թէ որքան որ պիտի բերէր: Նա անձնասիրութիւնից,
անձնաշահութիւնից հեռու է: Նորա ցանկութիւնն ու
միտքը այն չէ, որ ինքն մարդոց մէջ ամենաազնիւն
երեւի, որ իրան գովելով, երկինք բարձրացնեն. եթէ
որ նորա մտքին այդ լինէր, նա ազնիւ չէր լինի:

Նա բարի բանն անում է, բայց ոչ թէ մի աւելի
բարձր, մի աւելի լաւ վարձատրութիւն ստանալու
համար. չէ. եթէ այդ մտքով լինէր, նորա առաքի-
նութիւնն այլ ևս առաքինութիւն չէր լինիլ, այլ մի
անձնաշահութիւն, մի օգտասիրութիւն, որ խելք բա-
նեցնելով, հասաւ իւր սրտի ուղեցածին: Չէ, Քրիս-
տոսի ճշմարիտ աշակերտն այդ խելքի ու մտքի, այդ
սրտի տէր մարդը չէ ամենեւին: Նա սիրում է առա-
քինութիւնը նորա համար, որ աստուածային բան է:
Նա ցանկանում է կատարեալ լինել, նորա համար, որ
իւր երկնաւոր Հայրը այնպէս է հրամայում:

Այս է իսկական բարձրութիւնը, այն վսեմու-
թիւնը, որ Քրիստոս պահանջում է իրան հետևողից,
իւր աշակերտից. Աստուծոյ հետ մի լինելն է: Նա, որ իրան
միշտ սանձած է պահում, որպէս զի իւր սիրտը սը-
խալանք անելուց ազատ մնայ՝ սխալանքի մէջ ընկ-
նողներին չէ ատում, այլ նոցա վերայ մտիկ է տալի,
որպէս ուղիղ ճանապարհից իմանալով, չիմանալով
դուրս եկողների վերայ, մտիկ է տալի նոցա վերայ,
իբրեւ այնպիսի մարդոց վերայ, որ սխալուելով, ընտ-
րել են իւրեանց իբրեւ նպատակ մի սուտ բաղաւոր-
ութիւն, կամ մի ծուռ միջոց՝ իւրեանց նպատակին
հասնելու համար: Նա ջանք է անում, մի իմաստուն
կերպով բաց անելով նոցա աչքն ու լուսաւորելով
նոցա միտքը՝ այնպէս անի, որ նոցա արած վատ
բանն այնչափ իրանց վնաս կամ չարիք չբերի, քան
թէ որքան որ պիտի բերէր: Նա անձնասիրութիւնից,
անձնաշահութիւնից հեռու է: Նորա ցանկութիւնն ու
միտքը այն չէ, որ ինքն մարդոց մէջ ամենաազնիւն
երեւի, որ իրան գովելով, երկինք բարձրացնեն. եթէ
որ նորա մտքին այդ լինէր, նա ազնիւ չէր լինի:

հեռաւոր պատուական նպատակն: Այդ վսեմութեանը բարձրացող մարդի համար ամեն բանի տեղ Աստուած է, ասումեմ որովհետեւ Աստուած է ամեն բանի մէջ: Այդպիսի մարդը սիրում է կեանքը, որովհետեւ աստուածանից է պարգեւուած, բայց մահիցն ևս չէ վախենում, որովհետեւ մեր կեանքի մեր գոյութեան կերպի փոխուելն է միայն, և սահմանուած է Աստուծոյ:

Ո՛վ գերագոյն Յիսուս, այս է քո կրօնը, որ հողեղէն մարդոց կեանքի համար աշխարհ բերիր ու նոցա սովորեցիր: Բայց ի՞նչ մարդ եմ ես: Կհամարձակուիմ արդեօք իրաւամբ քո աշակերտի անունը տալ ինձ, այն աշակերտի, որ քո ճանապարհովն է գնում, քո յետնից գալով: Դեռ ևս երկնաւոր Հօր հետ միացած չեմ, մի և նոյն ցանկութիւնն ու կամքը չունիմ, որ Նորա կամեցածն՝ իմ կամեցածն լինի: Դեռ ևս թոյլ ու անհաստատ կեանքովս ու կամքովս տատանվում եմ մեղքի և առաքինութեան մէջ, հող դառնալու բաների և անմահութեան մէջ: Յիսուսի սուրբ խօսքը լուսոյ ճառագայթի նման ընկնում է իմ սրտիս մէջը. աւելի պարզ ու պայծառ կերպով հասկանում եմ Նորա երկնային մօքի խորհուրդը թէ՛, Դուք այնպէս կարգադրեալ էք ինչի, ինչպէս որ յեր երկնային Հայրը կարգադրեալ է:

Քրիստոնէի վեհանձնութիւնը՝ իւր մարմինը բոլորովին բանի տեղ չդնելու, անխնամ թողնելու մէջը չէ՝ կեանքի երկրաւոր ուրախութիւնների համար ինքն իրան մեռած համարելու մէջը չէ. ո՛չ, Աստուած ինձ այս մարմինս տուել է իբրեւ գործիք, որով իմ ամեն

կողմն պէտք է ներգործեմ աշխարհիս վերայ: Այս գործիքն ևս պէտք չէ արհամարհեմ, կամ անխնամ պահեմ, որովհետեւ ինձ կգրկեմ աստուածանից ինձ պարգեւուած ամենանշանաւոր գործիքից, որով հոգիս իւր կատարելութեանը պէտք է հասնի: Բայց գործիք միայն կարող եմ ճանաչել իմ մարմինս, ոչ թէ մի աւելի բան: Բաւական է, որ հոգ տանիմ մարմնիս ոյժը տեղը պահելու և չպակասացնելու և միանգամայն ինամբ տանիմ մարմնիս առողջութեանը. այլ ևս ուրիշ բան ինձ չի մնալ մարմնի համար անելու: Մարմնի արտաքին զարդարանքն ու ինչ որ դուր է գալի նորան, այսպիսի բաները՝ անցաւոր ու երկրորդական բաներ են: Քրիստոնեայն՝ հասարակաց երջանկութեան գերագոյն նպատակները յառաջ տանելու համար՝ ուրախութեամբ ամենայն բան զոհում է, երբոր տեսնում է, որ իւր զոհաբերութիւնովն այդպիսի մի մեծ բարիք յառաջանալու պատճառ պէտք է լինի ինքն, Հիւանդութիւն, վէրքեր, ցաւեր, մահ՝ մեծահոգի քրիստոնեայն բանի տեղ չէ դնում երբոր բանն այնտեղ է գալի, որ ճշմարտութիւնը պիտի պաշտպանել կարողանայ մինչև վերջը, երբոր իրաւունքն ու արդարութիւնը տեղը պիտի տանի, երբոր հաւատքը պէտք է պահպանի, երբոր անմեղին տէր պէտք է կանգնի, երբոր մարդոց բարեբաղդութեան պատճառ պէտք է լինի:

Հարստութիւնը, պատիւը, լաւ կեանքը նորա համար այն մեծ բաները չեն, որոց համար հոգի տար: Բոլոր այս փառաւոր բաները, որ մարդս Աստուծոյ տեղ է պաշտում, քրիստոնեայ իմաստունի ո՛չ բաղ-

դաւորութիւնն են աւելացնում, երբոր ունենում է, և ոչ պակասեցնում, երբոր ձեռքիցը գնում են: Նա շատ լաւ է իմանում թէ՛ ի՞նչպէս անհաստատ բան է աշխարհիս բաղդաւորութիւնը, ինչպէս անստոյգ ու կասկածելի է ուրիշների ամեն կերպ պատիւ տալն, ու՛մ ևս որ տալիս են՝ լաւ է հասկանում թէ՛, աշխարհիս ոսկին որչափ քիչ բան կարող է անել, երբոր մարդիս սրտին մի տեղական ուրախութիւն ու անվրդով հանգստութիւն պարգեւել չէ կարում: Նա միշտ պատրաստ է ամենայն տեսակ փառքից ձեռք քաշելու, երբոր փառքից իրան զրկելովն, մարդկային ազգատոհմերի խաղաղութիւնը կարող է աւելացնել: Ամեն ժամանակ պատրաստ է նա զոհելու ամեն հարստութիւն, եթէ միայն այդ զոհաբերութիւնովն հասարակաց քաջածներն կարող է թեթեւցընել, նոցա ունեցած ցաւերը պակասեցնել:

Նորա համար՝ ինչ որ հողիցն է հող պիտի դառնայ, ամենափառաւոր, ամենափայլուն բանն անգամ մի ան քաշելու չարժիւ: Ի՞նչ կայ, որ եթէ մի բան յետ ու յառաջ՝ կորցնելու ենք, ինչ ևս որ անելու լինինք, պիտի չկարողանանք պահել, կամ մի քանի օր ենք ունեցել, կամ մի քանի տարիների, երբոր ձեռքներիցս պէտք է գնայ, մեզ մնալու չէ: Եթէ որ բանն այդպէս է, աւելի լաւ է այնպէս տեղ և այնպիսի բանի համար կորցնենք, որ մեր կորուստովը մարդկութեան մի սուրբ գործը յառաջանայ, մի մեծ կարիքը կատարուի: Մի թագաւորական թագ, մի աստուածային մեծ գործ կատարած լինելու գիտակցութիւնից իւր մէջը հասկանալուց աւելի արժէք

չունի, և անմեղութիւնը զոհ բերելուց աւելի հեշտ է կեանքը զոհելը:

Ամեն իրաւունքները, որ մեք, կամ ուրիշները ունին քաղաքական հասարակութեան մէջ՝ պայմաններ են, որով մեք օգտակար գործունէութիւնով կարողանանք շահուիլ, մեր գործունէութեանը ընթացք տալ և գործ ցոյց տալ: Ո՛վ որ չարութիւնով, կամ սխալութեամբ, այս պայմանները քանդում է, կամ կակուղ, կամ կոշտ կերպով պիտի խրատուի, և պարտաւորութիւնը ճանաչելու ստիպուի: Մեք չարագործին՝ մարդկային ընկերութեան թշնամի ենք ասում: Բայց քրիստոնեայն թշնամի ասած բանդ չունի: Կարելի է որ՝ ի զուր տեղ իմաստուն քրիստոնէին արհամարհեն, ատեն, հալածեն, կամ նախանձեն, բայց նա, իւր իրաւունքները պաշտպանելու միջոցին՝ դարձեալ իւր հակառակորդի բարեկամն է: Նա, նորա վերայ նեղանալով, նորանից չէ հեռանում, այլ պատուում է և օգնելու պատրաստ է, ուր որ կարող է պէտք գալ նորան: Նորան լաւութիւն է անում, երբոր տեսնում է որ՝ մի յաջող դիպուած նորա առաջին մի լաւ ճանապարհ է բացել: Եւ երբոր վերջապէս նորան, իմաստուն քրիստոնէին երկու բանից մինն է միայն մնացել ընտրելու՝ կամ վատութիւն անել, կամ իրան վատութիւն անեն ու քաշի՝ նորա համար դժուար չէ քաշելը. ուրիշի իրան արած վատութիւնը նա քաշում է:

Նորա մէջն է աւելի և աւելի երեւում քրիստոնէի մեծանշանութիւնը (հոգու մեծութիւնն), որ նա միշտ դէպի մարդկութիւնը մեծ սէր ունի, Աս-

տուժոյ նման. որ այս սէրը երբէք չէ կտրվում նորա սրտից, ուրիշների անշնորհակալ ապերախտութիւնը տեսնելով, որ այս սէրը աւելի ճանաչվում է իւր գործքերից, քան թէ խօսքերից, Ամեն ժամանակ ամեն մի գործում նա աշխատում է, որ ամենից օգտակար մարդն լինի, որքան որ ոյժը կաւտի ու ձեռքիցը կգայ: Եւ այս ամեն բանն անում է նա ծածուկ, որ չլինի թէ ուրիշի աչքին ընկնի ու տեսնելու համար արած լինի: Բայց մարդոց տեսնելուց ևս չէ քաշվում, երբոր հաւատում է, որ իւր արածը լաւ ազդեցութիւն կունենայ:

Մի բարի գործ, որ գովասանք լսելու համար է միայն, ազնիւ մարդի արհամարհանքին արժանի է: Աստուած այդպիսի գործ չէ ընդունում: Հոգւոյ իսկական մեծութեան, իսկ վեհանձնութեան կատարեալ վսեմութիւնը նորա մէջն է, որ ազնիւ հոգու տէր մարդն իւր նման մարդոց բաղդաւորութեան համար ամեն մի զոհաբերութիւնի պատրաստ է, բայց այնպէս է պահում իրան, որ ոչ ոք չհասկանայ իւր սրտինը: Շատ անգամ ամօթալի է թւում, որ իւր պարտականութիւնները կատարելու համար իրան գովում են, ինչու որ այդ գովասանքը, նա պարզ տեսնում է, որ իրաւունք չունին իրան տալու այն մարդիկը, որոնք տալիս են: Ինչու որ, եթէ մի մարդ գովում է այն, ինչ որ մարդիս պարտականութիւնն է անելու, սորանով ցոյց է տալի իւր պակասութիւնը, որ իւր պարտականութիւնը լաւ չէ կատարում: Այդպիսի մարդոց բերանից դուրս եկած գովասանքը ի՞նչ դուր պիտի գայ մեզ:

Եթէ որ առաքինի վարքի հետեւանքը մեծ անպատուութիւն ևս բերի, առաքինի մարդն այն ժամանակն ևս ինքն իրան միտարելը գիտէ: Նորա հոգին ազատ է, այն նեղութիւնները, որ նորա մարմինն է քաշում, հոգուն ի՞նչ վնաս կարող են տալ: Կախաղանի վերայ մեռնելը մի սուրբ գործի համար, կամ պատերազմի մէջ մեռնելը ի՞նչ զանազանութիւն ունի հիւանդութեան անկողինքում մեռնելուցը: Մի՞թէ մի և նոյն բանը չէ մի հոգու համար, որ Աստուծոյ մէջ, Աստուծոյ համար և Աստուծոյ հետն է ապրում: Ո՛րքան ազնիւ մարդիկ մեռան իրենց ժամանակակիցների անէծքը հետները տանելով, որոնց արժանացած չէին, բայց իրենց երախտագէտ յետնորդները արտառուքով օրհնեցին նոցա յիշատակը: Այ թէ այն բանը պէտք է մեզ անհանգիստ անի, թէ ինչպէս են ճանաչում մեզ, կամ ինչ կարծիք ունին մեր վերայ, այլ այն թէ, ինչ ենք մենք: Այ թէ մարդոց մեր գործերի վերայ արած գաղաղութիւնը, այլ միայն մեր առաջ Գործն է մեր իսկական ու ամենագեղեցիկ սեպհականութիւնը: Մեր արած գործը միայն ազդեցութիւն ունի մեր արժանաւորութեան, կատարելութեան ու երջանկութեան վերայ, իսկ մարդոց մեր գործերի վերայ տուած դատողութիւնը հազիւ թէ մի ազդեցութիւն ունենայ մեր հողացած մարմնոյ վերայ, մեր գերեզմանի հոյի վերայ: Շատ չի անցնիլ, գերեզմանի հողը կծածկի թէ սպանողին և թէ սպանուողին ու երկուսն ևս հող կդառնան: Բայց Աստուած անմահ է, նա կդատի: Դու կենդանի ես, Աստուած յաւիտենական այն,

Գ.

ԻՆՔՆԱՃԱՆԱԶՈՒԹԻՒՆ.

Վարելի է, դու կարծում ես, որ աշխարհը ճանաչում ես, բայց իմացիր, որ քո ճանաչածդ նորա շուաքն է, որ քո աչքիդ երևում է. Ի՞նչ կընկնի ձեռքդ անդադար վաղելուցդ հեռուումն քեզ երևեցած բաղտիդ հասնելու, որով կարծում ես թէ՛ նպատակիդ հասած կլինիս, Ը՛նչիդ է պետք մինչև անգամ ամենայն իմաստութեան լոյսը, երբոր դու ինքդ քեզ չես ճանաչում. Մարդիս սրտի խոր տեղերում ծածկուած իւր ունենալու վիճակի աղբիւրը խոխոջում է բոլորովին անտեսանելի կերպով. եթէ հանդարտ ու մաքուր է հոսում ջուրը՝ քո բոլոր գործերիդ միջից պետք է անց կենայ ջրելով. բայց եթէ կատաղում, ուռչում է՝ կեանքիդ հանգստութիւնը կկորցնի բոլորովին. Աչքդ աւելի ներսիդ կողմի վրայ պիտի լինի, քան դուրսը, աշխարհի վրայ. սորա համար, ինչ որ ուզում ես անել, չսկսած, առաջ սրտիդ հարցուր. նա լաւ է դատում, քեզ ծուռ բան չի ասիլ. ինչ որ քեզ կասի թէ՛ ուղիղ է ու լաւ, տաք սրտով այն բանին կպիր:

Մեր խելքը շատ բաների է հասնում, շատ դժուար ու խոր բաներ հասկանում, շատ հանելուկներ հանում, բայց մեզ ամենամօտ բանին մեր խելքը

շատ դժուար է հասնում. ուզում եմ ասել, Բեյ, Բեյ անյը անելու, ճանաչելու կողմանէ՛ մեր խելքը մեծ դժուարութիւնների է հանդիպում:

Ուրիշ ամեն բաները մենք շատ աւելի որոշ կերպով ենք տեսնում, քննում, ջոկում, քան թէ մենք մեզի: Մենք մեր տես ու ճանաչ մարդի կերպարանքն ու երեսի գծագրութիւնն, հասակն ու շատ բանը, առանց դժուարութիւն քաշելու, միտներս ենք բերում, ինչպէս որ կայ նա, եթէ մեր աչքի առաջն ևս չլինի ու բաւական ժամանակ անց կացած լինի, որ մենք նորան տեսած չլինինք, ուրիշ տեղ գնացած լինելու պատճառովն. աւելի լաւն ասեմ. միտքներումս է մնում մինչև անգամ այն ուրիշ տեղացի ու մեր ամենեւին չտեսած մարդն, որին մի անգամ ենք միայն մի տեղ տեսել, բայց մեր իսկ անձը, իսկ մեզի ամենեւին չենք կարող մեր երեսն տեսած ևս լինինք: Մեր երեսայարկը մեր մոքումը լաւ չէ մնում, և չենք կարող ինքներս մեզ հաւատալ թէ, ի՞սկ այն կերպին ենք, ինչպէս որ մեզ տեսանք:

Այս՝ մի զարմանալի մի՛ ուրիշ տեսակ բան է. ինքն իրեն ու շատ մարդոց զարմանալի պէտք է թուած լինի. Ինչի՞ համար է արգեօք Արարիչն այսպէս տնօրինել. Այս բանը, ես կարծում եմ, և չեմ սխալուում, որ շատ մարդի պատճառ տուած կլինի ինքն իրան հարցանելու թէ, ո՞ր եմ ես:

Մեր էութեան հոգեւոր, բանական, դատող, և ազատ կամքով գործող մասն, որ մեր մէջն է, այս սինքն մեր հոգին, մի՞թէ մեր հինգ զգացմունքներն են, որ ճանաչեն, դիտելով, վերահասու լինելով, այդ

նոցա հասկանալու և անելու բանը չէ։ Մենք մեր հոգի ունենալը հասկանում ենք մեր գիտակցութեամբ, որով ինքներս մեր մէջը իմանում ենք, ու համոզվում, որ մենք հոգի ունինք, որովհետեւ տեսնում ենք, որ մենք մտածել, ցանկանալ, փափագիլ և և զգալ ունինք, մեր մտածողութիւն, ցանկութիւններ, բաղձանք ու զգացմունք ունենալուց, մենք հասկանում ենք, որ մենք հոգի, բանականութիւն ունինք։ Ուրիշ մարդոց բանական հոգի ունենալն ևս մենք իմանում ենք միայն այնով, որ տեսնում ենք ու հասկանում, որ նոքա ևս մտածել, ցանկանալ, փափագել ու զգալ ունին, որ յայտնի է լինում մեզ նոցա խօսքերից ու գործերից։ Որովհետեւ բոլոր մարդկային հոգիներին Աստուած պարգևել է բանականութիւն, և որովհետեւ ամեն մի մարդի բանականութիւնը կամ խելքը մի և նոյն օրէնքներն ունի, որով ճանաչում և ընդունում է ճշմարիտը ուղիղն ու բարին, այս օրէնքներովն մենք կարողանում ենք ճանաչել, ու դատել թէ՛ մի բանական հոգի միւսից աւելի կատարեալ է, կամ՝ ոչ, երբոր նոցա սրտինը մտքինը յայտնի է լինում մեզ աւելի լաւ, կամ աւելի վատ խօսքերից ու գործերից։

Առանց կասկածելու, առանց սխալուելու կարելի է ասել, որ ամենայն երկրաւոր իմաստութեան որպէս և նորա գերագոյն նպատակի՝ սկիզբն ու հիմքն մարդիս ինքն իրան քննելու մէջն է։ Այս մտքով հին ժամանակի՝ մարդոց կռապաշտ եղած ժամանակի ամենալուսաւորուած փիլիսոփայի՝ Սոկրատէսի տուած ուսումի առաջին և գլխաւոր խօսքն այս էր՝

Ինչքան լաւ ճանաչելի։ Նոյն իսկ մտքով յորդորում է մեզ սուրբ գիրքը, նոյնպիսի միջոց ու ճանապարհ մեր առաջին դնելով, ճշմարիտ իմաստութեան հասնելու համար, ասելով թէ՛ ինչպէր յեղ խնայեցէ՛ ընդդէմ հասարակ ճշմ. է։ Ինչպէր յեղ խնայեցէ՛։

Եթէ որ ինքս ինձ լաւ քննեմ ու ճանաչեմ, չեմ կարող իմանալ ու ինքս ինձ գատելով հասկանալ թէ՛ ինչ ընդունակութիւնների, ինչ շնորհքներ ունիմ, որ աւելի բարձր բաների վերայ պիտի բանեցնեմ. նոյնպէս և չեմ կարող հասկանալ թէ՛ ո՞ր տեղից և ընչի՞ց են յառաջ գալիս գլխաւորապէս իմ ունեցած պակասութիւններս, որ ինձ չեն թողնում ճշմարտապէս առաքինի լինելու։ Ի՞նչպէս պիտի ես մի մարդի սխալանքը իրան հասկացնեմ, եթէ որ առաջ չիմանամ, որ նա այս ու այն պակասութիւններն, որ ունի, իրանիցն է, ուրիշից չտեսնի, որովհետեւ ինքն է այդ իւր պակասութիւնների տէրն, կամ թէ ի՞նչպէս պիտի ես իմ իսկ բանականութիւնս, հոգիս, սիրտս ազնուացնել կարողանամ, քանի որ յայտնի չեն ինձ նոցա ունեցած պակասութիւններն։

Նաոք քիչ են այն մարդիկը, որ իրանք իրանց այնպէս լաւ, այնպէս մօտիկ ճանաչէին, ինչպէս որ պէտք է. իրանք իրանց լաւ ճանաչելուցն է որ, իրենց իսկական պակասութիւններն շատ անգամ ներելի են համարում և իրենց լաւ յատկութիւններն (կողմերն) երբեմն շատ մեծ բանի տեղ են դնում, երբեմն ևս, այնքան բանի տեղ չեն դնում։ Սորանիցն է որ, գեթուար է պատահում, որ իրանք իրանց հետ միշտ

Համաձայն լինին. իրանք՝ իրանց ասածներին հակառակն են խօսում. իրանք՝ իրանց արածներին ընդդէմն են անում. իրանց ոչ խօսքերն են իրար բռնում. ոչ գործերն. Յայտնի տեսնվում է, որ հաստատ խելքի, մոքի, համոզմունքի տէր չեն ու հանգամանաց հոսանքը քշում. տանում է հետն նոցա, ընդդիմանալու, հաստատ, անփոփոխ մնալու ոյժ չունին:

Միայն նա, ով որ իւր վրայ՝ առանց այլեւայլի կատարելու՝ մի մեծ պարտականութիւն է դնում, որ ինքն իրան վրայ ամենասաստիկ կերպով՝ իւր սրտի ամենայն շարժմունքների, յուզմունքների մէջ՝ չորս աչքով նայի և ոչ մի փոքրիկ բան աչքիցն չըփախցնի, և երբոր այդ անում է երկար ժամանակ, այն մարդն է վերջապէս իմանում իսկապէս թէ՛ ինչ է իւր արժէքը, մեծ է արդեօք իւր գինը, կամ քանի՞ փող է արժուում: Ով որ այնքան թեթեւամիտ է, որ իւր անձնասիրութեան տուն տալովը պիտի իրան գին դնի, նա ի՞նչ պէտք է իմանայ թէ՛ ինչքան է արժուում ինքը: Սորանիցն է որ, և ի՞նչ վարմանալու բան է, որ կան մարդիկ, որոնց այնպէս է թվում, որ աշխարհքն կոյր է, իրանց չէ ճանաչում. բայց՝ շատ կարելի է, որ աշխարհքը նորանց ձուի պէս իւր ատամներին խփել է՝ և շատ աւելի լաւ է ճանաչում քան թէ իրանք իրանց:

Կան մարդիկ, որ իրանց վրայ կարծում են թէ՛ իրանք ոչ ոքի հետ թշնամութիւն անող, քէն պահող չեն, կռիւ սիրող չեն, այլ ամեն մարդի հետ կառավարուող բնութիւն ունին, որովհետեւ իրանք

են առաջինը, որ ձեռք են երկարացնում ու հատուցիւն առաջարկում. բայց այդ տեսակ մարդիկը միայն կեղծաւորութիւն ու խաբեբայութիւն են անում շատ անգամ, իրենց ահիցը ցածութիւն անելով: Կան մարդիկ, որ իրանց սուրբ, կոյս, բարոյական են համարում, որովհետեւ ուրիշի արած յանցանքներն իրանք ևս չեն արել. բայց շատ կարելի է, որ չպատահեց ու չյաջողեց, կամ իրենց անելու գործի հետեւանքից վախեցան, և այդ երկիւղը նորանց անառակութիւնից յետ քաշեց ու պահեց: Կայ այնպիսի մարդ, որ իրան՝ նեղութիւնի հասնող և իւր ձեռքից եկած լաւութիւնը ամենին անելու պատրաստ ոք մին է համարում, որովհետեւ մի այնպիսի բարի բանի մէջ օգնութիւն է հասցրած լինում, որ քաղաքի, կամ երկրի բարւոյն համար է անվում, թէ շինվում. բայց ինքն իրան չի ասում և չէ ուզում համոզուիլ իւր մէջն, որ իւր բարի գործի միւս երեսը, այսինքն միտքը՝ իրան լաւ ասել տալու, պատիւ ստանալու համար էր, ինչպէս որ իւր ամենայն արած գործերն իրան պատիւ բերելու մտքով է եղել. և այդ իւր պատուասիրութիւնն է եղել, որ իրան տարել է այս, այն բարի գործն անելու. չէ ուզում ասել ինքն իրան թէ, շատ դժուար կանէր մի բարի գործ, եթէ իմանար, որ բոլոր աշխարհքին յայտնուելու չէ, որ իրան արածն է, ոչ թէ ուրիշի:

Այս ինքնախաբուծիւններն մարդիս ինքն իրան սաստիկ քիչ ճանաչելուցն է — և ով է սիրտ անողը՝ իրան իմաստունի փիլիսոփայի անունը տալու, ով որ ինքն իրան միշտ խաբում է միայն:

Ի՞նչ գին ունի՞մ, ի՞նչ կարծե՞մ ես մարդկային ընկե-
րութեան մէջ: Այս խօսքն, որքան ևս մեր սրտին
մօտիկ բան լինի, որքան ևս մեր անձնասիրութեանն
հաճելի լինի, չենք կարող պատասխան տալ՝ առանց
երկար միջոց և մեր սրտի խոր տեղերը թափանցող
հայեացքով նայելու և նկատելու այն ամեն բանը,
ինչ որ սովորաբար ամենայն օր մեր սրտի մէջ լի-
նում է:

Միայն այն ժամանակ, որ մեր սրտի ամենածա-
ծուկ ծալքերը կկարողանանք բանալ ու տնգլել, այն
ժամանակ միայն, որ մենք անսխալ կերպով կարող
կլինինք քննել այն պատճառներն, որ առիթ տուին
մեզ այս, այն դիպուածի մէջ այսպէս ու ոչ այնպէս
անել, այն ժամանակ միայն, որ մեր զգացումները
փոխուելու վրայ լրտեսների նման չորս աչքով կնա-
յենք, այն մեր փոխուող զգացումներէրի վրայ, որ
մեր մտքումը դնել կուտան ու կգրգեն մեզ այս կամ
այն բանն անելու, — այն ժամանակ միայն, ասում եմ՝
հաստատ և անկասկած կերպով կճանաչենք մենք
մեր չափը, նոյնպէս ևս մեզ նման մարդոց էութիւնը:

Ով որ ինքն իրան մանրամասնաբար քննած չէ,
չհամարձակուի ևս ուրիշների խօսքերի ու գործերի
վրայ դատողութիւն տալ: Այնպիսի մարդն միայն
հարեանցի և վեր ի վերոյ պիտի գատի մի մարդի,
երեւութի վերայ նայելով: Երբոր ինքն իրան գեռ
ևս պարզ ճանաչած չէ, ի՞նչպէս է կարող ուրիշի
սրտի շարժող պատճառներն հանելուկի պէս գտնել:
Բայց ով որ իւր թուրութիւններն, պակասութիւններն
ճանաչում է, սիրտը ցաւելով իւր իսկ արած սխա-

լանքների վերայ, փռիմանելով ու ամաչելով ինքն
իրանից, նա իւր նման մարդի պակասութիւնների վե-
րայ շատ թեթեւ կերպով ու ներողամտութիւնով է
խօսում, որպէս և նորա մի փառաւոր գործը, որ
հասարակ մարդոց բազմութիւնն մինչև երկինքն է
բարձրացնում, շատ զգուշութեամբ է գովում: Նա
շատ լաւ գիտէ թէ, որչափ քիչ բան է մեր արածն,
այն բաների մէջն, որ աշխարհքը բարձրացնում է ու
երկինքն հանում, և թէ որքան ներողամտութեան է
արժանի մի յանցանքի մէջ ընկած մարդ, որոյ արիւ-
նը գլխին խփելուցն ու ինքն իրան կորցնելուց, այն-
պիսի մի մեղքի մէջ ընկաւ, որ իւր բոլոր կեանքի
մէջ մոռանալ չէ կարող, որովհետեւ այդ կրակը մին-
չև իւր մահը իւր սիրտը պիտի այրի ու երբեք պիտի
չհանգչի:

Միայն ինչպէս մեզ մեր անշը ճանաչելով է, որ կարո-
ղանք էն, անխալ կերպով մեզ նման մարդոց ևս ճանա-
չել: Այս՝ մեր անձը, մեզի ճանաչելը, ինչպէս ասած-
ներիցս երեւում է, այնպիսի մի մեծ նշանակութիւն
ունի մեր բոլոր կեանքի համար, մինչև անգամ մեր
յաւիտենական կեանքի համար, որ ամեն մի քրիս-
տոնէի առաջին և գլխաւոր գործը պիտի լինի, որը
կատարելու համար ամենայն ջանք ու աշխատութիւն,
պիտի ձեռքից չթողնի, որ իւր անմահ հոգին արդէն
այս աշխարհումս իւր բարձր կատարելութեան հաս-
ցնի: Բայց ի՞նչպէս պիտի կատարելութեան տանի
իւր հոգին, քանի որ չգիտէ թէ՛ որտեղից պէտք է
սկսի, ի՞նչպէս է ուզում նա յաւիտենական թագա-
ւորութեան մէջ՝ միւս աշխարհում՝ հոգիների կա-

տարեւոթեան բարձր աստիճանին հասնի՝ երբոր սիրտ ու կամք անգամ չունէր, որ այս կեանքումս այնչափ բարի մաքուր ու մեծ լինէր, որչափ որ կարող էր լինիլ:

Բայց ամեն մի սկիզբն դժուարին է, որպէս և իւր անձը քննելն: Նաո՞ւ անգամ մեր շուտով ուժից ընկած լինելն է, որ պիտի մեզ տանջի. շատ անգամ ուրիշ ժամանակի պիտի թողնենք այդ բանն, որ մեր խղճմտանքի մի վերքին չկպչենք, որ դեռ ևս սաստիկ ցաւում է: Նաո՞ւ անգամ ևս ուզում ենք յետ ձգել այդ բանն, այն պատճառով որ, մի անարգ կիրք մեր մէջը դեռ ևս իրան յագուրդ տալ է ցանկանում, որ անկատար չմնայ ու հանգստայ: Բայց ամեն ժամանակ մեր անձնասիրութիւնը ուզում է մեր հոգւոյ, մեր բանականութեան աչքը իւր համար կուրացնել և մեր թուլութիւններն ու պակասութիւնները ծածկել, որ մեր պարսաւելի մերկութիւնն, մեր ամօթալի պակասութիւններն մենք չտեսնենք, մեր աչքին չերևի, մեր համար քողարկուած մնայ: Ինքն իրան ճանաչելու համար նախ և առաջ պէտք է մի պատերազմ անել մեզ՝ ինքներս մեր մէջը՝ մեր անձի հետ՝ ինքներս մեր դէմ առաջ պէտք է հրամայենք մեր պատուասիրութեանն ու հպարտութեան, մեր ընչասիրութեանն ու անառակութեան հակաման, մեր ատելութեանն, նախանձուն ու բարկութեանն, որ իրանց ձայներն կտրեն ու պապանձուին, որ անվրդով բանականութեան հանդարտ ձայնը լսուի:

Առանց միտք անելու՝ լսելն որ և է Գործ, որով դու՝ +ել Նման Ժարդին լսանքին, կամ լսանքին է

անուս, որպէս լինի՝ կամ ցաւ՝ ու լինի էս պատճառով, միտք արեւ լի ինչ՝ համար այդ Բանն ասիլ: Լաւ քըննիր, պտուիր, քրքրիր արածիդ ծածուկ պատճառներն. որչափ ևս քո սուր աչքիդ ու մտքիդ չընկնել ու խոր տեղ ծածկուիլ ու թագ կենալ ուզենան: Միտք արա՛ թէ անելու գործդ, կարելի է, ծանր կերպով ու լաւ մտածելով ու կշռելով չարիր. կարելի է, այնպիսի հանգամանքներ յանկարծ պատահեցան, որ ինքդ ևս չիմացար, թէ ինչ արիր. կամ միտք անելու ժամանակ, կարելի է ասել թէ, չունէիր, այնչափ կարճ միջոցում արիր, ինչ որ արիր — այն ժամանակն ևս ինքդ քեզ առանց քննելու պէտք է չթողնես, ևս ինքդ քեզ առանց քննելու պէտք է չթողնես, իմանաս թէ՛ ինչից յառաջ եկան այն զգաց-պէտք է իմանաս թէ՛ ինչից յառաջ եկան այն զգաց-մոռնքներդ՝ որ քեզ շարժեցին, դրդեցին արած գործդ անելու: Արդեօք լաւ արիր, որ թող տուիր քո զգաց-մոռնքներիդ քեզ վերայ իշխելու: — Ինչիցն է. որ դու մի մի ժամանակ այնպէս տխուր ես ու ինքդ քեզա-նից դժգոհ, որ դու այստեղ, կամ այնտեղ այս ինչ հանեցիր, հանեցիր, կամ խօսեցիր: Քո շտաբանը բերանիցդ հանեցիր, կամ խօսեցիր: Բո շտաբանը պելուդ ու այդ բանն անելուդ իսկ պատճառն ինչն էր: Արդեօք քո սնապարծութիւնն (պարծանք սիրելը) ու թեթեւութիւնդ էր, որ մէջդ կայ, որ քանի ևս չես ուզում, ցոյց տալ, բայց դարձեալ չես կարում ծածկել ու մարդոց չիմացնել, ու որ երբեմն՝ ընդդէմ ցանկութեանդ ու կամքիդ՝ յանկարծ դուրս է պըծնում ներսիցդ ու կարծես, նորա համար, որ քեզ խայտառակի, քեզ, որ քեզ թեթեւութեան ու սնա-փառութեան թշնամի ես ուզեցել միշտ ցոյց տալ: Կարելի է, որ քո վիրաւորուած ամբարտաւանու-

Թիւնդ է, որն թէպէտ դու ուզում ես ուրանալ ու
ցոյց չտալ, բայց նա ինչ ևս անես, դարձեալ քեզ
հնազանդեցնում է իրան ու իւր հպատակն ու խո-
նարհ ծառան անում: Կարելի է, որ քեզ հանգստու-
թիւն չտուող ընչասիրութիւնդ է, որ քեզ գերի է
անում ու քո միւս բարի յատկութիւններիդ (կող-
մերիդ) ևս յաղթում է և իւր բռնակալ կամքին յե-
տին ծառայ անում:

Եթէ որ, առանց քեզ վերայ թոյլ կերպով մտիկ
տալու, լաւ քննել ուղեհաս ինքդ քեզ, քո բոլոր
մտքերդ ու բոլոր սրտինդ, ոչ միայն քեզանից ոչինչ
ծածկուած չի մնալ, այլ և միշտ պարզ կիմանաս
որտեղից, որ աղբիւրից յառաջ եկան քո մտքերդ ու
ցանկութիւններդ, երբոր ամենն բաց արիւր ու քեզ
յայտնի եղաւ, քեզանից ծածկուած բան ամենեւին
չմնաց, ու տեսնում ես, որ կեղտոտ, ծուռ ու ան-
պիտան բաներ էին սրտիդ ու մտքիդ միջինը ու դու
քո պատիւդ պահելու համար, անպատիւ մարդ չճա-
նաչուելու և չլինելու համար՝ ոչ մի մարդի ասել չես
կարող, ապա ինչո՞ւ այդ ամենը լաւ հասկանալուցդ
յետոյ՝ ինքդ քեզանից չամաչես, որ այդ անարժան
ու քեզ ամօթ բերող դրութեան աստիճանին ես
ինքնդ քեզ բերել, հասցրել և ինչո՞ւ չպիտի հանես
կորցնես մտքիցդ ու սրտիցդ այդ ցած զգացմունք-
ներդ: Ի՞նչիդ պէտք է այն պատիւը, կամ ի՞նչ պա-
տիւ է քեզ համար այն պատիւը, որ դու ինքնդ քո
միջումդ ասում, խոստովանում ես թէ՛ դու այն քեզ
տուած պատուին արժանի չես: Ապա ի՞նչի համար
քեզ աւելի ցանկալի է ու ջանք ես անում, որ քո

հոգուդ մի վերքը ծածկես, ուրիշների աչքին չընկնի.
աւելի լաւ չէ՞, որ այդ վերքը բժշկես: Դու ինքնդ
ասա՛, երբոր ուրիշները քեզ պատվում են, այդ քեզ
տուած պատուովը, արդեօք՝ դու քեզ աւելի՞ արժա-
նաւոր ու պակասութիւն չունեցող մարդ կարում ես
համարել, գիտեմ, որ՝ չէ. այլ երբոր այդ ցած դրու-
թեանդ մէջ քեզ պատվում են, քու քո սրտումդ
ուրախանալու և քո աչքումդ բարձրանալու տեղն,
ինքնդ քո աչքիցդ ընկնում ես:

Ամենօրեայ կեանքի տեսակ տեսակ զբաղմունքի
մէջ, իրաւ է, շատ անգամ միջոց ու սիրտ չենք ու-
նենում, որ մեզ, մեր անձի վրայ մտածել սկսենք:
Սրն անց է կենում, գնում այս ու այն գործով, ար-
հեստով, առուտուրով, սորա, նորա հետ տեսնուե-
լով, խօսելով, այստեղ, այնտեղ հանգիպելով: Մեր
այդ գործերի մինն ևս այն լինի, որ կատարենք այն,
ինչ որ մեր հանդարտ ժամանակին մտածում ենք ու
մտքներումս սարքում, դնում, որ անենք:

Իսկ ժամանակն այն է, երբոր օրվայ մեր գոր-
ծերից պրծնում ենք. այս միջոցին, երբոր երեկո-
յեան, կամ գիշերը մենք միայնակ ենք լինում ու
աշխարհիս ամեն զբաղմունքներից ազատ ու հեռա-
ցած և, այսպէս ասեմ, ինքներս մեզ դարձեալ յետ
դրուած այլ ևս ոչ ոքի և ոչ մի բանի չենք պատկա-
նում, այլ մեզ միայն, երբ մթանը մեզ ամեն մեր
կողմը ամենեւին ձայն ձուռն չէ լսվում, մինչև հե-
ռու տեղերումն ևս լռութիւն է թագաւորում, ու
մենք մեզ հետ ու Աստուծոյ հետ ենք մնում — Աս-
տուծոյ հետն, որ մթանը մեր վրայ հսկում է, որոյ

ձեռքումն է մեր կեանքն, առողջութիւնն ու գոյութիւնն, այն ժամանակն է իսկ մեր վրայ լաւ մտածելու միջոցն: Բնութիւնը (բնական դրութիւնը մարդուն) կարծես, բռնի ուզում է կրկին մեր մէջը գալ, մտնել, և նոր անցկացած օրվայ պատահմունքներն, անցքերն ու իրողութիւններն մեր առաջից ազատ իրանք իրանց անց են կենում: որ մեզ առիթ տան միտք անելու և ամենայն բան կշռելու:

Այն ժամանակը քննիր դու ինքնդ քեզ, ինչպէս որ Աստուծոյ խօսքը քեզ հրամայում է, և տես թէ՛ հաւատիդ մէջն արդեօք հաստատ ես մնացել, արդեօք դու միշտ այնպէս ազնիւ, կիրքերից ազատ, ուրիշներին օգնելու, կամ մի լաւութիւն անելու պատրաստ, ուրիշի մտքինը, դեռ ևս ինքն չստած, ուրախութիւնով ու սիրով կատարելու յօժար ես եղած. արդեօք այդ ու այնպիսի՞ զգացումների, մտածմունք և գործք ես ունեցել, ինչպէս որ քո փրկիչդ ու Աստուծոյ—է քեզ հրամայել: Յետոյ քեզ այս հարցումն առաջարկիր. թէ, ո՞ր գործն ես այսօր արել, որ ամենագէտ Աստուծոյ դատաւորական աթոռի առաջին քո բարի կամքիդ վկայն լինէր: Ո՞ր սխալանքներն էին այսօր քո մէջդ, որոց իշխանութեան տակն ընկար. ի՞նչ միջոցներ կարող ես, կամ պիտի բանեցնես, որ քո սխալմունքներից ազատ մնաս և նոցա հակառակ առաքինութիւնները քո մէջդ թագաւորեցնես:

Այսօր ձախ ոտիդ վրայ էիր վեր կացել տեղիցդ, սիրտդ նեղ էր, մարդ էիր պտրում: որ հետը կռիւ տաս, աւելի, պակաս ասես, կամ մի կծու, մի վատ

խօսքով սիրտ ծակես. այդ սրտնեղ տրամադրութեանդ մէջ քո ընտանեաց միներն կամ միւսին, կամ քո ծանօթներից միներն, կարելի է, աւելի ծանր խօսքեր ասացիր, քան թէ արժանի էր: Մտքումդ կարելի է, միանգամ գոնէ ծանր ու թեթեւ չարիք, որ քո սիրտդ ցաւեցնելու մտքով չէր, որ՝ քո կարծիքովդ՝ քեզ համար դժուար կուլ տալու խօսք ասացին քեզ, այլ երկար չմտածելով, կամ չկարծելով թէ՛ իրանց ասած խօսքը ո՛ւր կերթայ, կամ սրտիդ կկալի. մի բան էր, իրանց բերանից թռցրին: Եթէ որ մտածէիր թէ՛ մի ուրիշ միտք մի ջոկ հաշիւ չունէին տեսնելու քեզ հետ, որ ուզելով քո սրտիդ կալելու խօսք ասես, ամենեւին չէիր տաքանալ ու քո բերնիցդ աւելի վատ խօսքեր չէիր դուրս ածիլ, այլ կասէիր թէ՛ ինչ նեղանամ լաւ հասկանում եմ, որ իւր խօսքը բերանումն չեփած, դուրս հանեց, յիմարութիւն էր արածը, ուրեմն և ներելի է նորան: Ուրեմն լա՛ւ զգում ու հասկանում ես, որ դու աւելի վատ արիր ու դու ինքնդ շատ աւելի մեղաւոր ես քո վարմունքովդ, որ չափից անց կացար, համը փախցրեցիր:

Իրաւ է, կամացուկ ասում է հեշտ ներող անձնասիրութիւնդ. բայց բոլորովին ներելի էր, որովհետեւ այսօրվան բարկութիւնդ նորանիցն էր, որ շատ նեղ, տխուր, դժգոհ էր սիրտդ, չգիտեմ, ինչիցն էր, բայց այդպիսի վատ տրամադրութեան մէջ էիր: Մարդ, սիրտը նեղ եղած ժամանակն, իւր ասած, չստածն չէ իմանում ու բերանիցն դուրս եկածն ականջն չէ իմանում, որովհետեւ իւր սրտի դրու-

թիւնն շատ վատ է, ինքն ևս չէ իմանում թէ՛ ի՞նչ անի:

Ուրեմն դու գիտէիր արդէն, որ մի վատ տրամադրութիւն տիրում էր վրադ. երբոր դու զգում էիր այդ, ինչո՞ւ քո սանձդ չքաշեցիր, այլ քեզ բռնորովին թոյլ տուիր, որ մաղձդ թափես մի անմեղի վրայ: Դու լաւ գիտէիր, որ ինքնդ ևս քեզ ճանաչել չէիր կարում և չէիր իմանում թէ՛ ի՞նչ է եղել քեզ, որ սիրտդ այդպէս դառնացած է, ինչի՞ համար իսկոյն հաստատ մտքումդ չդրիր, որ քո այդպիսի վատ դրութեան մէջ, քեզ այդ միջոցին պատահող, խօսեցնող մարդին, բերանդ ոչ բարով պիտի բացանես ու ինչ հասնի, պէտք է ասես, ինչի՞ ասում եմ մտքումդ չդրիր, որ ոչ ոքի մի թթու, կծու խօսք չասես լուռ կենաս, ու եթէ քեզ բարկացնելու խօսք ևս ասելու լինին, բերան չբացանես ամենեւին: Դու, որ լաւ գիտես, որ մարդս, իւր բարկացած միջոցին, ամենայն բան աչքին ծռու է երևում, լաւ խօսքն անգամ վատ է թւում, կարծես ամեն բան նորա համար ծռուել է, բայց իսկն այն է, որ ինքն է փոխուել, ծռուել, դու որ այդ ամենը գիտես, ինչո՞ւ քեզ չբռնեցիր ու թող տուիր:

Բայց, կարելի է, որ դու՝ ոչ միայն այսօր, այլ և շատ ու շատ անգամ ինքնդ քեզանից դուրս ես գալիս, շատ անգամ է պատահում, որ բարկութեանդ չափ ու սահման չես դնում: Անձնասիրութիւնն ծածուկ ասում է թէ՛ իւր բնութիւնն այսպէս է, իւր բնութեանը պակասութիւնն է. այս մարդս՝ ինչպէս

ծնուել է, այնպէս ևս կմեռնի, բնութիւնը փոխելը շատ դժուար բան է. օձն իւր կաշին կփոխի մարդս՝ իւր բնութիւնն չի փոխել: Բայց գիտե՞ս իսկապէս, որ բնութեանդ պակասութիւնն է, թէ՞ հենց այնպէս ասում ես: Եթէ որ քո ասածդ ևս լինէր, մի՞թէ չէ կարող մարդս իւր հոգու զօրութիւնովն իւր բնութեանը յաղթել: Արդեօք փորձած ունի՞ս այդ ասածըս. փորձիր, տես, կլինի՞, թէ չլինիր, քեզ է անկարելի երևում. բայց մարդիս հոգու զօրութիւնը, քաջութիւնը անկարելի բաները կարելի է անում, երբոր Աստուծոյ զօրութիւնն իրան օգնելու յոյսն ունի՝ նորան ապաւինելով: Ապա ի՞նչպէս է լինում, որ դու կարողանում ես քեզ բռնել, երբոր քեզանից մեծերի առաջն ես, ապա նորանց առաջն ի՞նչպէս է լինում, որ կատաղում ես սրտումդ, բայց ձայն չես հանում, կամ, երբոր այնպիսի մի տեղ ես գտնվում, ուր որ շատ մարդ քո վերայ է մոտիկ տալի և որոնց որ դու պատվում ես ու նորանցից քաջվում ես: Աչքդ լաւ բաց արա՛ ու իմացիր, որ այդ քո ձայն չհանելուդ և քաշուելուդ ժամերն քո խարդախութիւնդ ու ստախօսութիւնդ պախարակողներն ե՛ն: Ինչ որ դու այստեղ ու այնտեղ կարող ես անել, ինչո՞ւ չես կարող միշտ անել: Եթէ որ մի անակնկալ ստիպմունք, որ դրսից քեզ վրայ զգում ես, քեզ քո սանձդ քաշել է տալի, և այնպէս փոխվում ես, որ կարծես թէ՛ այն կատարող մարդը չես, որ ինքդ քեզ բռնել ամենեւին չէիր կարողանում, ապա ինչո՞ւ չես աշխատում քո հանդարտ եղած միջոցումդ, քո տանդ, քո ընտանեացդ մէջ ինքդ քեզ սանձել և տանդ

մէջ, քեզ քո տան իսկական տէրն ու մեծը ցոյց տալ, քո արժանաւոր վարմունքովդ, քո խելքովդ ու սրտովդ, որ քեզ պատիւ բերի, քեզ պատուել ու սիրել տայ քո տանդ մէջ՝ մեծից մինչեւ փոքրը:

Քո մէկ պակասութիւնդ ևս քեզ ասեմ, որ քեզ լաւ ճանաչես: Դու ուրբաների առաջն միշտ աշխատում ես պատուելի ու լաւ բնութեան տէր մարդերէն: Գանկանում ես մանաւանդ ամենայն կերպով, որ քեզ բարոյական մարդ ճանաչեն. բայց ծածուկ՝ մի մի ժամանակ՝ թող ես տալի քո սանձդ, ինչ վատ զգացմունքների, ինչ անպիտան երեւակայութիւնների, ասես, ազատ գալիս են քո մտքիդ, քո որտիղ մէջը մտնում: Այդ զգացմունքներդ ու երեւակայութիւններդ քո մէջդ մեծանալով, զօրանալով, ինքդ ևս չես իմանում, թէ ինչպէս քո մէջդ մի ամօթալի կիրք են մեծացնում: Ամեն մեղքից աւելի վատն այս է, որովհետեւ այսպիսով է մարդս մեղքի գերի դառնում: Վատ ընկերութիւններն, իրաւ է, մեր բարի վարքը փչացնում են, բայց ամենից վատ ընկերութիւնն՝ մեր անբարոյական և անմաքուր մտքերի հետ ընկերութիւն անելն է: Մի անիծելու գործ անելու համար միայն մի դիպուած է հարկաւոր: Նրբ այդ նզովելի դիպուածն պատահում է և երբոր դու, ինքնդ քեզ այլ ևս բռնել չկարողանալով, կորցնում ես քեզ, այնպիսի մի բան ես անում, որ սիրտդ միշտ պիտի այրի, քանի որ միտքդ ընկնի—ինչպէս կոտրուած, ինչպէս ցածացած ես քեզ տեսնում այն ժամանակը: Ինչպէս սրտանց խօսք ես տալի ինքնդ քեզ, հազար ու մէկ երգումով, այլ

ևս այդպիսի բան չանելու: Բայց, կարելի է, որ, եթէ դարձեալ մի այդպիսի դիպուած պատահի, դարձեալ քեզ սանձել չկարողանալ ձեռացնես ու քեզ թոյլ տաս, չեմ կարում դիմանալ ասելով, դարձեալ քո մարդկային բարձր արժանաւորութեանդ ընդդէմ բան անես ու դարձեալ փոշիմանես և ամօթիցդ գետինը մոնել ուզենաս: — Այս քո խեղճութիւնդ նորանիցն է, որ դու քո փոքր ժամանակուանիցդ վատ բանի կայծը քո մէջ չես հանգցրել, չես խեղդել, այլ թոյլ ես տուել, որ մնայ. քանի գնացել է, աւելի լաւ կպել է այդ կայծը, կամաց կամաց մեծացել է, ու վառուելով, կրակ է դարձել, որ քեզ ու քո հոգու տունը այրում է, փչացնում: Եթէ որ ժամանակին աչքդ բաց անէիր, մտիկ տայիր թէ ի՞նչ վնասներ կարող է քեզ բերել այն կայծը, քո հոգուդ հանգըստութեան թշնամուն ճանաչած կլինէիր և սկզբից դէմ կկենայիր քաջ սրտով ու յաղթած կլինէիր:

Բայց որչափ ևս որ հաստատ մտքներումն դնում ենք, որ մեղքը, այնպէս անենք, որ մեզ վերայ ազդեցութիւն բնաւ չունենայ, բայց և այնպէս, սակաւ է պատահում, որ մենք մեր վերայ դատաւոր լինինք անաչառ կերպով և առանց նախապաշարուած լինելու: Մեզ, մեր անձը, մեր եսը քննելու ժամանակ, ամեն անգամ շատ բան մեր սրտի բոլորական տրամադրութիւնիցն է կախուած, այն վայրկենին ինչ որ մեր խելքն ասում է մեզ համար, այնպիսի վճիռ ևս տալիս ենք: Ինչ որ մենք մեր ուրախ ժամանակին, տաք տաք տանում ենք, շատ անգամ փոքր բանի տեղ գնելով մեր արածն, յետոյ, մեր տխուր եղած

միջոցումն շատ աւելի մեղադրելի և աններելի է երեւում մեզ: Սորա համար շատ և շատ օգտակար է մեզ, ինքներս մեզ լաւ ճանաչելու համար՝ մեր արդար, ճշմարտախօս բարեկամների խօսքին ևս ականջ անել, նոցա մեզ ասածը, նոցա մեզ տուած խորհուրդը լսել ամենայն ուշադրութեամբ և թէ ինչպէս են նոքա մտիկ տալի մեզ վերայ, ինչպէս են տեսնում մեր վարած կեանքն, ինչ խելքի ու մտքի տէր են մեզ ճանաչում ու համարում: Եթէ որ նոցա ասածը ճշմարիտ է, մեր խղճմտանքը իսկոյն մեզ կասի թէ մենք ծուռ ենք ու մեղաւոր, և մեր անձնասիրութիւնը իւր ձայնը կկտրի: Մինչև անգամ մեր մեծ թշնամիներն կարող են մեզ շատ օգտակար լինել մեր թուլութիւններն լաւ ճանաչելու համար: Ինչու որ ով որ մեզ բարի չէ կամենում, մեր փոքրիկ պակասութեան վերայ անգամ չորս աչքով է նայում, տեսնում ու խօսում: մեր ամենալաւ բարեկամն այդ չէր անիլ, կխնայէր, կմեղքանար ներողամիտ կլինէր դէպի մեզ, յարգելով մեր ունեցած ուրիշ արժանաւորութիւններն՝ ու մենք մեզ լաւ չէինք ճանաչել:

Ինքնաճանաչութիւնը իմ ամեն օրուայ գործս ու պարտքս լինի. պատճառ որ ինքնաճանաչութիւնս իմ հայելիս է, որոյ մէջ ես ինձ, իմ հոգիս, իմ սիրտս, իմ բնութիւնս պարզ ու լաւ տեսնում եմ: Ինքնաճանաչութիւնը իմ հոգուս, իմ բանականութեանս լապտերն է, իմ կեանքիս խաւար տեղերումը: Աւելի անաչառ կերպով պիտի ես ինձ այսուհետեւ գտնեմ, որ աւելի ևս ապահով լինիմ իմ գերագոյն Դատաւորիս շնորհացն ու ողորմութեանն, որով ու-

րախ լինիմ: Դու, իմ Աստուածս, իմ սուրբ վարքով ապրելուս միջոցներն՝ իմ կենաց ճանապարհի վրան ես դրել, որ պէտք է գնամ, ի՞նչպէս կարող եմ քո առաջին արդարանալ, երբ որ այդ միջոցներն ոտնակոխ անեմ, անցնեմ, երթամ, արհամարհեմ ու գործ չդնեմ:

Ո՛վ իմ երկնաւոր Հայր, հասնես ինձ իսկոյն, ու միշտ զօրութիւն, կարողութիւն տաս, երբ որ ես, քո պատուիրաններիդ համեմատ, իմ սրտիս արժէքն եմ ուղղում քննել, իմանալ: Ամեն երեկոյին մտածելս քո կամքիդ և քո ամենագիտութեանդ վերայ՝ ամեն երեկոյ ինձ քո դատաստանիդ առաջն քաշի բերի, քեզ հաշիւ, համար տալու համար, այն հարցն՝ «Երբ եմ քո հաշիւ ու համար պիտի տամ» ամենուրեք եղող Ստեղծողիդ մօտն ու աչքի առաջին, ուր որ խաբէութիւնն ու ստախօսութիւնը բան չանիլ:

Ով որ այսպէս սովորեցրել է իրան՝ իւր անձի հետ հաշիւ տեսնելու, այն մարդն, ո՛վ Հայր՝ իւր կեանքի վերջին բոպէումն, որ արդէն երթալու վերայ է, իւր բոլոր կեանքի մասին հաշիւ տալու՝ անմեղ երեսայի վստահութիւնով Քո ողորմութեանդ վերայ յոյս կունենայ ուրախ սրտով. իսկ զղջացած մեղաւորին մխիթարութիւն է այն երկնային շնորհաց խօսքն թէ՝ «Եթէ որ ձեր մեղքերը արիւնի պէս ևս կարմիր լինին, ձիւնի պէս սպիտակ կանեմ»:

Դ.

ՄԱՐԴՈՒՄ ԳՈՅ ԼԻՆԵԼՆ ԻՒՐ ՈՒՆԵՑԱԾ ՎԻՃԱԿՈՎՐ.

(Առաջին Սոցիալիստական ԳԼ. ԺԵ. 15—17):

Տխուր մարդու ամեն օրերն էլ վատ են. բայց ուրախ սիրտը միշտ լաւ կեանքի մէջ է: Աւելի լաւ է քիչ բանը Տիրոջ վախովը, քան թէ մեծ գանձ անհանգիստ սրտով: Աւելի լաւ է մի աման բանջարեղէն սիրով, քան թէ մի զուարակ ատելութիւնով:

Վատ մարդոց ընտանեկան վշտի մի ամենասովորական աղբիւրն, որ շատ անգամ ուրիշներից ծածկում են՝ դուրսն ունեցած իրանց վիճակից դժգոհ լինելն է, այն վիճակից, որ Աստուած իրանց կամեցել է, կամ որին որ պէտք է հասնեն իրանց ջանքովն ու աշխատութիւնովը: — Թէպէտ կան մարդիկ, որ իրանց ունեցած վիճակից՝ իրանց գոհ են ցոյց տալի, բայց այն մտքով է միայն, որ իրանց դժգոհ լինիլն ուրիշներն չիմանան, իրանց հպարտ սիրտը կոտրուած չլտեսնուի, նորանց առաջը խեղճացած չերևին. բայց

իրանց սրտումն ուրիշ կերպ են մտածում. իրանց մօտիկ բարեկամների առաջ անիծում են հէնց այն, ինչ որ խելօքութիւնով ուրիշների առաջ սաստիկ գովում են: Սրտանց ցանկանում են անհամբերութեամբ մի ուրիշ դրութեան մէջ լինելու, և իրանց ունեցած վիճակը շատ անգամ անտանելի են գտնում:

Կան ուրիշներն էլ, որ իրանց կեանքում ունեցած ոչ մի դրութիւնից գոհ չեն եղել: Ամեն մի հանգամանքի մէջ տեսել են նոքա անակնկալ անախորժութիւնների, որ իրանց զգուեցրել են: Երբեմն իրանց յանձնուած գործն, որ պիտի կատարէին, իրանց դուր չի եկել, իրանց մտքումն ասել են թէ՛ դա ինչ տեսակ գործ է, որ կատարեմ. երբեմն էլ իրանց անհաճոյ են թուել մարդիկն, որոնց հետ պէտք էր ապրէին, կապ ունենալով հեռները: Նորանք երբեք չեն գտել այն, ինչ որ ուզում էին, ու պտուել են այն ինչ որ գտնել չեն կարողացել, ուզում եմ ասել որքէ հանգստութիւն: Տեսնում ենք, որ այդպիսի մարդիկ միշտ գանգատուում են, միշտ դժգոհ են, միշտ տրտնջում են. միշտ նոր բանի կպչելու ետեւից է խելքներն, որ ձեռքներն ընկնէր. իրանց ձեռքն ունեցած գործը թողնում են, դէն քցում շատ անգամ, ուրիշ բանի կպչում. շատ բանի ձեռք զարկում, և վերջապէս տեսնում են, որ ոչ մի բանի վերայ չեն, որովհետեւ իրանց բռնած գործերը բոլորն էլ անյաջող դուրս եկան, ոչ մի բան ձեռքները չընկաւ:

Այդպիսի փոփոխամիտ մարդիկ ամեն տեղ բազմաւորութիւն են պտուում, բայց ոչ այնտեղ, ուր որ

միայն պէտք է պտուէին, ուղղումեմ ասել, իրանց Գոհ
 ու Բարեպաշտ որպէս Դէմք: Նորանք կըցանկանային բո-
 չոր աշխարհն ուղղել, որ իրանց համար ամենեւին մի
 բանի նման չէ, որովհետեւ ծռուած է ու անկարգա-
 ցած: Բայց մարդոց ուղղելն ինչո՞ւ իրանցից չէն «Կոմ-
 Ինչո՞ւ անկարելի բանն անելու վրայ մտածելով, մո-
 ռանում են կարելի բանն, որ իրանք անել կարող
 էին:

Դժգոհ ճարտը՝ իւր իսկ Բարեպաշտութեան Դոհ անպարտ
 անհաշտ Եղիշէն է: Նա բանի տեղ չէ դնում Աստու-
 ծոյ իրան վիճակած բարիքն՝ ու վազում է հեռուում
 գտնելու աւելի լաւ վիճակ ու դրութիւն: Նա միշտ
 տանջուում է ծարաւութիւնից, ինչու որ իւր ինքնա-
 հաճութիւնն արհամարհում է այն աղբիւրն, որ իւր
 ոտքի տակն է վազում: Անխոհեմ կուրութեամբ՝ իւր
 ներկայի անամպ երկնքի վերայ ամպեր է հաւաքում:
 Իւր անմտութիւնը վերջը վերջն իւր համար մի ծանր
 ու անտանելի բեռն է դառնում, իսկ ուրիշների հա-
 մար ծաղր անելու մի յիմարութիւն: Բայց աստու-
 չապաշտն ու Բարեպաշտը Դէմ շահ «նի» (Ս. Տիմոթ.
 2. 6):

Մեր ունեցած դրութիւնից ու վիճակից գոհ լի-
 նելն՝ ոչ թէ մեր տրտնջել ու գանգատուիլն է, այլ
 բաւական լինելն այն օգուտներովն, որ ունինք մեր
 կեանքի ախորժելի կողմերովն. այն մեր ունեցած
 համոզման մէջն է, թէ մենք մեր աշխատութիւնով
 ու խնայողութիւնով բաւական բան կարող ենք յետ
 քցել, որ մեր կեանքը պատշաճաւոր կերպով և՛ ա-
 ռանց ուրիշների առաջ ամօթով մնալու՝ անց կաց-

նենք. այն համոզման տէրը լինելով որ՝ ոչ թէ աւե-
 լի մեծ շքեղութիւնն ու փայլն, ոչ թէ աւելի մեծ
 անունը կամ թէ նշանաւոր հարստութիւնն, այլ մեր
 վիճակի ու դրութեան մէջ կատարած մեր պարտա-
 կանութիւնները պատուի տէր կանեն մեզ մարդոց
 առաջը, լաւ իմանալով, որ ամեն մի վիճակ իւր վատ
 կողմերն ունի, որ մենք, Աստուծոյ մեզ պահելուն
 ապաւինելով, աներկմիտ յուսով մեր վիճակի այդ
 անախորժ ու վատ կողմերն, որից փախչել չենք կա-
 րող, տանում ենք համբերութեամբ:

Բայց սորանով չենք ուղղում ասել, որ մեր վի-
 ճակն ու դրութիւնը չպիտի աշխատենք լաւացնելու,
 երբոր այդ կարող ենք անել պատուաւոր կերպով:
 Կամ թէ մեզ համար շահաւոր որ և է աշխատանք
 բանի տեղ չդնենք, երբոր բարեյաջող դիպուածը մեր
 առաջն է բերում. կամ թէ ամենեւին չուզենանք
 մեզ նեղութիւն տալ ու ջանք անել, որ աւելի լաւ
 ապրուստ, աւելի լաւ անուն, աւելի մեծ շրջան ու-
 նենանք գործ կատարելու: Եթէ որ այդպէս անելու
 լինէինք, այդ կնշանակէր արհամարհել այն արդար
 միջոցներն, որով կարող էինք թէ ուրիշներին և թէ
 միջոցներն, որով կարող էինք թէ ուրիշներին և թէ
 մեզ աւելի մեծ օգուտ տալ: Բայց արհամարհելն այն
 փոքր միջոցներն, որ ունինք, աւելի մեծ ու լաւ մի-
 ջոցներ ձեռք բերելու համար, որ դեռ ևս չունինք,
 անխելութիւն է:

Բայց ընչիցն է, որ շատ ու շատ մարդիկ գոհ
 չեն Աստուծոյ իրանց պարգեւածովն, և առաւելա-
 պէս մեր օրերումը շատերին ենք տեսնում, որ իրանց
 արտաքին դրութիւնովը դժգոհ են:

Քիչ անգամ չէ պատահում որ գլխաւոր յան-
ցանքը Տէր Ժոհաննիս «-խոսքիւն է Տէր «-նէյաժ վիճակի
Գործերից «-հակոմ «-նէնալն «-րիշ վիճակի «-Գործի
Տէջ լինելու: Կայ մարդ, որին որ իւր մանկութեան
հասակումն արդէն իւր դաստիարակները կեանքի
այնպիսի մի ասպարէզի համար են պատրաստում
որ յետոյ իրա համար ցանկալի ու սիրելի չէ լի-
նում: Կարելի է, ժամանակին նա հասկանում է, որ
իւր կոչման ու կատարելու պարտաւորութիւնների
համար ինքը բաւական յարմարութիւն չունի. կամ
տեսնում է, որ ուրիշներն իրանից շատ աւելի լաւ
են ու առաջ: Բայց կարելի է, որ իւր անհաստատ
ընդմիջեան տէր ու փոփոխամիտ լինելուցն է, որ եր-
բէք չէ կարողանում իւր կպած գործի մէջ երկար
մնալ. կամ այդ գործով բաւական ժամանակ պարա-
պել, ու իւր խելքին՝ կամ հաշուին յարմար չէ գըտ-
նում իւր ձեռքն ունեցած գործն և ուրիշ բանի
կաշել է ուզում: Բայց ինչ բան որ մարդս ուզելով չէ
անում, նորանից մի բան էլ դուրս չի գալ. — Իրաւ է,
և ոչ ոք չէ կարող ուրանալ, որ այնպիսի դիպուած-
ներ լինեն, որ մարդս բաւական մարմնաւոր և մտա-
ւոր ոյժ չունենայ իւր մտած գործի մէջ պէտք գալ,
ու քիչ բան ձեռքից գայ, կամ բան չկարողանայ անել
ու գլուխ բերել, մինչև անգամ օգուտ բերելու տե-
ղը՝ վնասակար կերպով իւր վիզն առած գործը կա-
տարել: Այն ժամանակ իւր ձեռքն ունեցած գործը
թողնելն ու մի ուրիշ յարմարաւոր բանի կաշելը կա-
րեւորութեան մի ստիպմունք ու պահանջ է: Իւր ձեռ-
քըն ունեցած գործն այդպիսի դէպքում դէն քցելն

ու նոր՝ չըսորված բանի կաշելն, քանի որ շուտ լինի,
և որքան որ աւելի ջանքով կատարուի, այնքան էլ
աւելի օգտակար ու շահաւոր կլինի. — Բայց իւր միտքը
փոխելու և՛ ուրիշ գործի կաշելու համար՝ այդ մեծ
նշանակութիւն ունեցող քայլն անելուց առաջ, մարդս
լուրջ մտքով պիտի քննէ իւր ունեցած դիտաւորու-
թիւնը. թէ՛ արդեօք մի անդիմադրելի կարեւորու-
թիւն է հարկադրում իրան այդպիսի մի քայլ անե-
լու, որ չգիտէ, թէ՛ իւր գլխին ի՞նչ կբերի. իւր
ձեռքն եղած գործը փոխելն՝ և ուրիշ բանի կաշելն
իրան ուրախութիւն կբերի, թէ շատ ու շատ ափ-
սոսանք ու զղջումն: Պատահում է մի մի ժամանակ,
որ իւր ձեռքի գործն դէն քցելու և ուրիշ բանի
կաշելու համար առաջ բերած պատճառները հիմնա-
ւոր չեն, այլ անհիմն բաներ, որ մարդս ինքն է բա-
նի տեղ գրել, և դորանով ծածկում է և արգարա-
ցընում իւր հաճոյքն ու իւր յուզութիւնն աշխարհի և
իւր իսկ առաջ: Իսկն որ ասենք, չկայ ոչ մի գործ,
պաշտօն կամ վիճակ, որ վատ լինի երբոր պատուա-
ւոր և օգտակար կերպով է կատարում մարդս: Ամեն
մի գործ, ինչ պաշտօն ու պարտաւորութիւն ուզում
է լինի, մեծ՝ թէ փոքր, բարձր՝ թէ ստոր, կատարող
մարդուն պատիւ կբերի, երբոր ինքն իւր գործն ու
պարտքը զանցառութիւնով ու արհամարհանքով չը-
կատարի, այլ սիրելով ու լաւ նշանակութիւն տալով,
ուրիշ կերպ ասեմ, պատուելով իւր գործն ու ար-
հեստն: Ընդհանրապէս խօսելով, մարդկային ոչ մի
գործ ու գործունէութիւն չըկայ, որ քրիստոնէական
մտքով ու ջանքով կատարենք, և նա ընտանեկան

կեանքի ու հասարակութեան համար անպտուղ լինի: Բայց եթէ որ ուզում ենք, որ՝ մեր քաջած զօրութիւնների ու նեղութիւնների հետ՝ մեր արած գործի լուսաւոր կողմն աչքի ընկնի, ճանաչուի, պէտք է, որ գործի մէջ մեր անգուլ աշխատութիւնն ու հաւատարիմ գործակատարութիւնն որպէս և պարտաճանաչութիւնը միմեանց հետ սերտ կապով կապուած ու միաւորուած տեսնուին: Դորա համար րոպէական տհաճութիւնից՝ կամ գոգոհութիւնից պէտք չէ միտքներս փոխենք, ինքներս էլ փոխուենք, այլ մեր խոհեմ դատողութիւնն անելուց յետոյ միայն: Ամեն մի մարդ իւր կեանքի մէջ իւր նեղութիւններն ունի, որ պիտի քաշի՝ իբրեւ մի ծանր բեռն, որ իւր վերայ բարձած է՝ ու պիտի տանի: Ամեն մի մարդ իւր կեանքի մէջ իւր պատերազմն ունի, որ պիտի պատերազմի՝ և որից յաղթող պէտք է դուրս գայ— բայց գովասանքը, պատիւն ու փառքը միայն նորան են տալիս, ով որ քաջ որտի տէր է, իւր կանգնած տեղը չէ թողնում ու պատերազմից չէ փախչում: Մեր Փրկչի մի առակով ասած իմաստալից խօսքը թէ՛ «ոչ մէկն, ձեռքը մաճի վերայ չի դնի ու ետեւը մտիկ տայ, թէ Աստուծոյ թագաւորութիւնը յաջողուած է» (Ղուկ. Թ. 62) այս միտքն ունի:

Մի ուրիշ և աւելի սովորական պատճառն, որ մարդիկն իրանց «անեցած լինակից Գոգոհ են, իրանց Թաճառութիւնն է, որ ոչ մի Բանով չէ Բաւականան»: Ուրեմն ոչ թէ իրանց ունեցած վիճակն է, որոյ մէջ գտնվում են, այլ իրանց սխալականութիւնն, որ անբաղդ են: Եթէ որ թագաւորական տախտի վրայ էլ

նստած լինէին, ունայնամտութեան չարագոյն օձնայնտեղ էլ իրանց սաստիկ կը խայթէր:—Ուրեմն ինչո՞ւ համար ես դու շատ անգամ այնպիսի մեծ ջերմեռանդութեամբ աղօթք անում, և Աստուծոյ առաջ սրտիցդ հանում ու դնում քո ունայնամտութեան պախարակելի ցանկութիւններից ու փափագներդ: Միթէ մեր երկնաւոր Տէրն ու աշխարհիս կառավարիչը քո ցանկութիւններից ծառան պիտի լինի՝ և բոլոր աշխարհիս կարգը պիտի փոխի, և քո կազմած ծրագիրներդ, քո ունեցած անիրաւացի և անմիտ նպատակներից համեմատ պիտի շարժի: Կարելի է, սրտից ցաւ է տալիս, որ քեզ չեն ճանաչում, քեզ գին չեն դնում, չեն յառաջացնում, այլ անտես են անում, յետ քցում: Կարելի է, ինքդ զգում ես, որ դու աւելի յաջողակ ես շատ ու շատ կողմից, աւելի արժանաւորութիւն ունիս՝ քան թէ մի ուրիշն, որի բաղդը կտրում է, ու քեզանից աւելի լաւ է համարվում: քեզանից էլ աւելի առաջ է: Բայց տեսնենք թէ՛ մենակ դու ես, որ փորձվում ես: Տեսնենք թէ՛ միշտ և ամեն տեղ ուղիղ ճանապարհն ես բռնել, որ ամենաազնիւ նպատակիդ հասնես: Տեսնենք թէ՛ քո անկուշտ ինքնասիրութիւնդ չէ՞, որ միակ ամենամեծ արգելքն է եղել քո ցանկութիւններից կատարուելուն: Որ ոչ թէ քո ունեցած կացութիւնդ ու կոչումնդ իրանց պարտաւորութիւններովն ամենավատ են՝ ու դու տանջվում ես, այլ քո իսկ սիրտդ, իւր վատ ցանկութիւններովը թունաւորելով, դառնացրնում է քո կեանքիդ քաղցրութիւններն, որ պիտի վայելէիր: Ինքդ լաւ եղիր, քո վիճակդ էլ լաւ կլինի:

Կան մարդիկ էլ, որ իրանց պաշտօնից՝ կամ կատարած գործից անգոհ են, ինչպես որ իրանց աշխատանքից անգոհ են, ինչպես որ մեծ հարստություն ունեցողները, որոնք ցանկանում են հարստություն ձեռք բերել, որ լաւ ապրէին, լաւ օրեր անցկացնէին: Շուտ հարստանալու ցանկութիւնը շատ մարդոց հիւանդութիւնն է մեր օրերում, ու միշտ անբաղձ հետեւանք եմ՝ միայն տեսել այդպիսի ցանկութիւն ունեցողների վերայ, երբոր հասած, պրծած են եղել իրանց սրտի ուզածին: — Անյապ, աչքածակ մարդ, որչափ էլ մինչեւ ցայժմ չափաւոր մի արդիւնք, միջակ մի եկամուտ ունէիր, բայց ապրում էիր, ոչ քաղցած էիր մնացել ոչ էլ մեծ կարօտութիւններ էիր քաշում: Բաւականանում էիր քո ձեռքդ եկածովն, որովհետեւ քո ձեռքդ ունեցած գործդ քեզ աւելի բանի տէր անել չէր կարող, այլ միայն քեզ համար այնքան օգտակար լինել, որ քեզ ու ընտանիքիդ պահես: Աստուած ամենքիս էլ բաղձաւոր լինելու համար է ստեղծել, բայց՝ բաղձաւոր լինելու համար՝ ամենքիս էլ մի և նոյն միջոցները չէ տուել: Նա է, որ մեծ ու փոքր, անուանի ու հասարակ, հարուստ ու աղքատ, տէր ու ծառայ մարդիկ է ստեղծել, որ իրար մէջ միմեանց ծառայեն: Եթէ ուրիշները քեզանից աւելի կարողութիւն ունին, մի՞թէ կարծում ես, որ քեզանից աւելի բաղձաւոր են: Մի՞թէ կարծում ես դու, որ ոսկին այնպիսի մի հրաշալի զօրութիւն ունի, որ մարդոց բաղձաւոր անել, բարօրութիւն պարգեւել կարող է: Մի փառաւոր բնակարան ունենալը, տանը մէջ մի փայլուն կարգ ու սարք ու մի պատուաւոր

տնտեսութիւն տեսնելը՝ մի՞թէ կարծում ես, որ մարդկային ազգի կատարելատիպերն են: Լաւ իմացիր, որ այս ամեն բարիքն ոչնչանալու բաներ են, որ կարճ ժամանակուայ մէջ պիտի փչանան: Եւ եթէ որ դու քո գործունէութիւնովդ յաջողութիւն գտնէիր ու միլիոններ ձեռք բերէիր, ոչ մի փող չէիր կարողանալ հետդ տանել այն կեանքն՝ և անմահ Աստուծոյդ դատաւորական ատոռ հանել: Ամենագէտ և ամենամեծ ստողծողիդ առաջ գին ու արժէք ունի ամբիժ սիրտն ու անարատ վարքը միայն:

Կարելի է պատահի, որ ինչքան էլ քո գործիդ մէջ ջանք ու աշխատութիւն չկանայես, բայց ձեռքդ քիչ բան ընկնի, կամ թէ աշխատանքդ՝ աւելանալու տեղը՝ պակասի: Կարելի է պատահի, որ՝ պատերազմն ու սովը, կամ ուրիշ՝ մտքիցդ անց չկացած անյաշուութիւն և անբաղձութիւններ գլխիդ գան՝ ու շատ կողմից վնաս քաշես — բայց՝ աշխատասէր մարդն երբէք կորուստ չէ ունենում: Եթէ որ վատ անցկացրած օրերումդ այնքան չունիս, որ ապրիլ կարողանաս, իմացիր, ինքդ ես մեղաւորն, որ քո լաւ օրերումդ՝ վատ օրերիդ համար բան չես յետ քցել: Այժմ քո թեթեւամտութեանդ ու թերամտութեանդ վնասն ես քաշում: Կարելի է, որ ապրուստի նեղութիւն քաշելու պատճառը քո արած ծախսերդ էին, որ քո կարողութիւնիցդ վեր էին, ուրեմն ոտդ աւելի երկարացրիր, վերմակիցդ դուրս հանեցիր, ուրիշների նման կեանք անց կացնել ուղեցիր, կամ թէ նոցանից աւելի գերազանց ու փայլուն կերպով ապրել: Այժմ քո կացութիւնդ, քո ունեցած վիճակդ ու

Հանգամանքդ, այլ քո այն պակասութիւնդ, որ խնայողութիւնով, չափաւոր կերպով ու տնտեսաբար ապրել չիմացար, այդ քանդեց քեզ ու քո տունդ: Բայց մեր թէ լաւ և թէ վատ օրերն աստուածանիցն են մեզ գալիս, ո՞վ քրիստոնեայ, սօրվիր այդ երկու տեսակ օրերդ էլ իմաստութեամբ գործ ածելու:

Այս մարդ, որ դուրսն ունեցած իւր դիրքից ու Հանգամանքից գոհ չէ, ինչպէս որ յարակցութիւնն պիտի ունենայ այնպիսի մարդոց հետ, որոնք իրան ասելի են: Դորանք դառնացնում են իւր կեանքն իրանց անսիրութիւնովը, կամապաշտ Հաճոյասիրութիւնովն, իրանց ամբարտաւանութիւնովն ու ատելութիւնով: Խօսք չունիմ, որ մարդս այդպիսի անախորժ գրութեան մէջ էլ, կը պատահի, որ գտնուի:— Բայց ինքդ քո առաջդ պատիւդ մի կորցնի, ինքդ քեզ միշտ լաւ պահիր, և որոնց հետ որ նիստ ու կաց ունիս, գովելի վարմունք ունեցիր՝ նորանց հետ: Բայց տեսնենք թէ՛ քո կողմից ամեն ջանք արել ես, ամեն կերպ աշխատել ես, որ այդ քո ատած մարդիկը քեզ հետ ունեցած իրանց թշնամութիւնը թողնեն ու բարեկամի աչքով քեզ վերայ մտիկ տան: Տեսնենք, փորձել ես արդեօք, որ նորանց յաղթես քո մեծահոգութիւնովդ: Կարելի է որ դու քո վարմունքովդ հէնց ինքդ ես պատճառ, որ հետդ սառն են վարւում, քեզանից հեռու են պահում իրանց, քեզ հետ մօտիկանալ ու բարեկամաբար վարուիլ չես տեսնում նորանց կողմից: Եթէ որ այդ տեղն ես բերել, քեզ գցել, էլ քո վիճակիցդ ինչո՞ւ ես զանգատւում: Բո՛ւ անմտութիւնիցդ, ունեցած պակասութիւնիցդ ու

սրտիցդ զանգատուիր: Ինքդ ես, որ քեզ Համար անախորժ վիճակ ես պատրաստել: Քո ձեռքդ է միայն ամեն բանը փոխել, ու խելօքութիւնով հեռու կենալ այն փուշերից, որ վարդերից անբաժան են: Եթէ որ քո ներկայ Հանգամանքիդ մէջ այդ անել չես կարող, ուրիշ գրութեանդ մէջ էլ ձեռքիցդ չի գալ: Ինչու որ արտաքին կերպով ես միայն ցոյց տալիս, որ առաջուանը չես, փոխուել ես, բայց փոխուած չես, սիրտդ նոյնն է մնում:

Մարդս այս աշխարհիս մէջ իրանից աւելի իրան մեծ հալածող ու չարչարող չունի: Ուրիշ ոչ ոք չէ կարող մեզ այնչափ ցաւեր պատճառել, որքան որ մենք ինքներս ենք մեզ տանջանքների մէջ քցում մեր կրքերով, մեր ծածուկ մոլութիւններով, կամ մեր սխալանքներովն, որ բաւական աներեսութիւն ունինք՝ առանց քաշուելու՝ ուրիշներից չը ծածկելու: Նայեցէք այն մարդու վերայ, որ իւր վիճակից, իւր ունեցած Հանգամանքներից ու դիրքից գոհ չէ, որ իւր գրութիւնն անիծում է. ինչպէս է ինքն իրան չարչարում, հազար ու մէկ տանջանքներ տալիս, ու մի մարդ էլ իրան չէ կարողանում ցաւակցիլ՝ իւր անխելքութիւնից: Իւր դժգոհ դժկամ կերպարանքն, իւր տխուր անհաճոյ նայուածքը հեռու է փախցնում նրանից ուրախ սիրտ ունեցողներին, ու վիրաւորում է սիրտն այն մարդոց, որոնք իւր հետ պէտք է ապրեն: Նա ձանձրացնում է մեզ իւր արած զանգատներովն, ու միշտ չհաւանելովը, պարտաւելովն այն ամեն բանն, որ իրան պատահում է: Իւր ծածուկ պատուասիրութիւնն, ինչ բան էլ որ անի ընդդէմ

իւր կամքին, պէտք է յայտնուի, իրան մատնի, և
տատում է այն մարդուն, որին որ պատուել չէ կարող:

Ազա՛հ, անկուշտ մարդը դժգոհ է իւր ունեցած
վիճակից և արած աշխատանքից, ինչու որ իւր սրտի
ուզածի պէս բաւականութիւն չեն տալիս իւր ցան-
կութեանն ու հակմանն, որ մեծ մեծ բաներ անի
ու փայլի մարդոց առաջ: Իւր ցանկութիւնն ու իւր
փափագն իրականից դէնն են անց կենում: Գորա հա-
մար ինքն իրան էլ զանց է անում, իւր անձն էլ
անհոգութեան տալի: Անպէտք է դառնում իւր անե-
լու գործերի համար, որ իրան յանձնած են կատա-
րելու, և մենք իրաւունք ենք ունենում չհաւատա-
լու, որ աւելի մեծ արժէք ունեցող խոշոր գործերի
մէջ նա պէտք կըգայ ու ձեռքիցը բան կըգայ, քանի
որ տեսնում ենք, որ փոքր գործերի մէջ էլ բան չէ
բաշարում, ինչպէս որ պէտք է:

Այո՛, իսկ որ այն վիճակն, որ Աստուած կամե-
ցել է թէ ունենամ, բաւական է ինձ տալու, ինչ որ
ինձ պէտք է. բաւական է՝ թէ՛ ինձ և թէ՛ իմային-
ներիս մի քանի լաւ օրեր էլ ունենալու: Ուրեմն ան-
տըրտունջ ու գոհ սրտով վայելեմ, ինչ որ Իւր կամ-
քով ինձ պարգեւել է երկնաւոր Հայրս, և ոչ թէ
Նորա շնորհածն ինձ՝ իմ դժգոհութիւնովս փչացնեմ
մի երեսայի նման: Բաւականանամ ու սիրով վայե-
լեմ իմ ունեցած բարիքս, երբոր աւելին չունիմ:
Ինչու որ ո՛վ գիտէ թէ՛ ո՛րչափ կեանք կունենամ,
ո՛վ է իմանում, ուրախ կըլինե՞ի՞ արդեօք այն բանով,
ինչին որ ցանկանում եմ հասնել:

Եւ եթէ որ իմ ունեցած վիճակս ու հանգա-

մանքս իւր անախորժ կողմերն ունի, որ ինձանից
հեռու պահել չեմ կարողանում, որչափ էլ խելք ու
զգուշութիւն բանեցնեմ, իմ ուրախ ու քաջ սրտով
ունեցած վստահութիւնս մի օր վերջապէս կհաշ-
տեցնի ինձ այդ անօխորժութիւնների հետ: Իմ սրբ-
տիս գոհութիւնն իսկապէս տեղողական անելու հա-
մար՝ կամաց կամաց պէտք է սորվեմ, վարժուիմ
ամեն ինձ պատահած բանի մէջ մտածել թէ՛ ի վե-
րուստ է գալիս իմ գլխիս, ինչ որ ինձ հետ պատա-
հում է. ինչ որ լինում է ինձ, իմ երկնաւոր Հօրիցս
է գալիս, որ լոյս է. ուրեմն մի բարի պարգեւ պիտի
լինի ինձ համար, ինչու որ Աստուծոյ արածն՝ այո՛,
միշտ մեր բարւոյն համար է ու բարի է: Այս բանը
պէտք է հասկացնեմ և աշխատեմ, որ զգան և իմա-
նան՝ ամեն մի պատահմունքի մէջ՝ իմ բարեկամներս
էլ իմ ընտանիքս էլ: Այսպէս է կորցնում ամեն մի
չարիք, ամեն մի փորձանք իւր շատ սուր խայթոցն.
այսպէս միշտ անողորմ և զուարթ սիրտ կունենամ,
որ ուրախութիւնով տանում է կեանքի հոգսերն՝ որ
իւր ունեցած վիճակի պարտականութիւնները կատա-
րում է:

Տկւոր ու աղքատ եկայ ես այս աշխարհս, աղ-
քատ ու մերկ էլ պէտք է թողնեմ ու դուրս գամ:
Մի օր ուրիշ բան հետս պէտք է չտանեմ, եթէ ոչ
բարի խղճի վկայութիւնն, որ ես իմ կեանքիս ամեն
մի հանգամանքի մէջ իմ Փրկիս Յիսուսի տուած
օրինակովը բարի եմ եղել և օգտակար: Ո՛վ իմ երկ-
նաւոր Հայր, տո՛ւր ինձ այն շնորհքն, որ այս չփչա-
նալու գանձի, այս՝ յաւիտեանս յաւիտենից ինձ

մնալու օրհնութեան ետեւից ընկնեմ: Սորա համար օրհնիր իմ ջանքս իմ հոգացողութիւնս՝ քո անանգանելի սիրոյդ համար:

Ե.

ԻՆՔՆ ԻԻՐ ՎԵՐԱՅ ԻՇԽԵԼԸ ԿԱՄ ԻՆՔՆ ԻԻՐ ԳԼԽԻ ՏԷՐԸ ԼԻՆԵԼԸ.

Պարտականութիւնը շատ անգամ կանչում է քեզ պատե-
րազմի դաշտը քաջութիւններ անելու արիացիւր, ա՛ռ սաղա-
ւարտդ ու նիզակդ շողողացող վահանիդ հետ մէկտեղ, եւ
եթէ հարցանել ես ուզում թէ ուր է՝ քեզ մեծ մեծ վնաս-
ներ հասցնելու համար՝ միշտ ուրախ սրտով պատրաստ թշնա-
միդ, հեռու տեղ մի փնտռեր, քո սրտիդ մէջն է թագ, կա-
ցած, քեզ սպասում. այդ՝ քո վտանգաւոր թշնամիդ մեղքի
հրապոյրն է, որ մեղքը քաղցրացնում է քո աչքիդ, որ ցան-
կանաս ու անես:

Քեզ լաւ պահպանող սաղաւարտդ քո արթուն և զգոյշ
մնալդ լինի ու աղօթք անելդ. քո նիզակդ՝ փորձութեան, նե-
ղութեանց մէջ ցոյց տուած քաջասրտութիւնդ: Քո վահանդ՝
Աստուծոյդ ապաւինելդ հաստատուն հաւատով ու աներկբայ
յուսով: Միայն անարատ սիրտ ունեցողներն Աստուած կտեսնեն:

Հին ժամանակի կռապաշտ Փիլիսոփաներն ան-
գամ զարմանում էին միտք անելով ու սարսափում

էին, որովհետեւ խելք հասցնել չէին կարողանում
թէ՝ ինչպէս բան է, որ մարդիս մէջը չարն ու բարին
միշտ միմեանց հակառակ են: Նոքա զարմանում էին
թէ՝ ինչպէս մի և նոյն հողեղէն մարդոց մէջ կան
այնպիսիները, որ իրանց ցանկութիւններին, կիրքե-
րին սանձ չգնելով, իրանց ճանապարհից բոլորովին
դուրս են գալիս, իրանք իրանց կորցնում, իրանք
իրանց տակը քանդում և իրանք իրանց սպանում
են, և իբրեւ մարդկային անուանն անարժան ու ա-
նարգ մարդիկ գերեզման մտնում: Նոյնպէս խելքները
չէր հասնում թէ՝ ինչպէս նոյն մահկանացու մարդոց
մէջ կան և այնպիսիները, որ կարողանում են իրենց
կրքերը զսպել, իրանց վատ ցանկութիւնները չկա-
տարել, մոլութիւններից զգոյշ մնալ, երբոր մոլու-
թիւնը միշտ հրապուրում էր նորանց և ամեն ան-
գամ այնտեղ էր հասցնում, որ պիտի յաղթէր. ու-
րեմն յայտնի երեւում է, որ այդ մարդիկը միշտ պի-
տի պատերազմէին, որ չըյաղթուին և իրենց քա-
ջութիւնն էր ամեն անգամ, որ կարողանում էին ընդ-
դիմանալ մոլութեան հրապոյրներին, և կարող էին,
որովհետեւ իրենց արթուն ու զգոյշ մնալն էր, որ
պատերազմելը չէր դժուարացնում և անօրինակ քա-
ջութիւն անելու էր հասցնում նորանց: Մարդիս մէջ
չարն ու բարին միմեանց հակառակ լինելը իրանք
իրենց բացատրելու համար, որ մի կերպ հասկանան
թէ՝ ինչպէս բան է այս հակառակութիւնը մարդիս
մէջն, մի ժամանակ շատերը կարծում էին թէ՝ մար-
դըս ունի երկու տեսակ հոգի, լուսի հոգի ու խա-
ւարի հոգի: Կային և այնպիսի մարդիկ, որ կար-

ծուժ էին թէ՛ մարդս ունի իւր մօտն թէ՛ բարի և թէ՛ չար հրեշտակի, որ իրան բարի՝ կամ չար բանի են տանում, լաւ՝ կամ վատ բան նորա մտքի մէջ գնելով: Այսօր ևս շատերն ասում են թէ՛ սատանան է, որ Աստուծոյ թոյլ տալովն, մարդիս գէպի չարն է տանում, հրապուրելով, խաբելով: Բայց սուրբ գիրքը ոչնչացնում է այդ մեր բողոքովին ծուռ ու սխալ կարծիքը: Ոչ թէ Աստուծոյ է, ասում է նա որ մեզ թոյլ է տալի չարից փորձուելու, այլ մարդս է ինչ ինչ ցանկոտիցն դուրսն, Բրդուժ Եղիշ Եղիշ Եղիշ Եղիշ:

Մեր զգայական բնութիւնիցն են աղբիւրի պէս բոխում ու գուրս գալի ամենայն այն սաստիկ ցանկութիւններն, հակումներն ու զգացմունքներն, որ գնալով, գնալով կիրք են դառնում, վատ ուղղութիւն և ընթացք ստանալով, և մեր բանական հոգու ձեռքից խլում միապետութեան գաւազանն: Մեր զգայական բնութիւնիցն են յառաջ գալի այն անսանձ ու կատաղի հակումներն, որ շատ անգամ մեր խելքի ամենազնիւ կանոններն, մեր հաստատ ու պատուական գիտաւորութիւններն կատարելու խափանում են ու ոչնչացնում:

Չարը մարդիցս է. Անշահապարհ Դէր Սթեֆանն — Աստուծոյ՝ միայն բարին է ստեղծել: Նա՛, Ամենասուրբն՝ մեզ խելքի բանականութեան օրէնք է տուել և դրել է մեզ այնպիսի մի աշխարհի մէջ, որ ամեն տեսակ մեզ գրաւող և մեր վայելչութեանը համար ստեղծուած անթիւ, անհամար բարիքներ ունի իւր մէջն: Մեզ գրաւող ու մեր վայելելու համար իւր

ստեղծած բաների մէջն առաջնորդ ու իշխան տուել է մեզ ու դրել մեր խելքի ու կամքի ոյժը, որ մենք ամենայն պարագաների մէջ այն կարողանանք ընտրել, ինչ որ ամենաազնիւն է: Նա մեզ տուել է հոգի, որ անմահանալու պիտի ջանայ ու ճգնի, տուել է մեզ նոյնպէս և մարմին, որ հողիցն է առնուած ու հող պիտի դառնայ և որ ուրիշ ցանկութիւն չունի բացի այն բանից, ինչ որ երկրաւոր է, հող դառնալու բան է. Աստուծոյ տուել է մեզ մեր մարմինն, որ մեր հոգին նորա վերայ իշխելով, իր ուժը բանացնի ու զօրանայ: Եթէ որ մեր մարմնական զգացումներն զօրեղ ու սաստիկ չլինէին մեր մէջը, մարդս երբեք կատարելութեան չէր ձգտիլ, այլ մի յոյլ հանգստութեան մէջ իւր կեանքը կանց կացնէր միշտ թմրած, քնած դրութեան մէջ: Անզգայ է քարն, բայց որ մեղանչել չէ կարող սորա համար մի թէ՛ առաքինի է՝ պիտի ասէինք: Անբան է կենդանին, մի թէ՛ նորա արած յախշտակութիւնն ու պատճառած մահն, ուղում եմ ասել, ուրիշ կենդանիներ խեղդել, սպանել, ուտելն Աստուծոյ առաջին հաշուի գնելու չարագործութիւն պիտի համարէինք:

Առանց մեր զգացումների խթանին, մեզ գործուելուն, զայրանալուն, կատաղելուն, որ խիստ շատ անգամ մեր հոգու շատ ու շատ լաւ համոզմունքների դէմն են դուրս գալի ու վրդովմունք հանում, մեր՝ յաւիտենական անմահութեան կոչուած հոգին իւր ոյժը, զօրութիւնը աւելացնելու համար՝ միջոց հնարք չէր ունենար. անկարելի կլինէր մեր հոգուն ներքին կատարելութեան այն աստիճանին բարձրա-

նալ, հասնել, որ մեզ աստուածութեան է տանում, մօտեցնում: Պատճառ որ մեր ոյժն աւելանում է ոչ թէ մեր անշարժ, հանդարտ մնալովն, այլ աշխատութիւնների, նեղութիւնների, դժուարութիւնների, արգելքների յաղթելով: միայն պարապ չնստելն ու միշտ գործ կատարելն է, որ մեր ոյժն աւելացնում է: Ուր որ կուշտի կպչել (կոխ պրծնել) չկայ, այնտեղ յաղթել ևս չկայ:

Անուանի մարդիկն միշտ նոքա են եղել, որոց մտքիցն ինչեր են անց կացել ու սրտներումն ինչեր են եղել, բայց կարողացել են, իմացել են իրանց կառավարելն, որ չյաղթուին իրանց մտքից ու սրտից, թէ և շատ դժուար է եղել ամեն անգամ զգուշանալն, դիմանալն ու նոցա ուղածը չանել, որչափ ևս անհանգիստ են արել իրանց մտքերն ու զգացումներն: Ասածիս հակառակն ամենափառ չարագործներն այն մարդիկն են եղել, որ իրենց կատաղած զգացումներն ու յատկութիւնները զսպել, բռնել, իրանց լաւ պահել չեն կարողացել, իրանց սանձը, կապը տուել են բոլորովին նոցա ձեռքն ու տարուել են: Մի մարդ կգտնուի՝ արգեօք, որ խելքը գլուխը լինի ու այդ ողորմելի մարդոց վրայ սաստիկ չցաւի, որ իրանք իրանց կորցրել են, բանական մարդոյ կարգից դուրս են եկել բոլորովին: Նոքա ևս այնպիսի ձիրք ու շնորհք ունէին, որ կարող էին իրանց նման մարդոց բարեբարներն լինիլ, բայց իրանք էին մեղաւոր, որ իրանց նման մարդոց մէջն ու հետն ապրելու անարժան, բոլորովին անպիտան համարուեցան ու երեսները տեսնել ոչ ոք չէ ուզում:

Մի մեծ բան չէ, իշխանութիւն ձեռքն ունենալով և բռնութիւն, խարդախութիւն, խորամանկութիւն բանեցնելով, ուրիշներին իւր ձեռքի տակը պահելը, առանց շղթայի կապած, որ շարժ գալ չկարողանան ու միայն իւր կամքին հնազանդեն. մարդիս՝ ինքն իրան վրայ իշխանութիւն բանեցնել կարողանալն, ինքն իրան գլխին տէր լինելն է ամենագոյն բանն և այստեղ է յայտնի իմացվում, որ մարդիս ազատութեան կոչուած, հոգին ամենամեծ յաղթութիւնն է անում ու յաղթանակ կանգնում: Քանի՜ քանի մարդիկ են եղել, որ իրենց զօրքերի ուժովն թշնամիներին յաղթել են, բայց իրանց իսկ կիրքերին յաղթել չեն կարողացել, իրանց ցած պատուասիրութեանն ծառայ են եղել և իրանց հպարտութեանը՝ գերին: Եղել է մարդ, որ իւր շնչովն, իւր բերանից դուրս եկած խօսքովը միլիօնաւոր մարդիկ է կառավարել, բայց իւր անասնական ցանկութիւններն, ողորմելին, չէ կարողացել սանձել, զսպել, իւր անառակ ցանկութիւնների, իւր բարկութեան, ռիսակալ քինախնդրութեան, սնապարծութեան գերին է եղել:

«Որոքի յի լազուս, որ մեղքը լազուսի յի մահա-նայոս մարմնի վերայ, ու հապանդէ, նորա ցանկութիւնն, ասում է մեզ Աստուծոյ խօսքի ձայնը:

Եւ մի՞թէ կայ աշխարհիս վերայ այն քաջասրտութիւնիցն ևս աւելի բարձր բան, որ մարդս ինքն իրան միշտ իւր իշխանութեան տակն է պահում և որ մաքուր խղճմտանքով մահուան առաջն անգամ դուրս է գալիս առանց վախենալու: Նա իրան ան-

պատուութիւն բերող շղթաներով չէ կապկապուած։
Նորան անառակութեան հրապոյրներով, կամ թէ
պատուանուններ ու բարձր աստիճաններ նորա առա-
ջը դնելով, կամ թէ աչքը վախեցնելով, զուր
աշխատում այնպէս անել, որ ինքն իրան անհաւա-
տարիմ գտնուի։ Երբէք չմոռանալով իւր մարդկային
արժանաւորութիւնն, Քրիստոսի հաւատարիմ ու ճշ-
մարիտ աշակերտն երբոր իմանում է, որ իւր սրտից
մի վատ ցանկութիւն է ուզում անց կենալ, իսկոյն
իւր մէջը խեղդում է ու մեռցնում, և ամենեւին չը-
թողնելով, որ իրան մօտենայ, գնում է, իւր կեանքի
ճանապարհն չփոխելով, անվնաս և ազատ մի Աս-
տուծոյ նման, և միշտ նոյն մարդն մնալով ու միշտ
ինքն իրանից գոհ ու հանգիստ սրտով։

Ով որ ինքն իրան վերայ իշխելն իմանում է, ով
որ ինքն իւր գլխի տէրն է, ոչ ոք չէ կարող նորա
գլխին տէր դառնալ ու նորա վրայ իշխել։ Նորա
անվրգով բնութիւնն բարկացած մարդին կհանգար-
տեցնի կամայ ակամայ։ Նորա անվախութիւնը բռ-
նակալին անզօր կանի, շուարացնելով։ Նորա համես-
տութեան առաջին փառասիրութիւնն իւր նշանակու-
թիւնը կկորցնի։ Նորա քարոյական մաքուր կեանքի
առաջն, անառակութիւնն ոյժ չի ունենալ։ Նորա ազ-
նիւ հպարտութիւնն՝ խորամանկ կեղծաւորների աչքը
կվախեցնի։ Նորա անփոփոխ ճշմարիտ զգացմունքը՝
այն ամենայն մարդոց իրանից հեռու կփախցնի, որ ու-
զում են փորձել նորան ուղիղ ճանապարհից հանե-
լու։ Ով որ սիրում է և ընդունում ամենի համար
գրած Աստուծոյ օրէնքն, նա Քրիստոսի եղբայրն է

և Աստուծոյ արքայութեանն ժառանգակից։ Իսկ ով
որ օրէնքի մեծ նշանակութիւնը չէ ճանաչում և ըն-
դունում, նա օրէնքի համար մի օտարական մարդ է
և օրէնքով գնալու ոչ հասկացողութիւնը և ոչ կարո-
ղութիւնն ունի, որովհետեւ չգիտէ թէ, օրէնքն ինչ
է և ինքն ինչ պիտի անի, կամ չանի։

Ով որ իւր գլխի տէրն է, ուրիշների վրայ ևս
տէր է դառնում։ Մշտական, միակերպ, ու անփոփոխ
իւր խոհականութիւնովը նա ճանաչում է հոգեղէն
մարդոց արած անխելքութիւններն ու սխալանքներն։
Նա պարզ է տեսնում ու հասկանում մարդոց տե-
սակ տեսակ խառնաշփոթ ու անկարգ կեանքն ու
կրքերն։ Սորա համար այգպիսի մարդի բերանիցը
հանած խօսքն, նորա տուած խորհուրդը այնպէս
լաւ է, որ նորանից աւելին պէտք չէ, ինչու որ նա
առանց նախապաշարման, առանց ատելութեան, ա-
ռանց ուրիշ նպատակներ ունենալու մտածում է ինչ-
պէս իւր, այնպէս ևս ուրիշների համար, և ընտ-
րում ու ասում այն, ինչ որ բարին է, ուղիղն ու
ճշմարիտը։ Այսպիսի մտածմունք ունեցողիցն է գո-
յանում մեր սրտի մէջն այն զգացմունքն, որով մենք
շատ պատվում ենք ազնիւ մարդին, որ շահասիրու-
թիւնից զրգուած, գործ չէ տեսնում, այլ բարի, ազ-
նիւ և ուղիղ բանն սիրելուցն։ Մարդ հասկանում է
նորա խելօք լինելը, և իրան ընդդէմ եկած խօս-
քին, կամ գործին համար չէ ատում նորան, որով-
հետեւ տեսնում է, որ առաքինութեան ճանապար-
հովն է մտածում, խօսում ու գործում, և նորա՝
մարդի սրտին շատ դիւր գալու մի օրիւն բանն ևս

այն է, որ ամենեւին չէ ցոյց տալի ու չէ հասկացը-
նում մեզ մի կերպ, թէ տեսա՞ք ինչեր կարող եմ
անել, ինչեր է գալիս ձեռքիցս, այլ համեստ է և
ամենեւին չէ ուզում, որ մարդ իմանայ իւր արած
լաւ գործն:

Ճշմարիտ, իսկական քրիստոնէի պատկերն այս
է. պատճառ որ այսպիսի մարդն է միայն Քրիստոսի
հաւատարիմ հետևողն, իսկ իմաստունն և իւր ներ-
քին աշխարհի, ուզում եմ ասել, իւր խելքն ու
սրտին տէրութիւն անողն:

«Բայց կարելի՞ բան է, ասում է մի մարդ, խելքը
բան չկտրելով. «մի՞թէ կարելի է, որ մարդս ինքն
իրան յաղթելու այդ բարձր աստիճանին հասնի»: Այդ
կատարելութեանը հասնելու համար՝ մարդս ոչ
թէ հողեղէն մարդ պիտի լինէր, այլ ուրիշ մի լաւ
տեսակի արարած և ստեղծուած կարգից գուրս ու
գերբնական ուժերով»: Ով որ այսպիսի անգիմադրե-
լի դժուարութիւններ ցոյց տալու խօսքեր է բերա-
նիցը հանում՝ բոլորովին թուլացած սրտով, նա իբրեւ
«լաւ» հոգի ունեցող արարած չէ խօսում, այլ իբրեւ
մի գերի, որ զգայական զուարճութեանց շղթաներով
կապուած է արգէն, դու ամենեւին չես կարում մըտ-
քիցդ անգամ անց կացնել, ոչ թէ հասկանալ, որ այդ
բանը անկարելի չէ, որովհետեւ այդպէս ես ուզում
ցոյց տալ, ինչ է որ ինքդ քեզ գետնով խփելդ ու
կորցնելդ, բարոյական առաքինի մարդոց հաշուից
գուրս գալդ ես ուզում արգարացնել, բայց կարող
ես արդեօք դու քո խայտառակ մարդ լինելդ այդ-
պիսի հեշտ կերպով ծածկել ու քեզ արգար ցոյց

տալ հոգիների յաւիտենական Դատաւորի առաջին
ևս: Նա ևս կների՞ քո յոյլ թուլութիւնդ, քո կեան-
քումդ այն միայն սիրելդ ու անելդ, ինչ սրտիդ դիւր
է գալի, ինչ որ քեզ լաւ է թվում, ուզում եմ ասել
այն քո փափկասիրութիւնդ ու հեշտասիրութիւնդ,
որ թողնել չես ուզում, քեզ համար մի անտանելի
զրկանք համարելով այդ անելը, բայց լաւ իմացիր,
որ իսկ դոքա ես քեզ խեղճացնում ու չես թողնում
քո կրքերիդ դէմ պատերազմելու և յաղթելու: Իրաւ
է, դու հողեղէն մարդ ես, բայց միայնգամայն և մի
բարձր էակ ես, հասարակ արարած չես, ինչի՞ հա-
մար ես թողնում, որ այս զգայական մտքերն քեզ
գրգեն, վրդովեն, շարժեն վատ բանը անելու՝ ընդ-
դէմ քո ունեցած համոզմունքիդ, որ լաւն անելն է
ցանկանում: — Ի վերուստէ՞ն զօրութիւն ես ուզում
ստանալ լաւն անելու համար. բայց փորձել ես ար-
դեօք քո հոգուդ զօրութիւնը, որով աշխարհք ես
ծնել: Ով որ ասում է պնդելով, թէ անկարելի բան
է, որ մարդս ամեն ժամանակ իւր անձն իւր ձեռքն
ունենայ, միշտ իւր գլխի տէրը լինի, այնպիսի մար-
դը կիսով չափ (կէս) կորած է: Մարդ, ինչ որ հաճ-
ում է Լաւ, Բար, Բար, Բար է անել, երբոր նա այն է միայն
ցանկանում լինել, ինչ որ մի բանական, Աստուածա-
նից յառաջ եկած արարած պիտի լինի:

Առաջին քայլը, կամ գլխաւոր բանը, որ պէտք
է անենք մեր գլխի տէրը լինելու միջոցը ձեռք բե-
րելու համար, Բիբլիան «Հաւատալ» է, ինչ որ
«Հաւատալ» է, որ ինքներս մեզ ճանաչենք ու հասկա-
նանք թէ՛ ինչ բնութեան տէր ենք ու ինչ ինչ յատ-

կաթիւններ ունինք: Շատ գիւրագորգիւ լինելուց՝ մենք շուտ տաքացող, բարկացող ենք լինում: շուտ տըրտմող, հեշտ ուրախացող, հեշտ ու շուտ մարմնական ցանկութիւնների տարուող, մի խօսքով, մեր բնութիւնը խաղաղ, անվրդով, հաստատ, միակերպ չէ, այլ հեշտ ու շուտ այսպէս կամ այնպէս փոխուող: Այդպիսի բնութեան տէր մարդն այն ևս ունի, որ մի տեսակ թուլութիւն կայ վրան, որով յոյլ սիրտ չանող ու շատ բանից վախեցող է լինում: Իմանալով, որ մենք կերպարանքով սիրուն ենք՝ սնապարծ ենք լինում: Իմանալով, որ մեք մարմնով տկար ենք, վախկոտ, խորամանկ ու չարասէր ենք լինում: Իսկ երբոր գիտենք, որ մեր մէջ ոյժ, զօրութիւն կայ, հպարտ՝ հակառակող ու խիստ ենք լինում: Հազար ու մի տեսակ բնութեան տէր մարդիկ կան աշխարհումս, որ մին մինի չեն նմանում: Բայց իւր բնութեան առանձին յատկութիւններն պարզ ճանաչելու համար՝ միշտ առաջին և ամենահարկաւոր բանն՝ իւր գլխի տէրը լինելն է, ինքն իրան սանձել, զըսպելն է:

Մեր ցանկութիւններից այնպէսները կան, որ ուղիւղ-նիւնից են յառաջ գալիս: Արբեցող (խմող մարդը) առաջ սիրում էր գինին, բայց չափով էր խմում: որ ուրախութիւն անի, ուրախ ժամանակ անց կացնի: Բայց գինուն սորվելով և իրան գիւր գալովը՝ սովորութիւն արաւ սիրտն ուղած ժամանակն խմել, այսպէսով ամեն օր ևս սիրտն ուղում էր և պէտք էր խմէր, առանց գինու այլ ևս չէր կարող մնալ: Մի ժամանակից յետոյ հերիք չեկաւ այնքանը, որ-

քանը որ սովորաբար խմում էր, ստիպուեցաւ չափը շատ աւելացնել:

Զինի թէ որ և իցէ բան էլ ուղիւղ-նիւն անէ, ևս «է» թէ՛ ինչ ճշտ էքերի էլ, քանի որ անձնա՞ բան է: Այո՛, վնասակար ու վտանգաւոր բան է արդէն այն պատճառով, որ սովորութիւն անելուդ համար արտաքին աշխարհից կախումն ես ունենում, որ յառաջ չունէիր: Բայց ուր որ կախումն ունենալը կայ, այնտեղ ազատութիւնդ կորաւ: Ո՛ւր որ դու քեզ համար միս ու արիւն դարձած մի պէտքիդ հնազանդել ու կատարել ստիպուեցար և այն տեղը հասցրիր բանը, որ, ինչ ուզում է լինի, այն քեզ պէտք բանը պիտի անես, չանել չես կարող, անհնարին բան է, — այլ ևս ի՞նչպէս պիտի կարողանաս այնուհետեւ քո գլխիդ տէրը լինել, ինքնդ քեզ զսպել, սանձել: Այ մի բան քեզ սովորութիւն մի՛ անիլ ու մեծ ցաւեր ամենեւին չես քաջիլ, եթէ առաջ, կամ յետոյ մի բանի կարօտութիւն ևս զգալու լինիս: Այն աչքով մի՛ մոռիկ տար աշխարհիս որ և իցէ բանի վրայ, որ մտքումդ դնես թէ՛ միշտ քոնդ կլինի, միշտ կունենաս, կամ ձեռքիդ չի գնալ, այլ այն աչքով նայիր աշխարհիս ամէն մի բանի վրայ, որ թէ՛ քեզ և թէ՛ ուրիշին մնալու չէ, եթէ այդ սրտով, այդ խելքով ապրես, ի՞նչ ևս որ կորցնես, այնչափ չես ցաւիլ, որ ինքնդ քեզ ևս՝ կորցրածիդ հետն կորցնես, առածիս պէս որ ապրելու լինիս, երբէք քեզ այն տեղը չես հասցնիլ, որ քո սովորած բանդ ձեռք բերելու, ունենալու համար մի ծուռ բան անես:

Զեմ՝ ասում թէ՛ քրիստոնեան ամեն վայելչու-

թիւններին, ամեն ուրախութիւններին ևս իրան պէտք է զրկի: Մեր կեանքն լաւ անց կացնելու համար՝ մեզ տեսակ տեսակ ուրախութիւն բերող բաները պարգեւող մեր երկնաւոր Հայրն ամենեւին չէ կամենում, որ մենք տրտում-տխուր ապրինք, միշտ թթուած երեսով լինինք, մեր սիրտը չբացուի. ընդհակառակն նա կամենում է, որ մենք ուրախացողների հետն ուրախանանք: Աշխարհիս մէջ ինչ որ մեր սրտին դիւր է գալի, մեր կեանքն աւելի է քաղցրացնում ու մենք մեզ բազմաւոր ենք զգում, ուրախանալով: Բայց միշտ և ամեն տեղ մենք պիտի իմանանք մեր ցանկութիւններին չափ ու սահման դնելն, երբոր մի աւելի բարձր պարտականութիւն կայ մեր առաջին՝ կատարելու: Մեր մարմնաւոր ցանկութիւնները պէտք չէ մեր մէջը սպանենք, այլ չափաւորենք, զսպենք, սանձենք, որ, դէպի վատը փոխուելով, չմեծանան, չզօրանան կիրքեր չգառնան: Ով որ, երբ ուզում է լինի, միշտ կարող է իւր ցանկութիւնները զսպել, որ իրան ճշմարտութեան ու առաքինութեան ճանապարհից մի մազի չափ ևս դուրս հանել չկարողանան, այն մարդը յաղթութեան թագը ձեռք բերեց ու իւր գլուխը դրեց այն ճառի ետևին: Եւ ասէ՛ք:

Որովհետեւ Աստուծոյ նման լինելը քո նպատակը է, ո՛վ հողեղէն մարդ, ուրեմն քո ամեն կարիքներդ (ինչ ինչ բանի ևս, որ կարօտութիւն, կամ ցանկութիւն ունիս) կարգով մին մին քննիր, և ամեն մի քեզ հարկաւոր եղած՝ բանին համար ինքդ քեզ հարցուր թէ՛ քո՞ կամքդ է, քո՞ ձեռքդ է այս կամ այն բանին կարօտութիւն կամ ցանկութիւն ունե-

նալդ, թէ՞ այս, այն բանն է քո կամքիդ տէրն, քեզ անել է տալի ուզեցածն ու չես կարող չանել: Մի ինքդ քո մէջդ ծանր ու թեթեւ արա՛ թէ՛ չէ՞ր կարող արդեօք ու դժուար կլինէր առանց նորան ևս կառավարուիլ. կարո՞ղ ես արդեօք ձեռք քաշել, մտքիդ հանել, դէն ձգել ու սրտիդ ուրախութիւնն ու հանգստութիւնը դորա համար չկորցնել, միտք անելով թէ՛ վայ, ինչի՞ այդ բանին չհասնէի, ինչի՞ այն բանն չունենայի, ինչի՞ այն ցանկութիւնս չկատարէի. կարող էի, իմ ձեռքս էր, իմ կամքս էր. ինչի՞ ինքս չկամեցայ, ինքս ինձ կարօտ թողեցի, զորկեցի. ուրիշներից ի՞նչ պակաս մարդ էի, որ ես ևս նոցա ունեցածները, վայելածները չունենայի, չվայելէի. եթէ բանն այդտեղ ես հասցնելու աւելի լաւ է սրտիդ հանգստութիւնը, մտքիդ անդորրութիւնը չկորցնես, բայց սովորիր քո կամքովդ, որ և իցէ բանը չունենալով, կառավարուելու, լաւ իմացիր, որ ոչ մի բան միշտ քեզ մնալու չէ. քեզ համար ամենաթանկագին բանիցն անգամ, քո սրտիդ ամենամօտ ու շատ սիրելի մարդիցն անգամ այսօր է՝ թէ էգուց՝ մի ամսից՝ թէ քանի տարիներից յետոյ անպատճառ պիտի զրկուիս: Քրիստոնեան ամեն մի ուրախութիւնը կարող է իրանն համարել, բայց չպիտի ասի թէ՛ առանց ուրախութեան կեանքս կեանք չլինի. եթէ տխուր օրեր պիտի անցկացնեմ, մեռնեմ լաւ է, քան թէ ապրիմ: Քրիստոնեան, եթէ հաստատ ու կենդանի հաւատ ունեցող, ճշմարիտ քրիստոնեայ է, մի՛ և ոչ աւելի, բայց շատ մեծ, շատ բարձր կարօտութիւն, կարիք պէտք է ունենայ. այս այնպիսի

կարիք է, առանց որոյ շունչ քաշել պիտի չցանկանար, այս ամենալսեմ կարիքն՝ առաքինութիւնն է, մարդիս գիտենալն է, որ Քրիստոսի մեզ աւանդած ուսման համեմատ ենք ապրում ու մեր միակ փափազն է Աստուծոյ նման լինելու:

Յիրաւի կրօն ասածդ մի սնոտի, մի ունայն բան կլինէր, առաքինութիւնն ևս մի դատարկ խօսք, եթէ որ մեր սրտից անց կացած ամեն մի ցանկութիւնն իսկոյն կատարուէր, եթէ որ առանց ջանքի և աշխատութեան կատարելութեան պտուղը քաղել կարողանայինք: Ինչպէս որ մենք մեր երեսի քրտինքովը պիտի ձեռք բերենք մեր օրական հացն, այնպէս ևս շատ ազնիւ աշխատութիւն պէտք է մեր կողմանէ և անդադար ետեւից ընկնել, միշտ կռուելով աշխարհի ու մեր անձի հետ, որ ձեռք բերենք այս անգին գանձը, որ մեր խղճմտանքի խաղաղութիւնն, հանգըստութիւնն է, Աստուծոյ հետ հաշտ լինելն է, Նորանից սիրուիլն ու Նորան ամենայն սրտով մեր սիրելն է, որ մեր գլխի տէրը լինելովը, ինքներս մեզ զսպելովն է գլուխ գալի:

Եթէ որ փոքր բան չես համարում ինքնդ քո գլխիդ տէր լինելը, ոչ թէ ցանկութիւններիդ խաղալիքը լինելդ, որ քեզ տեսակ տեսակ վնասների, փորձանքների, վտանգների ու անբաղդութիւնների մէջ ձգելուց ջոկ՝ ոչ մի շահ ու բաղդաւորութիւն պիտի չբերեն քեզ. եթէ սրտով ուզում ես քո գլխիդ, քո խելքիդ, քո ճշմարիտ քրիստոնէական կամքի տէրը լինելդ սկսիր այս տեղից, առաջ հեռացուր քեզանից այն ամեն բանն, ինչ որ քո մէջդ արդէն զօրացած

ցանկութիւն է դարձել ու քեզ կարող է անհանգիստ անել, քեզ գրգռելով: Հեռու պահիր քեզ այն ամեն բանից, ինչ որ քո սրտիդ մէջ ցանկութիւն է շարժում ու վառել ուզում, ինչ որ բարկութիւնդ է շարժում ու ինչ որ քո սնապարծութեանդ դիւր է գալի: Փախիր փորձութիւնիցդ՝ ու խելքդ գլխիդ կմնայ, ազատութիւնդ ևս կորուսած չես լինիր:

Զգոյշ պահիր քեզ երեւակայութիւններ անելուց՝ ու մի թողուր, որ իւր ձեռնածուի (եալանչի փահլեվանի) խաղերը խաղայ քո մտքիդ մէջն, այն տեսակ իւր խաղերն, որ քո մէջդ թմրած գիժ ու միժ կամ ծուռ մտքերդ ու վատ ցանկութիւններիդ զարթեցնեն. երբոր տեսնում ես, որ այդ երեւակայութիւնդ քեզ գլխիցդ ու ճամբիցդ ուզում է հանի— մտքիցդ քշիր, հեռացուր, որ քեզ չկարողանայ կախարդել, որոգայթի մէջ ձգել, ուրիշ բաների վրայ մտածիր, որտեղ որ ես, այնտեղից դուրս եկ, ուրիշ տեղ գնա՝ եթէ մարդիկ են, քանի հոգի միասին հաւաքուած, նոցանից հեռացիր, մի օգտակար, վրան մտածելու մի պարապմունքի կպիր, միտքդ բեր Աստուծոյ, միտքդ բեր յաւիտենական կեանքը, միտքդ բեր մահուանդ օրը, ժամն ու րոպէն, քո ծնողքդ, արեւակիցդ, միտքդ բեր քո սրտիդ սիրեկաններիդ, որ այն կեանքումն քեզ են սպասում: Միտքդ բերելու իսկ ժամանակն է նոյնպէս այն, ինչ որ երբէք մտքից պիտի չձգես, մոռանաս, թէ դու Աստուծոյ զաւակը լինելու բարձր արժանաւորութիւնը պէտք է ունենաս, որ նորա սիրելի զաւակը լինիս, ինչպէս որ իսկ կոչումնդ է:

Սո՛ւրբ սրտով աչքդ դէպի երկինքը ձգելով, ամեն
օր դուրս եկ գործիդ, որ քո կեանքիդ մէջը կատա-
րում ես, ամեն երեկոյ ևս աշխարհքից յետ քա-
շուիր, միայնացիր քո ննջարանումդ: Զլինի թէ մի
մարդ երբ և իցէ իմանայ քո թոյլ կողմդ, որով կա-
րելի է քեզ հեշտ յաղթել, եթէ որ յայտնուեցաւ
թոյլ կողմդ, իմացիր, որ չար մարդոց խաղալիքը դար-
ձար. հետդ պէտք է ընկնեն, երբոր սիրտներն ուզի՝
ու վրադ ծիծաղեն: Զլինի որ երբ և իցէ՝ քո վատ
ցանկութիւններիդ ձեռքն ընկնես ու բռնուես, քո
գլխիդ տէրը քո մէջդ միայն դու ինքնդ լինիս. ո՛չ
մի կիրք, ո՛չ մի չար ցանկութիւն չկարողանայ բարձ-
րանալ ու քո բանականութեանդ թագաւորական ա-
թոռը նստիլ: Ով որ ամենայն հանգամանաց մէջ միշտ
ինքն իրանն է, ինքն իրանից չէ օտարացել, աշխարհ-
քն ևս նորանն է: Նա ունեւոր է, ինչու որ ոչ մի
մարդ չէ կարող նորանից մի բան խլել, որ առանց
նորան ևս ինքն չկառավարուի. նա զօրաւոր մարդ է,
ինչու որ ոչ մի մարդից կախումն չունի. պատճառ
որ այնպիսի մի վատ գործ միտքը չէ գալի, որ ինքն
արած լինի ու իւր այն գործիցը վախենայ. նա ազատ
է, համարձակ, ճակատը բաց, ինչու որ իւր բարձր
հոգին գերի չէ որ և իցէ սովորութիւնի, որ արած
լինի ու յետ կենալ չկարողանայ. նորա համար ան-
հրաժեշտ պէտք, կարիք ասած բանը չկայ, ինչպէս
որ շատ մարդիկ շատ տեսակ պէտքեր, կարիքներ
ունին, առանց որոց ապրելը իրենց համար մեծ ու
անտանելի զրկանք կհամարին. նա մի բան որ ասում
է, մի բան որ անում է, այս՝ այն մտքով, այս՝ այն

նպատակը ունենալուն համար չէ անում. նա այս
աշխարհի վրայ ապրած ժամանակն արդէն երջանիկ
է, ինչու որ երկինքն իւր սրտի, իւր հոգւոյ մէջն է:
Ս. Խ. մինչև հիմա ես սիրտեղ էի, ի՞նչ բանի
վրայ էի. ինչո՞ւ համար երջանիկ չէի, որ պիտի լի-
նէի և կարող էի լինել Աստուծոյ օգնութիւնովն: Ին-
չո՞ւ երջանիկ չեղայ թէև ասում եմ, բայց մեղքն
իմն է, պակասութիւնն ինձանումն է այն պատճա-
ռով, որ ես դեռ ևս իմ գլխի տէրը լինել չեմ՝ կա-
րողանում, դեռ ևս շատ էր պատահում ինձ, որ
իմ բուռն կրքերիցս յաղթվում էի ու նոցա ձեռքը
գերի լինում: Ոչ թէ ես էի կառավարում իմ ցան-
կութիւններս, կարգի՝ կանոնի տակ պահելով, այլ
ընդ հակառակն իմ ցանկութիւններս էին ինձ կա-
ռավարում, իրենց կամեցած կանոնովն ինձ զգալ,
մտածել, խօսել, գործել տալով ու ինձ վրայ իշխա-
նութիւն բանեցնելով ու, վայ ինձ, քանի քանի ան-
գամ են ինձ դառն արտասուք թափել տուել, քանի
քանի անգամ սաստիկ փոշիմանելուս պատճառն եղել,
որ իրենց ուղեցածովն արել եմ, ինչ որ արել եմ:
Ամենագէտ իմ երկնաւոր Հայր, քեզ ամեն բան
յայտնի է, լա՛ւ յայտնի է նոյնպէս, որ ես տկար ա-
րարած եմ: Ես չաշխատեցի՝ այո՛, որ աւելի կատա-
րեալ լինիմ. ես ուրիշների օրինակին հետեւելով,
նոցա նմանեցի, նոցանից յետ չմնացի ու շատ ան-
գամ խաբուեցայ, շատ անգամ սխալուեցայ մեղան-
չեցի, ես իմ զգայական ցանկութիւններիս քաջու-
թիւնով ընդդէմ կանգնելու տեղն, սրտովս թուլա-
ցայ ու նոքա մրրիկի նման իմ ճանապարհս կորց-

նել տուին ինձ, մոլորեցրին, ես յաղթուեցայ, որովհետեւ խելքս գլուխս հաւաքել ու ինձ պահել չկարողացայ, տարուեցայ, տարին ինձ, ուր որ տանել ուզեցան, իմանում էի, հասկանում էի, որ սխալվում եմ, ճանապարհիցս դուրս եմ եկել, բայց՝ խելքը կորցրած մարդի պէս՝ գիժազիժ յետ չէի կենում այն բանն անելուց, ինչ որ պէտք չէր անէի։ Ի՞նչ օգուտ ունեցաւ յետոյ ինքս ինձ հետ կռուելս, ինքնս ինձ վատ ասելս, կամ ի՞նչ շահ ունեցաւ արածներիցս փոշիմանելս, երբոր ճանապարհս փոխեցի, ինքս չփոխուեցայ, չուղղուեցայ, չլաւացայ։

Ինքս իմ գլխիս տէրը լինելս, ինձ զսպելն, ոչ թէ սրտիս, այլ իմ խելքիս լսելն — այսուհետեւ իմ հաստատ գիտաւորութիւնս ու նպատակս լինի։ Առանց այս մեծ առաքինութեան՝ ուրիշ առաքինութիւն չկայ, որ մարդս կարողանայ ունենալու, առանց այդ առաքինութեան ինքնագլուխ չենք կարող լինել իբրեւ յիշատի բանական մարդիկ, որոց մէջ միշտ խելքն է իշխանութիւն բանեցնողն ու ամեն բանի մէջ ուղիղ ու լաւ ճանապարհացն ցոյց տուողը, որոնք մնա առանց այդ առաքինութեան երջանիկ ևս լինել չենք կարող։ Ես ինձ ազատ պիտի պահեմ՝ Քրիստոս Փրկիչս իմ աւանդած ուսումովն, ես ինձ ազատ պիտի պահեմ ամենայն աշխարհային բանի ինձ վրայ ոյժ բանեցնելուց, պատճառ որ ես անմահական կեանք ժառանգելու եմ՝ կոչուած իմ Ստեղծողիցս, ես՝ անցաւոր, հոգ դառնալու բանինը չպիտի լինիմ, այլ իմ Աստուծոյս պէտք է պատկանեմ ու նորանը պիտի լինիմ բոլորովն։

2.

Վ Ե Ր Զ Ր Մ Ի Տ Ք Ա Ր Ա .

Ես մի հիւր եմ աշխարհիս վերայ, ես այստեղ մնալու մարդ չեմ, երկինքն է իմ լինելու տեղս, այնտեղ է իմ հայրենիքս։ Ես այստեղ գործ պիտի կատարեմ այստեղ՝ ճանապարհորդի նման՝ հա՛ դէս հա՛ դէն պիտի գնամ, գամ, նեղութիւնների, անհանգրստութիւնների քաշեմ, դադրեմ, ուժից ընկնեմ։ Բայց այնտեղ իմ երկնաւոր Հայրս ու Աստուածս ինձ կուրախացնի, մխիթարութիւն, հանգստութիւն, զուարթութիւն կպարգեւի, յաւիտենական աշխարհի անվրդով խաղաղութեանն ու երջանկութեանն ինձ մասնակից անելով։

Ես այստեղ թէ՛ ուրախութիւն տեսի, թէ՛ տրիստութիւն, թէ՛ բաղդաւորութիւն և թէ՛ անբաղդութիւն ու ցաւեր, ամենն՝ ասացի, և իմ բաժինս ու վիճակս է ամենայն հողեղէն ու մահկանացու մարդոց հետ այս անցաւոր աշխարհումս, ու անտրտունջ տարայ, պէտք է, ասացի ամեն բան ևս հնազանդութիւնով քաշենք, ինչ որ մեզ համար տնօրինուած է մեր երկնաւոր Հօրէն, պէտք է ամեն բանի ևս դի-

մանանք՝ ով որ լաւ չէ չարչարուել, ով որ շատ նեղութիւններ չէ տեսել, նա ուրախութիւն ևս չի վայելել:

Փորձառութիւնը՝ կեանքի վարժապետն է, խոհականութիւնը՝ (խոհեմութիւնը) խելօք մարդի ճրագըն է: Եւ ուր որ փորձառութիւնն ու խոհականութիւնը միանում են՝ Քրիստոսի հոգու հետ՝ բարեբաղդ իմաստութիւնի ու իմաստուն բաղդաւորութիւնի պայմաններն այնտեղ են կատարուած տեսնւում:

Ընդհանրապէս պիտի զարմանայ մարդս, որ քիչ մահականացուք են կեանքի իսկապէս անխռով ուրախութիւն վայելում, թէ՛ և ոչ մի բանի ետեւից այնչափ չեն ընկնում, ջանք, աշխատութիւն չինայելով, ինչպէս որ հետեւում են իսկապէս անվրդով ուրախ կեանք ունենալու: Մարդ պիտի զարմացած, ապշած մնայ, թէ՛ ամեն մի մահականացուի՝ իւր աչքի առաջին դրած ամենօրուայ նպատակն այդ է, որի ետեւիցն է ընկած հոգւով մարմնով՝ առաւօտղանից մինչև երեկոյ բան ու գործ է արել այդ բանին հասնելու: Բայց և այնպէս ձեռքիցը շատ քիչ բան է գալի. այդ իւր ցանկութեանն հասնելու: Ինչիցն է, որ բանն այնպէս անյաջող է գնում ու իւր ուղեցածի հակառակն է դուրս գալիս: Կարող ենք խելք հասցնել այս բանին, ու մի կերպ՝ պատճառը հասկանանք, թէ՛ շատ դժուար է այդ բանը մեզ հասկանալու ու մեր խելքի բանը չէ, որքան ևս գլուխ կոտրենք: Մի կարծիք թէ՛ այդ բանը հասկանալն անկարելի է ու մտքիցդ պէտք է հանես առանց զուր տեղը գլուխդ ցաւացնելու: Բանը ձախ գալը քեզ

պարզեցնելու ու աջի բերելու համար: Եւ ի՞նչ է քեզ հարկաւոր անել՝ ու հաւատա՞, որ սղտ չեմ խօսում, ու ասածս դուրս կգայ անպատճառ: Քեզ պէտք բանն այդտեղ այն է, որ հաստատ կամք ունենաս, հաստատ մտքումդ դնես մի և նոյն ժամանակ՝ ոչ մի բանի տեղ չդնել այն ամենայն արգելքներն, որ խափանում են ու չեն թողնում քեզ քո ցանկութիւնիդ հասնելու, որ սրտի հանգստութիւն ունենաս ու անպատճառ բաղդաւոր կլինիս: Կամ՝ կարելի է կարծես, որ շատ ուսումն, մեծ գիտութիւն պէտք է ունենայ մարդս, որ կարողանայ խելք հասցնել այն միջոցներին, որ պէտք է ձեռք բերի մի տեղական ուրախութիւն մեր սրտի մէջը հաստատ կերպով ունենալու համար: Այ՛, այդ ևս չէ՛. դորա համար մեծ ուսումն ունենալ, շատ կարդացած մարդ լինել ևս չէ հարկաւոր: Սուրբ գիրքը, կաղինի կամ կորիզի մէջը հանել ու մեզ տալու նման՝ տալիս է մեզ աշխարհքիս ամեն փորձառութիւնների միջովն՝ այս կարճ խօսքերի մէջն թէ՛ Վերջը Խոյս արա՛:

Ամեն բան, մեր արած գործերի ամենափոքր բանն անգամ, իւր հետեւանքներն ունի, որ շատ անգամ ոչ մեր աչքին է ընկնում, և ոչ փոխել ենք կարող, որչափ ևս ուզենանք. այդ հետեւանքները կամ մեր արածիցը դուրս եկած բաները կրկին պատճառ են դառնում ու ներգործութիւն ունենում ևս ուրիշ բաներ դուրս գալու վրայ, որ մենք չէինք կարծել թէ՛ այդպէս բան կարող է լինել: Աշխարհիս այս օրուայ դրութիւնը, ազգերի այսօրուայ ունեցած վիճակն, որոյ մէջ գտնւում են, այն՝ այն գերդաս-

տանի գրութիւնն՝ որ ունիւ այս՝ այն մարդի՝ այս ու այնպէս լինելն՝ յառաջ է գալի՝ իբրեւ ներգործութիւն ու գործ՝ անցած տարիներէն ու դարերէն։ Այս օրուանս մէջ ինչ որ պատահում է, լինում է, եկող օրերումն անպատճառ պիտի երևի հետեւանքն ու մենք պարզ պէտք է հասկանանք թէ այս օրուայ մեզ պատահածիցը դուրս եկաւ, ինչ որ տեսնում ենք յետուայ օրերումը։ Այս օրուան կարճատեսութիւնը ու անզգուշութիւնը է, որ կարելի է, կարճ միջոցում քեզ աղքատացնում է, կամ առաջին պատճառն է շուտ մեռնելուդ, կամ մի ծանր հիւանդութեանդ։ Մի բարի, մի լաւ խօսք՝ որ այսօր բերանիցդ դուրս ես հանում, մի բարի գործ՝ որ այսօր անում ես, պատճառ է լինում, որ քեզ լաւ են ընդունում այնտեղ որ մտքիցդ չէիր անց կացնիլ այդպիսի պատիւ ստանալու, կամ մի օգնութիւն ստանալու, կամ մի օգնութիւն ստանալուդ այնտեղից, որ չէիր կարծիլ, կամ մի սրտանց բարեկամ քեզ օգնելու, որ քեզ ամենեւին յայտնի չէր ու ամենեւին չէիր կարծել, որ արժանացած ես նորա այդպիսի անկեղծ ու սրտացաւ բարեկամութեանն։

Ամեն բան, թէ աշխարհիս մէջ ստեղծուած բաների մէջն ու թէ մահկանացու մարդոց ունեցած վիճակների մէջն, ամենն ևս յառաջ եղածիցն յառաջ եկած պատճառներ ու ներգործութիւններ են, մին մինի հետ շղթայի պէս կապուած պատահմունքներ են, որի մինը՝ միշտ միւսի պատճառն է դառնում։ Այսպէս է լինում, որ ամենեւին բանի տեղ չդրած և ամենափոքրիկ բաներից դուրս են գալիս

ամենամեծ նշանակութիւն ունեցող հանգամանքներ, որ ներգործութիւն են ունենում ու փոխվում, ուրիշ կերպ լինում բոլորովին՝ թէ մի ամբողջ, թէ բոլոր մի հասարակութիւնի, մի քաղաքի ողջ ժողովուրդ, թէ մի ամբողջ ազգեր, և վերջապէս՝ բոլոր աշխարհիս այս՝ այն մեծ կոորներն։ Եթէ որ մարդս՝ ամենատես Աստուծոյ նման՝ ամեն բան կարողանար իւր աչքիցը չփախցնել, ամեն բան իւր աչքի տակիցն անց կենար, այն ժամանակ կտեսնէր ու կիմանար, որ ոչ մի մեր արած բանի վրայ պէտք չէ այն աչքով մտիկ տանք թէ, ոչինչ բան է, այնպէս անց կիենայ, կգնայ, որ մի նշանը չերևիլ, այլ լաւ կիմանար, որ ամեն մի շատ պզտիկ բանն, որ մենք անում ենք, մի մի սերմեր են, որ մենք ցանում ենք, և պէտք է ժամանակին դուրս գան ու աճեն, թէպէտ մենք այդ բանը մեր մտքից ամենեւին չենք անց կացնում։

Միայն այս բանը մենք հաստատ գիտենք ու առաջուանից կարող ենք ասել թէ՝ ինչ որ մեր արածների մէջն ընդգէմ չէ Աստուծոյ օրէնքներին, բնութեան կամ աշխարհիս մէջ ստեղծողի դրած կարգ ու կանոններին ու մեր խելքի ընդունած ճշմարտութիւններին, աներևոյթ տիեզերքի հետ ունեցած ներդաշնակութիւնովը՝ բարերար ներգործութիւն կունենայ անխոտոր անսխալ կերպով, և ընդհակառակն՝ ինչ որ ընդգէմ է մեր՝ կամ ուրիշների վրայ, շուտ թէ ուշ, մեծ՝ թէ պզտիկ՝ վատ ազդեցութիւն կունենայ՝ ու պիտի ունենայ միշտ։

Այս գիտելիքն ուսմանս համար՝ ինչ որ անեմ, պէտք է միայն անեմ թէ՛ վերջն ինչ կը լինի։ Այ թէ միայն

քո սրտէն արած գործիցդ, այլ մինչև անգամ քո սրտիդ խոր տեղերումն ծածկած, թագցրած ցանկութիւններիցդ ևս պէտք է իմանաս ապագայում յառաջ եկած վատութիւնն կամ լաւութիւնն:

Ամեն մի մահկանացու մարդ ունի իւր սրտումն իրան յայտնի ցանկութիւններ. կան մարդիկ, որ Աստուած են աղաչում ջերմեռանդն սրտով, որ իրենց աղօթքն լսի ու կատարի, կասես թէ իրանց բոլոր բաղդաւորութիւնը միայն դորանումն է: Եւ երբոր տեսնում են, որ Աստուած նոցա տաք սրտով արած աղօթքն չէ լսում, կամ երբոր իրանց արած խնդրքի հակառակն է պատահում, իրանց սրտի մեծ տըխրութիւն է բերում, ինչու որ այդ կերպ նոցա ցանկութիւնն, որոյ համար Աստուած էին աղաղակել, այն ժամանակն ինչպէս նոցա սիրտը կոտրվում է, ինչպէս ձեռքները թուլանում է ու իրանք բոլորովին մոլորվում են, մնում: ինչպէս Աստուծոյ երեսից ընկած են համարում իրանց ու իրանց մտքումն ասում են թէ՛ Աստուած մեզ աչքիցը ձգել է, մեզանից ձեռք է վեր առել, կամ թէ՛ տեսնելով, որ իրենց աղաչանքը չկատարուեց, տարակուսած մնում են ու մտածում թէ՛ նախախնամութիւն արդեօք կա՞յ, բայց նորանց խնդրուածքի չկատարուիլը՝ անկասկած՝ Աստուծոյ մի յաջողութիւն էր թէ՛ նորանց և թէ՛ ուրիշների բարօրութեանն համար: Մի լաւ մտածիր յառաջ, երբոր Աստուծոյ աղօթք ես անում այս՝ այն ցանկութիւնդ կատարելու համար, թէ՛ ինչ դուրս կգայ քո խնդիրքդ կատարուելուցը, եթէ Աստուած կամեցել է, որ քո ցանկութիւնդ քո խնդիրքդ կա-

տարուի: Կարելի է, որ դու Աստուածանից մի մեծ կարողութիւն ես խնդրում քեզ համար, որ անհոգս ապրես. բայց ինքդ քեզ լաւ չես ճանաչում: Կարելի է որ՝ այն ժամանակն դու քեզ նման մարդոց բարւոյն համար ամենեւին չէիր մտածել, ու չէիր աշխատիլ, ունեցած ոյժդ, կուղէիր, որ քիչ բանեցնես. հարստութեանդ մէջ առաքինութիւնիցդ կթուլանայիր. քո զգացմունքիդ ունայնասիրութիւնը քեզ ճամբիցդ կհանէր, կմոլորեցնէր: Գոհ կեանք ունենալու, գոհ սրտով ապրելու համար՝ դիզած հարստութիւն չէ հարկաւոր, այլ բարեպաշտութիւն ու սակաւապետութիւն (քիչով բաւականաւ): Կարելի է, որ շատ ևս չես ապրելու: Քո բոլոր ունեցած չունեցածդ, քո բոլոր հարստութիւնդ ուրիշներին ժառանգութիւն կմնայ, կարելի է որ՝ իսկ քո զաւակներիդ, որոնց Աստուծոյ իմաստուն տեսչութիւնը՝ իրանց ունեցած շնորհքներին համեմատ, իրանց՝ ինչ մտքի տէր լինելուն համեմատ՝ մի բոլորովին ուրիշ վիճակի մէջ լինել է որոշել, և անշուշտ աւելի լաւ վիճակ, քան թէ դու քո սահմանափակ խելքովդ միտք անել և գտնել կարող էիր նորանց համար:

Ո՛րքան ևս անմեղ, որքան ևս պզտիկ ցանկութիւններ ունենաս, ու որքան արգար ու իրաւացի ևս երեւին քեզ քո ունեցած ցանկութիւններիդ, մտածիր թէ՛ նորանցից ինչ դուրս կարող է գալ, թէ որ կատարուին: Մի օրը՝ միւսին նման չէ: Ինչ որ քեզ այսօր շատ լաւ բան է երեւում ու մեծագոյն բարիք, կարելի է էգուց դու մտքիցդ դէն ձգես իբրեւ վատ բան, և ինչ որ մի ժամանակ քեզ մեծ անյաջողութե-

Թիւն կամ ձախորդութիւն էր երեւում ու գանգատում էիր՝ գլխիդ վայ տալով, յետոյ փառք տալով կընդունես իբրեւ Աստուծոյ ողորմութիւն ու շնորհք։ Դու առաջուանից չես կարող իմանալ թէ՛ ինչ կլինի քո խելքդ կարճ է, հեռու չէ հասնում։ Բայց Աստուած, որ աշխարհիս կառավարողն է, իրան ամեն բան լաւ յայտնի է։ Կարելի է, որ դու աղաչանք, պաղատանք էիր անում, արտասուք թափելով, շրթունքդ դուրացնելով, որ քո մօրդ, հօրդ, քո հոգով սիրած բարեկամիդ կեանքին խնայի ու ողորմի — բայց կարելի է, որ շատ ժամանակ չի անց կենալ, որ Դու Աստուծոյ շնորհակալ կլինիս, որ ցոյց չտուեց նորանց այս՝ այն սարսափելի պատահմունքը՝ ու ժամանակով իւր մօտն առաւ, տարաւ։

Սոր... համար ասում է՝ «էլ, որ մեկն անգամ մեցանկոթի-ն», որ «նեցար, ինչոյն միտ ար... թէ՛ նորանից ինչ կարող է դուրս գալ, ու դու աւելի չափաւոր կլինիս այն բանի մէջն, ինչ որ սրտանց ուզում ես կատարուի. աւելի գոհ կլինիս այն վիճակովդ, որ քո երկնաւոր Հայրդ քեզ արժան է տեսել. քո մարդկային թուլութիւններդ ճանաչելով ու բոլորովին հաւատալով ու յանձնուելով քո Ստեղծողիդ, կաւելացնես քո խնդիրքիդ վրայ աղօթքումդ թէ՛ «Հայր, իմ կամքս չլինի այլ քոնդ»։ Եւ յիշաւի ով որ իրան այնտեղն է հասցրել, որ չափաւոր լինի իւր ցանկաւթիւնների մէջն՝ ու ամենայն բան Աստուծոյ յանձնի, որ իւր իմաստուն կառավարութիւնովն ամեն բան ի բարին է առաջնորդում, այնպիսի մարդն ազնիւ հնազանդութիւնով միաբանելով Աստուծոյ կամքի

հետն ու այնով բաւականանալով, ինչի որ միանգամ իւր երկնաւոր Հայրն արժան է տեսել իրան, — այդպիսի մարդն, ասում եմ, ճշմարիտ բաղաւորութեան դրան մօտն է կանգնած. այդպիսի մարդն՝ Յիսուսի հոգւովն է ապրում։

Վերջը հարցի՛ր. եթէ որ այդ անես, քո անըզգուշութիւնովդ ընկել քեզ դժուար կպատահի. բայց կարող է պատահել, որ դու ապագայի համար մութքումդ դրած այս՝ այն փոխես, որ սաստիկ ցանկութիւններիցդ տարուած՝ անում ես։ Ոչ մի ժամանակ այնչափ աւելի ուշադրութիւն չպիտի դարձնենք մեր մտքումը դրած բանի ունենալու հեռեանքների վրայ, քան թէ այն ժամանակն, որ արդէն ուզում ենք մեր մտքինը կատարենք։ Երբոր բանը բանից անց կացաւ, խօսքը բերանից դուրս եկաւ՝ պրծաւ, գործն իւր ճանապարհն ընկաւ, այն ժամանակ մեր միտք բերելն թէ՛ այս՝ այն բանն մեր բռնած գործի տակից դուրս կգայ, այն նշանակութիւնը միայն կունենայ, որ մեր ունեցած վախը կաւելացնի։ Թեթեւամիտ մարդը մի բան անում է առաջուանից չմտածած, չկշռած. ամեն կիրք ևս իւր հետն իւր թեթեւամտութիւնն ունի։ Զգուշաւորութիւնն, խոհակաւորութիւնն՝ ընդհակառակն՝ մինչեւ որ ամեն կողմից լաւ չմտածի ու չկշռի իւր այն բանն, ինչ որ ուզում է անի, գործի ձեռքը չտալ։ Շատ անգամ մեզ այնպէս է երեւում թէ՛ մեր մի բան այս կամ այն կերպով անելումը, մի վատ բան չկայ ու դորա տակից մի վտանգ ևս չէ կարող դուրս գալ, ինչու որ մեր մտքումը վատ բան չկայ, ու մեր նպատակը չէ ամե-

նւնին: Քիչ է պատահում, որ մահկանացու մարդս՝ ուզենալով ու դիտմամբ վատ նպատակ ունենայ մի բան արած ժամանակն: Միայն շատ բիրտ ու դաժան չարագործը առաջուանից լաւ կմտածի, կսարքի իւր մտքի չարութիւններն թէ՛ ինչ կերպով, ինչ ճանապարհներով յառաջ տանի ու յաջողեցնի առանց սխալուելու, այն չարութիւններն, որոց ներգործութիւնն ուրիշներին սուգ նստեցնել, բան փչացնել, մարդ փչացնել է: Բայց և ուղիղ սիրտ ու միտք ունեցող քրիստոնեայքն ևս կարող են սխալ անել այնտեղ, երբոր միջոցներ են ընտրում և այդ միջոցներովն իրանց՝ շատ անգամ բարի դիտաւորութիւններն յառաջ են տանում: Մի քանիսը, սաստիկ ցանկութիւնից վառուած, որ իրանց մտքում դրած են շուտ ու անպատճառ հասնեն, ոչ թէ չեն զգուշանում, այլ և իրանց միամտացնում են այնով, որովհետեւ իրանց նպատակը բարի էր, այդ պատճառով ևս այս՝ այն ծուռ ճանապարհ բռնելը վնասակար չհամարեցին: Մի պզտիկ սուտ ասելը, մի անվայել հնարք ու խորամանկութիւն բանեցնելը, իրանից փոքր մարդոց հետ արհամարհանքով, սառն ու խիստ կերպով վարուելը, այս ամենը նոցա աչքին բան չեն երեւում, երբոր իրանց ջանքը, միտքը, մեծ օգուտներ ձեռք բերելու համար է: Բայց ո՞վ է իմանում, որ իսկ այդ ժայռին է կաշում ամեն բանն, ու փշուր փշուր լինում: Փամի ցանողը՝ մըրիկ կհնձի:

Արդէն ժողովուրդի բերանն եղած առաժն աւում է թէ՛ ամենալաւ մի նպատակի հասնելու համար և ամենալաւ միջոց բանեցնել ընդհանրիկն: Քո ցան-

կութիւնովդ միայն, քանի որ քո ցանկութիւնդ ու նպատակդ (մտքումդ դրածը) քո սրտումդ է ծածկուած՝ ոչ բարի, ոչ չար բան կանես: Բայց ինչ միջոցներով որ դու քո ցանկութիւնդ, քո մտքիդ դրածը կատարում ես, այդ միջոցներն են գործը, և այդ գործիցն են դուրս գալիս վատ կամ լաւ հետեանքներ, քո կամ ուրիշների համար: Թէ քո կամքումդ դրածը կատարուելու բան է՝ կամ չէ, այդ՝ ամենագէտ Աստուծոյն է յայտնի. բայց թէ այդ մտքիդ մէջն ամենեւին վատ բան չկայ, որ Աստուծոյ, կամ մարդոց առաջին մեղք անում լինես, այդ քեզ լաւ յայտնի է, վերջը մտածիր, քննիր ու տես թէ՛ իրաւացի՞ միջոցներ ես ուզում բանեցնել քո նպատակիդ հասնելու համար: Կարելի է, որ իսկ քո ընտրած միջոցներդ են ամենամեծ արգելքները, որ քո նպատակիդ չես կարում հասնել, կարելի է, որ իսկ քո ընտրած ճանապարհներդ են, որ քեզ ամենից աւելի հեռացնում են քո նպատակիցդ, որին որ պէտք է քեզ հասցնէին: Եղան մարդիկ, որ իսկ այնով անբաղդ եղան, ինչով որ յոյս ունէին բաղդաւոր լինելու, եղան մարդիկ, որ իրանց քաղաքացիների առաջ պատուից ընկան, անունները կոտորուեցան իսկ այնով, ինչով, կարծում էին թէ՛ նորանց աչքումը կբարձրանա: Մարդս իւր մտքումն շատ բան կարող է դնել, բայց Աստուած պիտի յաջողի, առանց Աստուծոյ բան չլինիր: Խորհուրդ մարդկան, կամք Աստուծոյ:

Վերջը մտածիր: Ոչ մի բան մի՛ անիր, երբոր քիրքդ շարժած է, երբ խաղաղ հոգւով, հանգիստ

սրտով չես: Հաւատ մի՛ ընծայիր անազնիւ ցանկութիւններիդ ու նոցա մի՛ լսիր, երբոր վատ բանն քեզ քաղցր երեցնելով դրդում են քեզ անվայել բան անելու, որ մարդոց առաջին ամաչես յետոյ: Անազնիւ ցանկութիւնների ներգործութիւնն էս անպատճառ այն կլինի, որ դու մի օր պէտք է ամօթ քաշես: Մի՛թէ քո առաջուց արած անխելքութիւններիցդ, ինչ որ ստացար, ինչ ամօթ ու վնաս՝ որ քաշեցիր դեռ խելքդ գլուխդ չեկա՞ւ, ուրեմն ինչի՞ համար ես դու նախատում երեխային, որ արդէն մի անգամ անդգուշութիւնիցն կրակի մօտենալովն, ձեռքն ու հագուստն այրեց ու շատ լաց էլաւ, ու չղգուշանալով ստացած վնասիցն ու մոռանալով մի անգամ իրան գլխին եկածն՝ իւր երեխայութիւնիցն, դարձեալ կրակին է մօտենում: Ինքնդ էս երեխայի նման չե՞ս արդեօք, ինչի՞ ես փափագում սրտի հանգըստութիւն ունենալու և տեղական ու ամեն պատահմունքից բարձր խաղաղութիւն, բարօրութիւն վայելելու, երբոր դու ինքնդ ոտով խփում ու քեզանից հեռացնում ես խաղաղութիւնն ու բարօրութիւնը:

Վերջը միտք արա դո՛ւ, որ քո տանդ խաղաղութիւնն ու հանգստութիւնը վրդովում ես, տակն ու վրայ անում. ինչ է որ, սիրտդ այդպէս է ուղղում, քո ասածդ ես ուղղում անես, հակառակութիւն ես ուղղում սարքես. վերջը մտածիր, ասում եմ քեզ, եթէ ոչ անբաղդութեան մէջ կմեռնես ու տունդ էս բոլորովին ձեռքից կգնայ ու կքանդուի: Ինչո՞ւ ես դու քո ունեցած իշխանութիւնդ ու կամքդ

բանեցնելու համար, քո ասածդ անել տալուդ համար, պահանջում որ քեզ ոչ մի բան չասեն, ներողամիտ լինել ամենեւին չես ուղղում: Ինչի՞ համար դու, ամենեւին օր չտալով քո ընտանեացդ բռնակալն ես դառնում, ու բոլորի սիրտը քեզանից սառեցնում, կտրում, որ վերջը վերջը ձերութեանդ ժամանակը մենակ մնաս ու գլխիդ վայ տաս:

Վերջը մտածիր, խելքդ տանել տուած խաղացող, որ նարդի քուի խաղաչու թղթերի ու լօզի մէջ յառաջ մի ախորժ բան էիր միայն գտնում, իսկ յետոյ սաստիկ սէր կապեցիր ու խելքդ գնում է այդ բաների համար, լաւ իմացիր, որ դու էս ամեն խաղացողների հացին կհասնես, որոնք որ իրանց առողջութիւնը բոլորովին կորցրեցին, մարմնով հալուեցան մաշուեցան, մոքով էս թուլացան, ու այնքան իրանք իրանց կորցրին, խելքները խաղի տալով, որ իրանք իրանց բոլոր ունեցածն ու չունեցածը մինչև վերջին փողը, տեսան, որ խաղի տուին, ձեռքներիցը գնաց, ու իրանց մնաց միայն դռնից դուռն մանգալ ու ոլորմութիւն հաւաքելը, կամ՝ իրանց ունեցած պատուիցը՝ ընկան, երեսներին այլ էս մոտիկ տուող, բարեւ տուող չկար. ու այնպիսի յուսահատութեան մէջ իրանց մնացած սե օրերն ախ ու վախով անց կացրին: Լաւ մարդիկը՝ տես, քեզ մարդ ճանաչել, մարդու տեղ գնել չեն ուղղում, ընտանիքդ սաստիկ ցաւում է քո արարմունքիդ վրայ. խելքդ հաւաքիր ու հասկացիր, որ այն անպատուութիւնն, որ տեսնում ես պատուաւոր մարդիկների կողմից, ու այն ցաւն, որ տեսնում ես քո մասին քո ընտանի-

քիդ կողմից, քո պահապան, քեզ պաշտպան հր-
բեշտակիդ, քեզ զգուշացնող ձայնն է. լսիր այդ
ձայնին:

Վերջը մտածիր, դու մեծ մեծ խօսող ու պար-
ծանք սիրող, ոյժդ, խելքդ չհասած մեծ մեծ բա-
ների ետեւից ընկնող, ինչ որ ձեռիցդ գալու չէ, բայց
սնապարծութիւնդ քեզ չէ թողնում որ քո չափդ
ճանաչես ու չմոռանաս. սիրտդ ուզում է, որ քո
քաղաքացիներդ մէջն երեւելի լինիս, քեզ մատով
ցոյց տան՝ այդ անխելք ցանկութիւնիդ հասնելու
համար, յիմարաբար այնպիսի բան ես բռնում, որ
շատերի բերանից լսես քո ականջովդ թէ՛ շատ ողոր-
մելի մարդ է, պարծանքի համար հոգի էր տալի, ահա
տես ինքն իրան ինչ տեղը բերեց, հասցրեց իւր ան-
խելք ու ուժից բարձր բաների կպցելովը, ի՞նչ է ձե-
ռդ ընկնելու, ի՞նչ պիտի շահուիս, որ ունեցած ու-
ժիցդ, ունեցած կարողութիւնիցդ դուրս բան ես
բռնում, ինչ է, աւելի երեւելի, անուանի մարդ ճա-
նաչեն քեզ, քան թէ ինչ որ ես ինքդ: Աչքդ լաւ
բաց արա, ու մի լաւ տես, կարելի է արդէն այժմ
ևս քո տանդ, քո ընտանիքիդ դրութիւնը շատ վատ
տեղն է հասել, թէև դեռ ուրիշներին յայտնի չէ,
կարելի է որ, արդէն այժմ ևս այնչափ կարճատես
ես, որ չես կարում հասկանալ թէ՛ գործերի վերջը
լաւ չես բերիլ, պարտքերդ տալ չես կարողանալ, որ
դարձեալ իբրև իւր պատիւն ու անունն պահող մարդ
աշխարհում ապրել կարողանաս: Ինչի՞ ես առաջուայ
նման, փոխ չխնայելով ապրում, մեծ մեծ ծախքեր
անում, ինչպէս որ մինչև ցայժմ արել ու ապրել

ես, ինչի՞ բան չես պակասացնում, ինչի՞ ծախքդ չես
չափաւորում ու քչացնում, երբոր ժամանակն է
առաջուան ապրուստիցդ ձեռք քաշելու, քո հաշիւդ,
այժմեան դրութիւնդ լաւ հասկանալու ու վերմակիդ
չափովն ոտերդ երկարացնելու, որ բաց չմնան: Ինչի՞
ես մեծացնում ցաւդ, որոյ մէջն արդէն ընկել ես,
ունեցածդ՝ քանի գնում է, պակասում է ու չէ աւե-
լանում, օրէց օր կարողութիւնիցդ ընկնում ես ու
քանի գնում ես աղքատանում. ի՞նչ բանի համար
ես պարտքերդ շատացնում, վատ դրութիւնդ աւելի
վատացնում, սորանից նորանից փող առնում, քեզ՝
մի նեղութիւնիցդ ազատում ու միւսի՝ աւելի մեծ
նեղութիւնի մէջ ձգում, խելքդ գրպանդ դրած. Աս-
տուծոյ քեզ տուած խելքը, մարդիս բանականու-
թիւնը, խոհականութիւնը ո՞ր օրուայ համար ես պա-
հել, որ չես բանեցնում, ու քանի գնում ես, քեզ
աւելի նեղ տեղը ձգում, որ դուրս գալու ազատուե-
լու ճար ու ճանապարհ չգտնես: Ինքդ քեզ կորցրել
ես, ու առանց քեզ յետ քաշելու, առանց առաջդ
ու քամակդ մտիկ տալու, վազէվազ գնում ես այն
ճանապարհն, որ քո տունդ պէտք է քանդի, քո
անունդ կոտրի, փչացնի:

Վերջը մտածիր, անհաւատարիմ պաշտօնեայ,
որ ոչ թէ օրէնքով ու խղճմտանքով ես գործ տես-
նում, այլ ինչպէս որ սիրտդ է ուզում, ինչպէս որ
մտքումդ ես դրել, ինչպէս որ քո շահդ է քեզ թե-
լադրում, ինչ աչքով որ մի կամ միւս մարդի վրայ
մտիկ ես տալու. ով որ քեզ դիւր եկել, ով որ քեզ
սիրելու ճանապարհը գտել է, ում որ տարուել ես

նորա համար չէ՝ չկայ՝ ուղեցածները կանես. քեզ համար իրաւացի գործն այն է միայն, որտեղից որ մի ակնկալութիւն, մի շահ կարող ես ունենալ քո շահիդ համար՝ պատրաստ ես խղճմտանքդ դէն դրած ժողովուրդի տուածը տակով անել, տուած երդումնդ ստել, ուրանալ: Կարելի է, որ այսօր ևս արդէն շատերին յայտնի է, թէ ինչպէս դու քո վիզդ առած պաշտօնիդ մէջ անհաւատարիմ ես ու քո գործքովդ ինքդ ես մատնել քո պաշտօնիդ մէջ անհաւատարմութիւններիդ կողմանէ. կարելի է որ, այսօր ևս արդէն ազնուամիտ մարդիկ քեզ համար խորհուրդ են անում ծածուկ՝ քո տեղիցն քեզ վայր ձգելու: Յետ քաշուիր: Ձեռք քաշիր քո արարմունքիցդ: Միշտ փորձուած է, թէ ինչ է լինում այդ տեսակ մարդոց վերջը. զգուշացիր այն տեսնելով, ինչ որ մեծ մեծ փորձերը քեզ ցոյց են տալի. զգուշութիւն լինին քեզ համար այս անկենդան, սառը տողերն ևս որ կարդում ես, ինքդ քեզ նորից ազնուացուր նոր արդարութիւնովդ ու առաքինութիւնովդ, ինչ որ մինչև ցայժմ արել ես, տասնապատիկ կճանրանայ քո վրայ, ու վրագ բերած անէծքի ծանրութիւնն, որ քեզ իւր տակը կխեղդի, տասն անգամ աւելի կլինի:

Վերջը մտածիր, անառակ մարմնասէր, որ անմեղի մեղքն ես մտնում, ու գլխիցը հանելով, անմեղութիւնից զրկում ես, որ խելքդ, միտքդ վատ բաներ անելու ես տուել ու սրտումդ ինչ անամութութիւններ անելու հնարներն մտածում, ամօթ, պատկառանք մոռացած: Լաւ իմացիր, որ թէև ամօթալի գործ անելը մի դժուար բան չէ, բայց չկար-

ծես, որ արածդ քեզ կմնայ, չի բացուիլ, չի յայտնուիլ, ամեն գործ՝ իւր ներգործութիւնն ունի անպատճառ գործ չկայ, որ անհետեանք մնայ: Խելքդ գլուխդ հաւաքիր, Դու այնպիսի ճանապարհ ես բռնել, որ քո սրտիդ հանգստութիւնը, ունեցած պատիւդ ու կեանքիդ ուրախութիւնը պիտի կորցնես: Քո անառակութիւնների վրայ արած մտքերիցդ ու երեւակայութիւններիցդ այն դուրս կգայ յետոյ, որ դու արիւն արտասուք կթափես փոշիմանութիւնիցդ, կամ յուսահատութիւնիցդ՝ արտասուք չի գալ չորացած աչքիցդ, ու գժուածի պէս դէս ու դէն մոիկ կտաս ինքդ ևս չիմանալով թէ՛ ինչ ես անում, կամ ինչ անես, որ ազատուիս քո սրտիդ անտանելի՝ նեղութիւնից: Նրբոր չար մտքիցդ, վատ ցանկութիւններից այնքան զօրացել են, որ սիրտդ կրակ է ընկել ու չի կարում դիմանալ, այն ժամանակը միտքդ բեր, որ մի ամենատես Սչք քո վրայ բաց է ու մոիկ է տալի, այնպիսի մի Սչք, որ ամենածածուկ տեղերը տեսնում է, գիշերուան խոր խաւարի մէջն ևս նորանից բան չէ ծածկւում և ամենայն բան լուսի կբերի ու յայտնի կանէ, ծածկուած չմնալ: Մի քանի րոպէ եղող անբարոյական ցանկասիրութիւնից յառաջացած սարսափելի նեղութիւններն ու տանջանքները շատ մարդի կեանքը սեւացրեցին, մտքի ու սրտի հանգըստութիւնից և ուրախութիւնից այնպէս զրկեցին, որ էլ օր չէին տեսնում ու կեանքն իրանց համար տանջանք էր դարձել: Ինչ որ մի անգամ մի մարդ արեց, որքան ևս որ զղջայ ու արտասուք թափի, միտք անելով ու ինքն իրան ուտելով, թէ ինչի՞նչ այդ բանն

արեց, բայց և այնպէս ոչինչ չօգնիլ ու իւր արածն արած կմնայ, ուղղելու ճար չկայ: Եթէ որ ուղղում ես մեղքից ու արած մեղքիդ չարացար, բայց անօգուտ փոշիմանութիւնից ազատ լինիս, փորձանքը ինքդ չբերես քո գլխիդ, քեզ պահել չկարողանալով ու քո կապդ ինքդ թոյլ թողնելով, այն րոպէումն՝ որ քիչ է մնացել՝ որ փորձութիւնի մէջ ընկնես, իբրեւ Քրիստոսի աշակերտ սիրտդ պնդացուր, ու մրտքումդ հաստատ դրած, ասա՝ սուրբ Գրքի այս խօսքը թէ «ինչպէս կարող եմ ես այս տեսակ մի մեծ չարիք (այսպիսի մի շատ վատ բան) անել՝ ու Աստուծոյ առաջին մեղանչել»:

Առն Ռէքան անէլ—դ Ժամանակն ճարձիւր, բայց ոչ թէ այնպէս կարճ միտք արա թէ՛ այս գործն որ անում եմ, մի օրից յետոյ, մի տարի անց կենալուց յետոյ, իմ այժմ արած բանիցս ինչ դուրս կգայ, չէ՛, այդպէս կարճ մի մտածիր, աւելի հեռու գնա ու միտք արա և ինքդ քեզ ասա թէ՛ այս արածիցս ի՞նչ քու ինչ անիս ինչ վնաս դուրս կգայ: Մարդիս կեանքը շուտ անց է կենում, գնում, ու մահը գալիս, մտենում, մեր դուռը կտրում: Շատ խելօք մարդ եղիր: շատ զօրաւոր, շատերի վրայ հրաման քանեցնող գլխաւոր իշխան ու ամենից մեծն, ամենի ոյժը քո ձեռքդ թող լինի, ամենի հոգին ևս քո ձեռքումդ թող լինի, ասենք ևս թէ՛ քո ունեցած խելքովդ ու աշխարհումս շատ բան տեսած, փորձած մարդ լինելովդ՝ ամեն բանն այնպէս բերած, իւր տեղը ձգած լինիս, որ քո բոլոր կեանքիդ համար ամեն հարկաւոր բանն շատ լաւ յաջողեցրած, պատ-

րաստած լինիս, որ քեզ ոչ մի բան չպակասի ամեն բան քո ձեռքդ լինի, սրտիդ ամեն ուղածը կատարուի, ու քեզ մնացած լինի միայն ամեն ուրախութիւն, ամեն վայելչութիւն քաշելը,—բայց և այնպէս՝ մի բան կայ, որ քո սրտիդ ուղածին պէս անել չես կարող, որ քո ունեցած շատ խելքովդ փոխես այդ բանն, անփոփոխելի է մնում ու մարդիս մեծ խելքին և ունեցած իշխանութիւնին ու զօրութիւնին յաղթում՝ այդ բանն՝ ԺԱՆՔ Է: Քանի որ աշխարհս կայ, այն օրուանից որ՝ ամեն բան ու մարդիկս ստեղծուել ենք ու ապրում ենք, ոչ մի արուեստ, ոչ մի ունումն ու գիտութիւն դեռ ևս հնարը, ճարը չէ գտել՝ ու գտնելու ևս չէ, մահից ազատուելու, ու՛ քանի որ չափ կայ, Աստուած կայ, ապրելու: Ով ուղում ես, եղիր, ինչպէս ուղում ես ապրիր, որքան ուղում ես ապրիր, վերջը վերջը պիտի մեռնես, մահից չես փախչիլ՝ թէ՛ աշխարհիս ամենազօրաւոր թագաւորը լինիս, թէ՛ ամենավերջին՝ օր դատող, օր ուտող՝ մշակն: Երեխան՝ ծնեց՝ թէ չէ՛, նորա օրօրոցի վրան մահուան դատավճիռն արդէն եղած, դուրս եկած պրծած է: Շուտ՝ թէ ուշ, նա մահինն է, մահը՝ նորանը: Արդեօք որքան պէտք է կեանք ունենանք, քանի տարի է Աստուած մեզ կեանք տուել ու կամեցել, որ այս աշխարհիս վրայ ապրենք. կարճ ժամանակ է տուել մեզ, թէ՛ երկար. մի՞ տարի ենք ապրելու, թէ՛ եօթանասուն, կամ ութսուն տարի կեանք կուենանք, այդ մեզ յայտնի չէ՛, այդ՝ Աստուծոյ գրքի մէջն է գրուած, այն Գրքումն, որոյ մէջը գծուած են մարդիս ունենալու վիճակն ու գըլ-

խին ինչ որ պէտք է գայ իւր կեանքումն. այդ Գիրքը մեր ձեռքումը չէ, մեր ձեռքը չընկնիլ, որ բաց անէինք, կարգայինք ու իմանայինք, ու ի՞նչ է մահըն, բոլորովին փչանալ, ոչնչանալ, մեր գիտակցութեան բոլորովին հանգչելն, ինչպէս մի ճրագ չէ իմանում, որ չվառուած՝ մի ամբողջ ճրագ էր. բայց երբոր վառուեց, գլխիցը մինչև վերջը վառուեց պրծաւ, հանգաւ, այն է որ հանգաւ վերջացաւ: Այնուհետև ամենայն բան պրծաւ, վերջացաւ, Աստուծոյ արգարութիւնն ևս հետն վերջացաւ արգեօք, եթէ հարցնես, կասեմ թէ՛ մարդիս խղճմտանքն ու Աստուծոյ յայտնութիւնը, սուրբ Գիրքը, բոլորովին ուրիշ բան են մեր առաջը հանում, ցոյց տալիս բոլորովին ջոկ բան են մեզ սորվեցնում: Ասում են նոքա թէ մարդս՝ որ մեռաւ ու գերեզման մտաւ, դեռ ամեն բան չվերջացաւ. գերեզմանից դէն ևս դեռ բան կայ, այն բանն, որ կարճատեւ՝ հողեղէն մարդը, եթէ Քրիստոսի տուած ուսումի զօրութիւնովն չհասկանար, ի՞նչպէս պէտք է իմանար, թէ մահն՝ անմահական կեանքի դուռն է միայն, ոչ թէ բոլորովին փչանալ, ոչնչանալ, աշխարհիս երեսից ջնջուել, իբրև թէ կա՞ր, թէ չկար, այս՝ այն մարդն՝ աշխարհիս վրան ապրել են, այս աշխարհս ամենեւին ոչ եկել են, ոչ տեսել: Այս իմանալով, վերջը միտք արա՛:

«Ես աշխարհիս վրայ մի հիւր եմ»: Իմ կեանքս ուխտաւորի ուխտ գնալու ճանապարհորդութեան է նման. ես՝ ինձ անձանօթ՝ օտար երկիրներիցն եմ անց կենում, չտեսած երկիրներս տեսնում. այդ տեղերքը ես բան չունիմ, որ իմն է ասեմ. աշխար-

հիս այս ամեն բարիքն, իմն չեն, ինձ պահ է միայն տուած, որ պահեմ մինչև ժամանակը գալը, որ տամ, թողնեմ՝ ու իմ ճանապարհս գնամ. այն բարիքն հետս տանելու չեմ. գերեզմանիս մօտեցայ, այնտեղ կթողնեմ: Մի բան է, որ ինձ կմնայ, որ իմն է բոլորովին ու հետս տանել կարող եմ միւս կեանքն, յաւիտենական աշխարհն. այդ իմ հասարակ է, իմ սէրս ու իմ յոյսս, այս իմանալով, ժամանակին հոգս արա, որ՝ երբոր ժամանակը լրանայ և օրը գալու լինի, դժուարութիւն չքաշես յանձնելու, ինչ որ քեզ պահ է տուած: Ի՞նչ բանի որ կպչելու լինիս, ինչ որ անելու լինիս, վերջը միտք արա՛:

Է.

ՔՐԻՍՏՈՆԷԻ ՄԻՏԻԹԱՐՈՒԹԻՒՆԸ ԻՒՐ ԿԵԱՆՔ ՈՒՆԵՑԱԾ ՄԻՋՈՑԻՆ ՈՒ ԻՒՐ ՄԱՀՈՒԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆ.

Քրիստոս իմ Տէրս՝ իմ հաւատարիմ հովիւս է. նորան կապաւանիմ իմ բոլոր կեանքիս մէջ. երբոր մոլորուած էի, նա ինձ տարաւ կրկին հանեց ուղիղ ճանապարհն. նրանից որ հեռու չլինիմ, ինձ ոչ մի բան չպակսիլ. ինչ որ ինձ պէտք է, նա կհոգայ. եթէ որ հոգսն ինձ սաստիկ նեղացնելու ևս լինի, հաստատ գիտեմ, որ երկար չքաշիլ. Փրկիչս է ինձ արածեցընողը կանաչ ու պարարտ մարգագետիններում և ինձ համար այնպիսի համով ջուր է պատրաստում, որ խմելով չկշտանամ. ինչ պէտք է վախենամ վտանգից, երբոր Աստուծոյ ողորմութիւնն իմ վրաս է. երբոր աշխարհիս գեղեցկութիւնն ու վայելչութիւնն ևս փչանայ. եթէ կենացս լոյսն ևս խաւարի, մի քաղցր մխիթարութիւն մնում է ինձ համար թէ՛ Աստուած է իմ ապաւենս:

Որտեղ են Տիւրոսն ու Սիդոնը, հին ժամանակուայ փառաւոր քաղաքներն, որոց հրապարակները (շուկաները) բոլոր աշխարհի ապրանքները բերելու, հաւաքելու տեղերն էին, որոց ունեցած հարստու-

թեան վերայ ամեն ազգեր զարմանալով էին խօսում: Այլ ևս ոչ որի բերանից չես լսիր մի խօսք նրանց դիզած գանձերի մասին, կամ պալատների, բուրգերի ու նաւատորմիղների մասին: Ճանապարհորդները տեսնում են Ասորոց անապատներումն միայն նրանց աւերակները:—Ո՛ւր է մեծ քաղաքը Բաբելոն, որ ամեն ազգերի վրայ սարսափ էր ձգում իւր շէն ժամանակը: Նորա զօրեղութիւնից ու մեծութիւնից ինչի՞ այլ ևս չեն դոյում բոլոր արեւելքը: Ո՛ւր են բանտերն, որոց մէջ փտում էին խեղճ հրէաները: Ո՛ւր են վայելչութիւնի համար շինուած այն զարմանալի պարտէզներն, որ աշխարհիս հրաշքն էին համարվում: Ոչ մի բան չկայ, որ նորանց տեղը ցոյց տայ այն՝ հրաշքի տեղ անց կացող ու ահագին՝ կլոր պատերով պատած պարտէզների տեղերն եմ ասում, որոց պատերին գալիս, խփվում էին ծովի ալիքների նման, դժգոհ ազգերի անզօր բարկութիւնն՝ ու փրշրրվում:—Այժմ ևս Քաղդէացոց երկրի դաշտավայրերումը կտեսնես բարձրացած, թուփերով պատած՝ հողաբլուրներ, որ քանդուած ահագին պատերի մնացորդներն են: Օձեր են բնակվում այդ ծուռ ու մուռ փոքրիկ ծառատունկերի մէջն ու յափշտակող, պատառող գաղաններ են որսի մանգալի փլատակների շուաքների մէջն: Մարդոց շինած ամենաբերեւելի շէնքերն ևս ի՞նչ են որ, և երկաթ ժամանակ են արդեօք մնում աշխարհիս երեսին:

Ու դո՛ւ, Երուսաղէմ, սուրբ երկրի աչքը, քաղաքների թագն ու պարծանքը, որի մէջ մի ժամանակ Դաւթի քնարն Աստուած էր փառաբանում, որի

մէջ Սողոմոնի թագաւորական ակօղի չորս կողմը արեւելքի բոլոր թանկագին բաներն էին պսպղում ու հարստութիւններն բերվում. դու ինչպէս ես ընկել: Քո ծառարդ, որ մի ժամանակ բարեպաշտ ուխտաւորների աղօթք անելու մեծ տեղն էր, այն տաճարդ է այժմ. քո ժողովուրդդ ի՞նչ եղան, ցան ու ցիր ընկան աշխարհիս ամեն կողմերն, ինչպէս որ յարդը քամին տանում է ու գէս ու գէն ցրվում: Քո աւերած քաղաքդ, եթէ որ բոլորովին անմարդաբնակ անապատ չէ դարձել, այն բարեհամբաւ յիշատակն է պահում, որ Յիսուս Քրիստոսն այնտեղ է մարմին առել ու մարդացել և իբրև մարդ՝ այնտեղ ման եկել, այնտեղ իւր արիւնը թափել Գողգոթա սարի վրայ. եթէ այդ յիշատակը չլինէր, իւր այժմեան խեղճ դրութիւնն ու վիճակն ևս որ ունի ու մի քաղաքի հաշվումն է համարվում՝ քիչ՝ շատ, այն ևս չէր ունենար ու վաղուց հողի հետ հաւասարուած կլինէր՝ ու անուշն ևս տուող չէր լինիլ:

Այն բոլոր արձաններն, որ հին աշխարհի երկրաւոր մեծութիւնն ու փառքն էին ցոյց տալի, հզօր իշխանների պատուին համար կանգնած այն սիւներն, այն յաղթանակի դռներն, որից անց էր կենում իւր փառքիցն արբած յաղթականն, որոյ վրայ զարմանում էին — այդ բոլորն այժմ ջարդ ու բուրդ են եղել ոչնչացել: Այն մեծամեծ քաղաքները, կործանուելուց ու աւերակներ դառնալուց յետոյ՝ ուրիշ քաղաքներ են հիմնուել ու բարձրացել ու նոյնպէս անուանի ու փառաւոր եղել, որ՝ հազարաւոր տարիներից յետոյ՝ առաջ եղած մեծ քաղաքների նման՝

գետնի հետ հաւասարուին:

Ո՛ր են աշխարհիս վրայ ամեն տեղ ահ ու երկիւղ ձգող զարհուրելի իշխաններն, որ երկաթի գաւազանով էին հրամաններ տալիս ազգերին և իրանց՝ աստուածներ ճանաչում ու ճանաչել տալիս: — Ո՛ր են աշխարհակալներն իրանց անթիւ զօրքերովն, որոց առաջին իբրև գերիներ դողում էին՝ երբեմն Ասիան, երբեմն ևս Եւրոպան: Ո՛ր են նոցա հաստատած թագաւորութիւններն, որ արեւելքից մինչև արեւմուտք էին գնում, հասնում: — Այժմ մի՞ թէ ոչ ոք չէ դողում նորանց՝ ամպի նման՝ գոռգոռող ձայնից: Նորանց մի աչք ձգելն, մի մտիկ տալն սարսափած ազգերի ու թագաւորների համար՝ այլ ևս օրէնքի տեղ չեն անց կենում: Ո՛ր են նորանց մեծ մեծ գործերի արդիւնքն, որ վախկոտ շողոքորթների բազմութիւնն մինչև երկինքն էր բարձրացնում, հանում: — Ո՛ր են, կորան: Այն ուրախութեան ձայներն, որ բռնակալներին աստուածացնումէին, բարձրանալով օդում՝ ցնդեցան՝ իբրև մեծ մեծ անէծքներ նոցա գերեզմանների վրայ:

Եւ դուք, որ մի ժամանակ ձեր կեանքը մեծ ու շուայլ անառակութիւնների ու զեղխութիւնների էիք դարձրել, լող տալով ձեր անչափ հարստութիւնների մէջն, դուք, որ մի օրուայ սարքած ուրախութիւնի մէջ աղքատների բոլոր քրտինքն էիք ցամաքացնում, չորացնում ու ձեր սատակելու գէշն (լաշը), աշխարհի հեռու տեղերից դուրս եկած թանկ թանկ մետաքսեղէնների մէջը ծածկում, թաթխուելով, զարդարուելով — կարողացա՞ք արդեօք ձեր մտքումը դրածին

Հասնել, աշխարհումն ամենալաւ ու երանի տալու կեանքն անց կացնել: Զէ՞ր չարչարում, սպանում արդեօք ձեզ, ձեր խղճմտանքի ձեզ տուած անտանելի նեղութիւնն, մահուան երկիւղը ձեր անկողինումը, որոյ մէջ մտել էիք Հանգստանալու մտքով՝ ու քունը ձեր աչքից փախչում էր: Ինչի՞ էիք նախանձում աղքատ մարդոց առողջութեանն, բարեբաղդ մարդոց ուրախ սիրտ ունենալուն, իմաստուն մարդոյ հոգու անվրդով խաղաղութեանն: Մահն, երբ որ ձեզ աշխարհիս վայելչութիւններովն արբած, կուրացած դրութիւնից (տեղիցը) կառնի, կտանի, որչափ ևս չուզենաք, կսորվեցնի ձեզ, որ աշխարհիս բոլոր հարստութիւններովն ևս անկարելի է գնել ճշմարիտ Հաստատ երջանկութիւն երկրիս վրայ:

Ո՛ր ե՞ն այն ամեն մարդիկը, որ Աստուած էին անարգում, առաքինութեան վրայ ծիծաղում, սուրբ բան ծաղր անելու սուր սուր խօսքեր հնարում, ասում ու յաւիտենական, անմահ կեանքի վրայ յոյս ունենալը խելքից գուրկ մարդոց մխիթարութիւն անուանում: Իրանց խելացնորութեանը մէջ Աստուծոյ գէ՛մ գլուխ էին բարձրացրել ու չէին ընդունում նորա տեսչութիւնն. վերջն վերջն՝ իրանց մէջը գտան սարսափելի դատաստանն ու դատապարտութիւնն:

Այս է ահա երկրաւոր բանի ունայնութիւնն: Ամենայն փառքից ու մեծութիւնից ի՞նչն է մնում. հող ու փոշի:

Բայց Յիսուս կենդանի է և ես նորանով: Նա կենդանի է և կենդանի պէտք է լինի մինչև աշխարհիս վերջը և ես նորանով յաւիտեանս պիտի կեն-

դանի մնամ: Թագաւորական թախտեր կկոտորուին, ու այրի մնացած կնկայ նման սուգ կնստին, թագաւորութիւններ կկործանուին, աշխարհ աշխարհով կանցնի՝ բայց Նորա ճշմարտութիւնը կմնայ յաւիտեա՜ն: Նա մի թագաւորութիւն է Հաստատել՝ ոչ թէ հող ու աւազից և աւազի վրայ, այլ մի երկնաւոր թագաւորութիւն, ուր որ հոգիքն են, որոց հաւաքումէ իւր երկնաւոր Հօր աթոռի չորս կողմն. — ես ևս նորա յաւիտենական թագաւորութեան քաղաքացին եմ. և այնպէս յաւիտենական եմ, ինչպէս որ յաւիտենական է նորա թագաւորութիւնն: Նա իմ սրբտումն մի ուրախութիւն, մի երջանկութիւն է դրել, որ ոչ աշխարհ յաղթողի զէնքը կյաղթի ու ինձանից կհանի, և ոչ մի հզօր ու Աստուծոյ կրակին տէր մարդ կարող է գինը գտնի ու իւր միլիոններովն ինձանից առնի. Նա ինձ համար մի երջանկութիւն է պատրաստել, որոյ մօտը՝ մի ամբողջ կեանքի զգացմանց յուզմունքն ու կատաղութիւնն՝ մի կաթիլ թոյնի են միայն նման, որ ընկնում է կեանք ու կենդանութիւնով լի Ուկիանոսի մէջ: Ես կարող եմ խոնարհանալ, կարող եմ բարձրանալ, ես կարող եմ աշխարհիս բռնակալների սաստիկ թթուած երեսին ժպտել. ես կարող եմ կեանքի մրրիկների՝ իմ գլխիս եկած փորձանքների մէջ՝ ուրախ ման գալ. ես կարող եմ հազար մահի առաջը գնալ, առանց սրտիս մէջն երկիւղի մի նշան ունենալու: Ես առեմ բան կարող եմ նորանով, ու որ ինչ + առեմ-ի-ն է որ-եւ ու զօրացել, որ է իմ Բրիստոս Ամենակարող:

Ես քաջ եմ, ես զօրաւոր եմ նորանով, ոչ թէ մարմնովս, այլ հոգովս: Եւ հոգի չէ, որ Ամենակա-

բող զօրութիւն է երկնքումն ու երկրիս վրայ: Հոգին չէ՞ որ առաջ հոգին կեանք է տալիս, ու մեռած ծանրութիւնը շարժում է: Քրիստոսի զօրութիւնն էս, որ ունէր աշխարհի վրայ, հոգւոյ զօրութիւն էր երկրաւորի վրայ: Մարմնովը՝ իւր ստեղծած ծառայի մարդկային կերպարանքն ու բնութիւնն առած էր ման գալիս աշխարհիս վրայ, բայց այժմ՝ նորա անունով աղօթք են անում աշխարհիս ամեն կողմերն, ամեն հազարաւոր տարիներումն՝ ու աշխարհիս թագաւորները նորա առաջին գետինն են խոնարհած, հոգի հետ հաւասարուած: Իւր ստեղծած ծառայի մարդիս կերպարանքովն էր ման գալի աստուածային մարդն: Զոր տեղն էր Հրէաստանը՝ Նոբան երկրաւոր թագաւորութեան թագ առաջարկում: զոր էին բարձր ձայնով «ովսաննա» կանչում Դաւթի որդուն: Նորա համար ոսկի թիթեղի փառքն ու պայծառութիւնն, թիթեղի նման պսպղող, շողշողացող իշխանութիւնը քիչ էր: Ի՞նչ էր ձեր թագաւորական թագը՝ աստուածութեան լրութեան առաջին: — Նորա թագաւորական գաւազանը պիտի իշխէր երկրաւորից բարձր մի թագաւորութեան, որ անանցանելի է, որ վերջ չունի: Իմ մէջս էս կայ, իմ մէջս էս բնակվումէ երկրաւորից բարձրը, աստուածայինը: Յիսուս սորվեցրեց ինձ ճանաչել իմ իսկ բարձրութիւնս: Այս բարձրութիւնն աւելի է, քան թէ ինչ ինչ որ երկիրս կարող է ինձ տալ մեծ ու բարձր բան: Ո՛չ ձեր շքանշանների, ո՛չ ձեր խաչերի, ո՛չ ձեր աստղերի, ո՛չ ձեր տուած աստիճանների, ո՛չ ձեր ինձ արած պարգևները, ո՛չ ձեր հանդէսների ու տօնա-

խմբութիւնների, և ո՛չ ձեր զեղխութիւնների հետ կփոխեմ ես հոգւոյս այս բարձրութիւնը, աշխարհիս հրաման տուողներ, ձեր զգացմունքին հնազանդելով, ձեր արած վայելչութիւններն, որոնցով խաբվումէք բոլոր ձեր կեանքումն, չէք գնել դուք իմ սրտիս հանգստութիւնն, իմ աներկիւղութիւնս, իմ ուրախութիւնս, որ ունիմ: Ես մի հոգի եմ. ես՝ աշխարհիս վրայ ապրած ժամանակս՝ արդէն մի աւելի բարձր, մի գերազոյն աշխարհումն եմ ապրում: Մարմնովս քաղաքական կեանքի նեղ ու սահմանափակ շրջանումն եմ ման գալի, իմ սովորական, իմացած գործս եմ անում, իմ երկրաւոր կոչմանս եմ ծառայում, մի քանի մահկանացուների ինձ արեւակից, ազգական եմ անուանում, բայց իմ հոգւովս՝ ձեր պստիկ երկիրների սահմաններից չեմ, դուրս եմ. ինչու որ բոլոր աշխարհս իմ հայրենիքս է, յաւիտենական Աստուածն իմ թագաւորս ու Հայրս է, ամեն ստեղծուած հոգիներն իմ եղբայրներս են՝ թէ՛ երկրիս թագաւորի, իշխանի հոգին, և թէ՛ յետին աղքատինը. Աբրահամի ու Մովսէսի որպէս և այն ազնիւ մարդոց հոգիներն, որ՝ հազարաւոր տարիներ անց կենալուց յետոյ՝ ինձանից յետ այս մոլորակի հող դառնալու փոշին իրանց վրայ կառնուն ու իբրեւ մարդիկ երկրիս վրայ ման կգան: Մինչև Յիսուս Քրիստոսն էս իմ եղբայրս է: Դորա համար նա ինձ ընդունեց, երբոր ինձ Աստուծոյ որդեգրելու տարաւ: Դորանով եմ ես զօրաւոր, որ յաւիտենական էակի ազգակից եմ, որ Աստուծոյ զաւակ եմ:

Ես առն քանի համար դօրեղ եմ Քրիստոսով, որովհե-

տեղ նա ինձ յայտնեց իմ բնութեանս մէջ եղած, իմ հետս ծնած իմ արժանաւորութեանս գաղտնիքը, բարձր կոչումների համար ծնուած լինելուս հրաշալիքն: Նա ինձ սորվեցրեց հոգիների հոգուն երկրպագութիւն անելու, Նորան մօտենալու հոգւով ու ճշմարտութիւնով: Նորանով ունիմ ես այն սուրբ ու աներկմիտ հաւատն, որ Աստուած ինձ հետ է, որովհետեւ ես Նորա հետն եմ: Եւ եթէ Նա իմ հետս է, Նա, որոյ առաջին երկնային քերովբէքն ահ ու երկիւղով և մեծարանքով ծուներ են դնում, որոյ մի մօտիկ տալուց ամբողջ աշխարհները գողում են. ո՞վ է կարող ինձ հակառակ կանգնել: — Դուք, որ ձեր ունեցածի, ձեր զօրութեանը վրայ էք հիմնում ձեր անբաղդութեան շէնքը, մի անգամ որ շունչ քաշել չկարողանաք, մի անգամ որ բռնուի շունչներդ, ու ձեր արիւններակը որ չխփի, անպիտան ու զգուշի բան կդառնաք, որովհետեւ կհոտէք, կփտէք, կփծանաք: Դուք, որ իշխանութիւն ձեռք առած, ձեր կամքը, սրտի ուզածը, ձեր խելքին եկածն էք յառաջ տանում ու ձեր աշխարհի վերայ հրաման բանեցնող էք կարծում, որ Աստուծոյ օրէնքը բանի տեղ չէք դնում, արհամարհում էք ու ձեր մարմնի հաճոյքն ու ցանկութիւններն օրէնքի տեղ անցկացնում. որ արդարութիւնն ու իրաւունքը ոտքի տակ էր տալի ձեր հրպարտութիւնովն, որ անմեղի մեղքն էր մտնում ձեր վաւաշոս, գարշելի գաղանութիւնովն, ոյժ բանացնելով ինչ է թէ ոյժ ունիք ու գիտէք, որ ձեռքներիցը կգայ յաղթել. որ բարի անուն, բարի սիրտ ունեցող ու ազնիւ հոգւոյ տէր մարդին՝ կամ մարդի

տեղ չէք դնում, որովհետեւ ձեզ նման ամեն վատութիւնի մէջ չէ մեծացած, կամ ատում էք ու հեռու պահում, որովհետեւ Նորա վարքն ու կեանքը ձեզ անտանելի է, ձեր վարք ու բարքին յանդիմանութիւն է, կամ անունն էք կոտրում, մուր էք քսում Նորա վերայ, սուտ յանցանքներ դնելով վրան ինքներդ, կամ ուրիշներին սորվեցնելով, որ կեղտոտեն, մրոտեն, ձեզ մի փոքր նման լինի, կամ հալածում էք թշնամաբար, ձեր ձեռքն ունեցած իշխանութիւնն անգթաբար՝ չարաչար գործ դնելով, ինչ է թէ ձեզ չէ պատուում, որովհետեւ ձեր վարմունքով ու գործով ոչ մի տեղ չէք թողել որոյ և իցէ սրբաւորման ձեզ պատուելու, ուր մնայ թէ սիրելու ու ձեզ համար՝ ամենայն աստուածահաճոյ ու մարդոց օգուտ բերող ծառայութիւններն ուրախութեամբ կատարելու ու մինչև անգամ իւր կեանքը չխնայելու, այդ տեսակ մարդոցդ եմ ասում, ականջներդ լաւ բաց արէք, լսեցէք ու իմացէք, որ Աստուած իմ հետս է, ի՞նչ էք կարող ինձ անել, ի՞նչ կգայ ձեռներիցդ: Իմ մարմինս կարող էք սպանել. բայց իմ եսս, իմ էութիւնս, որ իմ անմահ հոգիս է, դուք չէք կարող սպանել: Հոգիների թագաւորութիւնը կեանքի ու կենդանութեան թագաւորութիւն է. այնտեղ մահն իշխանութիւն չունի ամենեւի՛ն: Այս պատճառով ես վախիցս չեմ գողում երկրաւոր իշխանութեան, երկրաւոր ոյժի ու բռնութեան առաջը: Այս բանն ես կարողանում եմ Նորանով իմ Քրիստոսովս, որ ինձ ոյժ ու զօրութիւն է տուել, որ ինձ զօրացրել է իւր աստուածային զօրութիւնովն:

Եւ զօրացած է՞ Նորանով՝ հոգովս, առաքինութիւնով եմ ասում, որ ստացել եմ Նորանից, և որ իմ խղճմտանքիս կեանքն ու կենդանութիւնն է դարձել: Այո՞ առաքինութիւնն է ճանապարհը, որով ես գնում եմ, Աստուծոյ մօտենում, Ստեղծողիս հասնում. առաքինութիւնն է այն կապն, որ ինձ իմ Աստուծոյս հետ է կապում. ես զօրացած եմ՝ Քրիստոսովս, ինչու որ նա բնակում է իմ մէջս, ոչ թէ մարմնով, այլ իւր հոգւովն, իւր խօսքովն, իւր տրւած ուսումովն իւր օրինակելի կեանքովը, մեզ տուած օրինակովն ամեն արդար բանն անելու մէջն: Նա աստուածանից մեզ համար եղաւ իմաստութիւն, արդարութիւն, սրբութիւն ու փրկութիւն:

Նա ինձ փրկեց չարի զօրութիւնից իւր սուրբ խօսքովն, որով բացեց իմ աչքս ու լուսաւորեց իմ միտքս, որ ինքս ինձ ու իմ մեղքի մէջ լինելս տեսնեմ ու հասկանամ, ինչու որ ես մահուան խաւար հովիտների մէջն էի ման գալիս, քանի որ ես իմ ուղղութիւնս ստացած էի զգայական հակումներից ու դորանց ցոյց տուած ճանապարհովն էի գնում. քանի որ ես խելք բանեցնելն ու խորամանկութիւնով հանգամանքներից օգուտ քաղելն ամենամեծ իմաստութիւնն էի համարում. քանի որ ես կարծում էի, որ մարդոց տուած պատիւներից աւելի մեծը, աւելի բարձրը չլինիլ. քանի որ ես փառքի ու բարօրութեան մէջ պտուում էի ամեն բաղդաւորութեանց պաշտօնների բանալիներն, այդ ժամանակներն ոչ Աստուած, ոչ մարդկանց էի այնչափ սիրում, որչափ ինձ: Քրիստոսով ես բարձր մտքեր ունենալու ճանապարհն իմ

առաջիս բաց արի ու հասկացայ պարզ: Ով որ՝ քաղաքական օրէնքներին համեմատ է վարվում ու ապրում, ու վատ ասելու տեղ չունի, մի օգտակար մարդ կարող է լինել. բայց Աստուծոյ մարդը լինելուցը դեռ ևս շատ հեռու է, ու մնացական, հաստատ բարեբաղդութիւն չունի:

Եւ զօրացած է՞ Նորանով, ոչ թէ մարմնովս, այլ հոգւովս. այն մտքով չեմ ասում, որ նորա ինձ պարգեւած լուսովն՝ ես երկրիս վրայ մեծ իշխանութիւն, աւելի հարստութիւն, աւելի անուն ձեռք բերէի, այլ այն եմ ուզում ասել, որ նորանով ընդունակ եղայ՝ նորանով կարողացայ այն շնորհքն ունենալ, որ առանց այդ բաներին ևս ապրիմ, որ այդ ամեն բաներից ինձ զրկեմ ու բոլորն զոհեմ իմ յաւիտենական երջանկութեանս: Այս է, որ քրիստոնէին այնպէս զօրացնում է, այնպէս աներկիւզ անում, ու այնպէս հարուստ ու վսեմ ամեն հանգամանքների մէջ, որ նա աշխարհն ու նորա փառքն ուրիշների պէս հեշտ ձեռք բերել չէ կարողանում, բայց ուրիշներից աւելի հեշտ ուրանալն իւր բանն է: Աշխարհներն աւելի հեշտ ուրանալն իւր բանն է: Նա ամենեւին չէր արհամարհում կեանքի անմեղ ուրախութիւններն, որ նորա կեանքի մէջ կամ լաւ ևս ասեմ, նորա կեանքի ճանապարհին պատահում էին, ինչպէս մի ճանապարհորդի ճանապարհի վրայ պատահած սառն ու զովացնող ջուրեր՝ տաք օրերին. բայց այդպիսի ուրախութիւններից ամենից մեծ զուարճութիւն բերող ուրախութիւնի համար ևս չէր թողնիլ իւր ամենափոքր պարտականութիւնն: Ով մահկանացու

գուրք Աստուծոյ համար մարմարի ու ոսկի սեղաններ էք շինում: Կարծում էք գուրք, որ բոլոր աշխարհի ծիրովը ձեր շինած մեծ ու փառաւոր տաճարներովը կուրախացնէք: Չէ՛, այդ մեծ փողերով գլուխ եկած գեղեցիկ ու մեծ սեղաններն ու տաճարներն, որ աւելի ջերմեռանդ սրտով աղօթք անելու համար էք շինում, չեն հիացնում յաւիտենական Հոգուն, որ Մովսիսի շինած ամենափոքր խորանովն ամաչեցնում է աշխարհիս բոլոր ճարտարապետների արհեստ ու հմտութիւնն: Ոչ մի երկրաւոր բան, որչափ ևս գեղեցիկ ու կատարեալ լինի, անմահ Հոգին գոհ չլինիր նորանով: Փշանալու բան չէ՞ մի, ուրեմն Նորա գերազոյն կատարելութեան առաջին ոչինչ է, մի բռն հող է: Այս պատճառաւ Քրիստոս Յիսուս անտարբեր աչքով էր նայում կեանքի ունայնութեան վերայ, մարդի, իւր ստեղծած ծառայի կերպարանքով էր ման գալիս, պարզ հագուած, աշխարհիս ամեն հանգըստութիւնից, փառք ու պատուից, վայելչութիւններից հեռու իրան պահելով, շատ անգամ մինչև իւր գլուխը դնելու տեղ ևս չունէր. և դորանով ևս իւր հոգին ամեն բանից բարձր էր ու մեծ՝ Աստուծոյ նման՝ Նորա փառքի ճառագայթն ու էութեան նկարագիրն: Այսպիսի օրինակ թողեց նա մեզ, որ Նորա գնացած ճանապարհովը գնանք:

Ես նորանով է՞մ գոչացած. ինչու որ նա սորվեցրեց՝ թէ՛ ինչպէս պէտք է գործ ածեմ՝ իմ մարդկային կեանքիս մէջ ձեռք բերած բարիքս, որ այս աշխարհիս մէջ իմ Ստեղծողն պարգևեւ է ինձ, ինչպէս որ Յիսուս Քրիստոս զօրաւոր էր խօսքովն ու գործովն

Աստուծոյ և մարդոց առաջին: Այսպէս է և ամեն մի Նորա ճանապարհով գնացող մարդը: Անթիւ զօրքերի բազմութիւն պէտք չէ՛ մեծ բաներ գլուխ բերելու համար. Աստուած հզօր է իւր ամենայետին ծառաներովն ևս: Բոլորովին անարգուած Նազովրեցւոյ բերանից դուրս եկած մի հատ ճշմարիտ խօսք չէ՞ր մի, որ աղգերին ու յետոյ աշխարհ եկող ամբողջ սերունդներին ուրիշ ուղղութիւն տուեց, ուրիշ ճանապարհ բացեց նոցա առաջին, թէ և աննշան անյայտութեան մէջ էր ապրում ինքն:

Դուք, որ ոսկի դահլիճներումն էք բնակվում ու նաւատորմիղների հրամաններ տալի, որ ընդարձակ դաշտերը ձեր սեպհականութիւնն էք ասում. որ ծիրանիների՝ մետաքսեղէնների մէջն էք լող տալի և եկամուտներ եկամուտների վերայ հաւաքում, դիզում. դուք երկրաւոր բարիք ինձանից շատ ունիք. բայց ես՝ ձեզանից հարուստ եմ: Ձեր ամրոցները, ձեր նաւատորմիղները, ձեր մեծամեծ կալուածները, ձեր ակնեղէնները ու մարգարիտը՝ մարդիս հոգին երջանիկ չեն անում երբէք. ձեր ցանկութիւններից վերջ չկայ. այս բանն էք ցանկանում, կատարում էք, միւսն էք ցանկանում՝ կատարվում է. քիչ բան կայ, որ ուզում էք ու անէք. բայց և այնպէս ձեր սիրտը տեղը չէ ընկնում, միշտ անգոհ էք, ինչու որ ձեր մի ցանկութիւնին չհասած՝ միւսն է ծընում ձեր սրտի մէջ, ձեզ միշտ պակաս է մի բան, և այսպէս դուք միշտ դժգոհ էք: Եւ որովհետեւ ամեն բանն ևս ձեզ համար քիչ է, Նորա համար ևս աղքատ էք, չունեւոր էք. իսկ ես՝ հարուստ եմ:

որովհետեւ ունեցածովս բաւականանում եմ: Իմ քիչ ունեցածիս ևս բոլորն պէտք չէ ինձ՝ իմ սակաւապետ՝ կեանքիս համար: Ուրեմն ես ինձ հարկաւոր եղածիցն աւելին ունիմ, ինձ բան ևս է աւելանում: աւելորդ բան ևս եմ ունենում, որ դուք չունիք, ձեզ պակասում է ձեր ունեցածն, ոչ թէ բան է աւելանում ձեզանից. ես իմ ունեցածիցս ուրիշներին ևս կարող եմ մի մի բան տալ, ուրիշներին ևս օգնել այն բանով, առանց որոյ կարող եմ ես կառավարուիլ: Կարելի է, որ դուք նուիրում էք մեծ գումարներ եկեղեցիների ու վանքերի, հիւանդանոցների ու աղքատանոցների, բայց ես ձեզանից աւելի շատ եմ տալիս. ինչու որ իմ փոքրիկ եկամուտի մի նշանաւոր մասն եմ հանում, տալիս այդ բարեգործական հաստատութիւններին, իմ տուածիս մէջն աւելի օրհնութիւն կայ. աւելի իմ տուածս շահաւոր է. ինչու որ ես ինքս եմ գնում, պտուղում, գտնում նրանց, որ աւելի կարօտ են օգնելու, նրանց նեղութիւնը փորձով իմանում եմ՝ որպէս և այն միջոցներն՝ այն ճանապարհներն, որոնք աւելի նոցա համար օգտաւէտ կարող են լինիլ: Այսպէս բարերար էր Յիսուս. դորա համար ևս իւր կարօտութեանը մէջ հարուստ էր և ամեն հոգու ցաւ ունեցողներին՝ օգնական:

Եւ նորապէս զօրացած. պատճառ որ Նորանով գերեզմանի զարհուրանքներին անգամ յաղթեցի: Եւ ո՞վ է աւելի հզօր քան թէ այն զօրաւորը, որ ոչ մի բանից չէ վախենում: Եւ ինչո՞ւ համար պէտք է վախենայի, որ իմ Աստուծովս ուրախ եմ: Նորան ապաւինած, ու իմ սրտիս հանգստութեանն, ուրախութեանն ու

երջանկութեանը չափ չկայ: Կեանքի պատահմունքները, փոփոխութիւնները կարող են փչացնել մարմինս, որ հողիցն է առնուած, բայց հոգիս երկրաւորի վրան յաղթութիւն անելով, թե առած կթռչի: Որքան որ աւելի մոլթ կլինի գիշերն, այնքան աւելի պայծառ կերպով կլուսաւորուի ամենափոքր լոյսն: Ամենայն անբաղդութիւն՝ առաքինութեան համար յաղթութեան ճանապարհ է բաց անում: Արդար մարդի հիթեան առնալով է բաց անում: Թագաւորական թախտն է դառնում, նորա գերեզմանն՝ այն տեղն, ուր որ յաղթանակ է կանգնում նա: Մարդիս հիւանդութիւններն ու ցաւերը՝ մարմինը կարող են թուլացնել, ուժից ձգել ու իրան խեղճացնել. բայց նորա բարեպաշտ հոգին աւելի ևս պայծառացնում են: Երկինքն երկրիս վերայ է շրջում, յաւիտենականութիւնն՝ անցաւորի վերայ. իսկ հոգին, որ յաւիտենականութեան մէջն է, երկրաւոր բաների ամեն վրդովմունքների վերայ: Երբ որ Յիսուս խաչի ամեն վրդովմունքների վերայ, երբ որ Յիսուս խաչի վերայ էր ու երկիրս շարժեց և արեգակը խաւարեց երբ որ նա մեխուած էր ու կախուած՝ և իւր արիւնը թափում էր աշխարհի վերայ, որի մեղքը նա քաւում էր, փուշ պսակը սուրբ գլխին, նա ամեն կողմից անարգանքի, արհամարհանքի ու նզովքի խօսքեր լսելու միջոցին, աղօթք էր անում Աստուծոյ, որ անուրի դորանց, ինչու որ չեն իմանում ու ասում: Ներիր դորանց, ինչու որ չեն իմանում թէ, ինչ են անում:— Այն ժամանակն նա ամենաաստուածային էր, այն ժամանակը նա երկրաւորից շատ բարձր էր, վերնային բարձրութեան գագաթնաժայրումն էր:

Ը.

ՄԱՀԻՑ ՎԱԽԵՆԱԼԸ.

«Ամենայն ինչ կատարեալ է», (ամեն բան վերջացած է) ծանր ժամեր անցկացնելուց յետոյ ասաց երբեմն Փրկիչն այնպիսի բարձր ձայնով, որ հեռունները գնաց: այս այն միջոցին էր, որ շատ չարչարանքներից ու ստացած վէրքերից ուժից բոլորովին ընկած, զգում էր, որ մահն մօտենում է:

«Ամեն բան վերջացած է». ինչը պէտքէ ինձ վախեցնի, երբ որ ցաւերս փուշի պսակ են դառել՝ գլխիս դրած, պատած: Ես պէտք է իմ Փրկչիս վրայ մտիկ տամ, որ ամենայն գերութեան շղթաները փշրում է. Նորա յաղթութեան խօսքը թէ՛ «ամեն բան վերջացած է», իմ մութ գերեզմանիս մէջն ևս կգայ, կհասնի:

Եթէ որ մահկանացու մարդիկս կարողանայինք մեր՝ օրօրոցի մէջն եղած ժամանակին առաջուանից տեսնել ու իմանալ մեր կեանքի մէջ մեր գլխին գալու բաներն ու մեր քաշելու ցաւերն, շատերը մեղանից՝ աւելի ու աւելի աչքի առաջ ունենալով՝ մեր կեանքն ու իւր մէջ պատահելու չարիքն, մեր ունենալու կեանքից, մեր ապրելը պէտք է սառնորկ

վախենայինք ու սարսափէինք, քան թէ մեր կեանքի վերջից, որ մահ, կամ մեռել ենք ասում:

Նատ անգամ նմանացրել են մարդիս կեանքը ուխտաւորի ուխտ գնալուն: Այս այնպիսի մի ճանապարհորդութիւն է, որ ոչ մեր կամքովն է սկսել և ոչ մեր կամքովն վերջանում: Սաստիկ շտապելով, անդադար առաջ ենք տանում մենք մեր ճանապարհըն, սկսում ենք մեր ճանապարհ գնալը մի առաւօտ՝ շատ շուտ՝ դեռ ևս լոյս ու մութը չբաժանուած, ու դեռ մութին, մեր չտեսած գիշերից դուրս ենք գալիս ու դէպի միւս գիշերը գնում: Մեր չորս կողմն ամեն բան մեր աչքից ծածկուած է, ոչինչ չենք տեսնում:

Բոպէները թռչում են, ժամերը (սահաթները) վազում են, անցկենում, գնում մեր մօտից: Ուրախութիւնով կմնայինք մի փոքր ժամանակ այն առաջին ծաղիկների առաջն, որ մեր երեխայութեան առաւօտն, քաղցր մեզ ժպտում էր: Բայց ի զո՞ւր: Մի մեզ անտեսանելի զօրութիւն բռնի մեզ քարշում է, կարծես զօրով պոկում է մեզ այնտեղից ու հեռացնում: Կեսօրուայ արեգակն արդէն գալիս է, ու իւր տաքութիւնովը մեր գլուխն այրում այն ժամանակն, երբոր չէինք կարծիլ թէ այդպէս շուտ մեր կեանքի օրը կէս օր կդառնայ: Մենք տեսնում ենք պատուական շուաք, հով տեղեր, որ մեզ հրաւիրում են, համեցէք են անում նստելու, հովանալու, հանգրստանալու: Ուրախութիւնով մի քիչ կմնայինք, դադրութիւն կառնէինք այն տեղերքը: Բայց անկարելի է. պէտք է այնտեղից գնանք, մեր ճանա-

պարհն անդադար յառաջ տանենք. զուր ենք պինդ կաշու մեզ ուրախութիւն բերող այն բաներին, որ մեր ճանապարհին մեզ պատահում են: Մին էլ տեսնես՝ երեկոն մօտեցաւ, և արեւը մայր մտաւ ու նոր գիշերը կամաց կամաց մօտենում է: Շատ կցանկանայինք մեր այն օրուայ ճանապարհորդութիւնը վերջացնել ու հանգստանալ. բայց՝ գնա՛, գնա՛ յառաջ, ասում է մի անծանօթ ձայն: Մութը պատում է արդէն մեզ ու մեր ճանապարհը, ոչինչ չենք տեսնում այլ ևս. ամեն լոյս հանգչում է, ամեն բան անյայտանում: մեր զգացմունքները դադարում են, ճանապարհորդութիւններս վերջացաւ, եկանք տեղ հասանք:

Այս է մեր վիճակն. ամենս ևս գիտենք: Այլ ևս չես վախենում դու, ու չես դողում այն գիշերից, որից լոյս աշխարհ մտար, ծնար, ապրեցիր, ինչի՞ ես սարսափում այն գիշերից, որ պէտք է գայ վրադ: Քո կեանքիդ, քո գոյութեանդ այդ զարմանալի խաղն իսկ քո արած բանը չէ ի հարկէ:

Ի՞նչ է մեռնելը:— Ճրագի պէս հանգչել. ինքն իրան մոռանալ, վերանալ՝ Աստուծոյ աշխարհի նոր միութեան դիմելու, գնալ աւելի վսեմ հանգամանաց մէջ գտնուելու և կամաց կամաց յառաջանալ արարչութեան կատարելագործուելու աստիճանների մէջն:

Մենք միւս աշխարհը չգիտենք. բայց կարելի ևս չէ, որ հողեղէն մարդս հասկանայ, եթէ յայտնուէր ևս. ինչու որ մարդիս այս աշխարհումն ունեցած փորձառութիւններից բարձր է. և այս աշխարհն զգա-

լու, կամ հասկանալու համար պէտք եղած զգայաւորանները չունի: Կոյր ծնածին ի՞նչպէս պիտի հասկացնէիր այն հրճուանքը՝ որ զգում ես, մի մշտագարուն երկիր տեսնելով, որ իւր գեղեցկութիւններովն քեզ հիացնում, կախարդում է: Եթէ որ մի անասունի հոգին, այնպէս լինէր (այնպէս պատահէր) որ մարդկային կերպարանք ու բանականութեան լոյս ստանար (ունենար). այդ նոր մարդը սրտանց կցանկանա՞ր արդեօք, որ առաջուայ իւր անասունի վիճակին յետ դառնար ու նորից անասուն դառնար: Ուրեմն մահից, մեռնելուց ինչի՞ ենք վախենում: Ինչի համար է մեր գոյութիւնն ու կեանքը, որ այժմ ունինք, այն կեանքից աւելի գեղեցիկ երևում մեզ, մեզ՝ որ չենք մտածում թէ, եթէ մի՛ այնքան կեանք ևս որ ունենալու լինէինք ու հաստատ ևս իմանալու լինէինք, որ ինչքան ապրել ենք, այնքան ևս դարձեալ պէտք է ապրենք, բայց և այնպէս շատ քիչ մարդիկ կլինէին, որ մին էլ այնքան ապրել ցանկային, որքան որ ապրել են, ու՛ կրկին անգամ տեսնէին իրանց տեսած սև օրերը, քաշած չքաշուելիք ցաւերը, իրանց արած մեծ սխալներն ու անխելքութիւնները և այն անտանելի հոգսերը, որ սիրտները օր ու գիշեր մաշում էր, կեանքները իրանց գլխին խռով անում: զրկելով թէ՛ սրտի հանգստութիւնից և թէ՛ կեանքի ամեն քաղցրութիւնից:

Մահից վախենալու երկու գլխաւոր պատճառ կայ, որ պէտք է ինքներս մեզ բացատրենք, հաշիւ տանք ու հասկանանք:

Ասորո՞ւսք ինչք եր մարդկային բնութեան (էս-բեան)

ձեզ խոր արդարեւ է կեանքի ցանկութիւնը, արդարեւ «էրբ»
որ շատ արդարեւ էրկար արդարեւ էնքա՛ն հոգի: Դորա համար
վրդովում է և ընդդիմանում մարդուս բնութիւնն
այն ամեն բանին, որ մահ է աւելում: Եթէ այս՝ գրե-
թէ անյաղթելի կերպով՝ մեր կեանք սիրելը չլինէր
երկիրս այժմ արդէն անմարդաբնակ մի անապատ
դառած կլինէր: Անթիւ անհամար վտանգներ կայ
մարդիս առաջին, որոց հետ պիտի կռուի իւր կեանքի
մէջ, հազար անգամ կուլ գնացած կլինէր նա այդ
վտանգներին. բայց կեանք սիրելը, սաստիկ ուղենալն
ապրել՝ սիրտ է տուել նորան ամենազօրութիւն բանն
անգամ տանելու: Եղել են մարդիկ, որ իրենց խել-
քիցն, իրենց մեղքովն՝ իրանց գլխին բերած տան-
ջանքների պատճառովն՝ վաղուց իրանց կեանքից
զզուած կլինէին ու ժամանակից յառաջ և դեռ ևս
իրենց հասակը չառած, կմեռնէին. բայց մութ գե-
րեզմանի մէջ մտնելն որ միտներն են բերել, սար-
սափել իրենց մտքում դրածից յետ են կացել և
հաշտուել իրանց քաջած դառն օրերի հետ ու տա-
րել են: Արդէն շատ անգամ յուսահատութիւնն,
պղտորելով խառնելով նորանց միտքը, տարել է նոցա
դէպի կորուստի անդունդը ու հաստատ դրած են
եղել մտքներումը ու յօժար են եղել մեռելների եր-
կիրը փախչել, գնալ ու այս աշխարհից ազատուել.
բայց իսկ այն ժամանակը կեանքը աւելի քաղցր է
երևել նոցա աչքին՝ ու նոր նոր յոյսեր տալով իրանք
իրանց, — այն յոյսերն, որ միշտ անբաժան ընկեր են
մեր կեանքի հետ, որովհետև մարդս միշտ յուսով է
ապրում. — այդ նոր յոյսերն, ասում եմ, առել են

մարդի ձեռքից թուրը, որ արդէն բարձրացած է եղել
իւր վերայ՝ յուսահատութիւնից: Աստուծոյ վճիռն այն-
պէս է, պէտք է ապրինք, որ բարձր նշանակութիւն-
ների համար հասունանանք:

Եթէ որ սաստիկ ցանկութիւն չլինէր մեր մէջն
ապրելու, մեր մահից յետոյ ունենալու կեանքն ևս
եղած, կամ չեղած մի բարիք կլինէր: Բայց մեր մէջն
ապրելու սէրը կայ և հետն ևս այն ցանկութիւնն,
որ մեռնելով՝ յեղափոխութիւններ կրելուց յետոյ ևս՝
մեր կեանքը շարունակուի. և յաւիտենական կեանք
ունենալու յոյսի հետ կապվում է սերտ կապով մա-
հից յետոյ ապրելու կարևորութեան զգացմունքը:

Բայց նորա ձեռն է «խալով» մարդ» որ կեանքի «էր» —
նշանն թէ անբնական կերպով իրան արանջող կերպ է դարձ-
նում, որ նա իւր մահից առաջ ինքն իրան նեղացնում
է անօգուտ ու զուր երևակայութիւններով՝ և այժ-
մեան ունեցած կեանքին չափից դուրս գին է դնում
որ իսկապէս չունի երբէք:

Շատ անգամ հիւանդոս, զիւրազրգիւ զգաց-
մունքն է, որ մեզ ցոյց է տալի մահը ուրուական-
ների նման այլանդակ բաներ, որ մեզ զարհուրեցնում
են, շատ անգամ երկարատև ու տանջող տխրու-
թիւնն, որ երբոր աւելանում է, անդադար մեզ չար-
չարում է անհիմն ու անտեղի երկիւղ ձգելով մեր
սիրտն: Այ թէ մահուան յեղափոխութիւններն են,
որ մեզ սարսափեցնում են, այլ այն մեզ վերայ վախ
ձգող զարհուրելի բաներն, որ մեր մտքի առաջն գա-
լիս, կտրում են, պաշարում են մեզ՝ ու մեր խելքը,
կարծես, շուռ տալիս. այն մեզ վրայ ահ ու սարսափ

բերող բաներն են, ասում եմ, որ խելքը մեր գըլ-
խիցը տանում են ու մեր մտքի ու սրտի հանգստու-
թիւնն աւերում բոլորովին, ու այս ամեն բանի հնա-
րողը մարդս ինքն է, որ ինքն իրան տանջելու հա-
մար այդպիսի բաներ է իրանից ստեղծում:

Մեռնողն իւր մահն այնպէս քիչ է հասկանում,
ինչպէս որ սաստիկ դադրած մարդն իւր քունի գնա-
լը: Մենք շատ մարդ ենք տեսել, որ խելքները գըլ-
խին մահուան անկողինքի մէջ իրանց աչքը աշխար-
հիս փակելու րոպէին էին սպասում: Նոքա այնպէս
վախճանեցին, որ կարծես թէ քնեցին, առանց եր-
կիւլի, ինչպէս պիտի վախճանի ամեն մի քրիստո-
նայ, որ Աստուած է հաւատում և իւր բարեբաղդ
սրտումն ունի անխաբ յոյս իւր ամենաբարի Ստեղ-
ծողին վրայ, որին ապաւինած է: Ինչ որ տեսնում են
նորա կերպարանքի վրայ նորա մահուան անկողինքի
չորս կողմը կանգնած մերձաւորներն կամ ծանօթ-
ները, վախճանուածը չգիտէ:

Եթէ որ մենք, անշունչ դիակի վրայ մտիկ տա-
լով, դողում ենք ու սարսափում, տեսնելով ինչպէս
պառկած է նա առանց վեր կենալու, սառած փայտ
դառած, գեղնած ու անշունչ, մեր սրտիցն անտե-
ղեակ, իբր թէ մեր հետը չէր ապրել, մեզանից մինը
չէր եղել ու մեզ երբեք չէ ճանաչել. այդ մեծ ահն
ու սարսափը, որ գալիս մեր վրայ, նորանիցն է, որ
մենք ինքներս խաբվում ենք մեր սխալ մտածելուց
ու զգալուց: Երբոր ինքներս մեզ լաւ քննում ենք,
լաւ հասկանում ենք, որ մենք մեռելի վրայ լաց ենք
լինում ու ցաւում նորա վրայ այն բանի համար, ինչ

որ նա այժմ կորցրել է: Բայց նա ինքն այդ բանը
չգիտէ: Մենք միտներս ենք բերում, թէ ինչպէս նա
սրտանց սիրում էր մեզ, ինչպէս կցանկանար, որ
աւելի երկար ժամանակ մեզ մօտ մնար, մեզ հետ
ապրէր. ինչպէս մի անյայտ ձեռք նորան մեզանից
խլեց ու բաժանեց, ջուրեց, ու ինչպէս զուր կլինէր
մեր ցանկանալը, որ նորան մեզ մօտ պահենք: Բայց
մեռելն այդ բաները չգիտէ, և մինչև անգամ այն-
չափ յայտնի չէին նորան որ իւր վերջին ժամերումն
այն սիրտ կսկծեցնող զգացմունքներն, որ առողջ
մարդիկն սովորաբար ունին: Նա անյայտացաւ իւր
կեանքի թագաւորութիւնից ու թողեց մեզ իւր պա-
տեանն, մի սառն արձան՝ մարդի կերպարանքով, որն
որ երբեմն սիրում էինք, որովհետև մէջը հոգի կար,
բայց այդ մարմինը հոգու մասը չէր, այլ տարերքին
էր ու կրկին պէտք է գնար միանալու տարերքի հետ,
որտեղից որ առնուած ու ստեղծուած էր:

Մահուան վրայ ունեցած գաղափարդ վերածիր
(դարձնւր) պարզ ճշմարտութեան, ու մահուան ար-
հաւիրքները քո աչքիդ բան չեն երևիլ:

Նաո անգամ մեծ նշանակութիւն ենք տալիս
մեր երկրաւոր կեանքի բարիքներին ու վայելչութիւն-
ներին: Մեր կեանքը մի գին միայն ունի. և այդ գինն
այն ժամանակն է ունենում, երբոր մեր կեանքը
գործ ենք դնում մեր սիրտը կատարելագործելու,
մեր բանական հոգին ազնիւ ու առաքինական մտքե-
րի մեծ պաշարով զարդարելու և մեզ նման մարդոց
բաղդաւորելու: Եթէ որ այդ բանն այլ ևս մեր ձեռ-
քիցն չէ գալի և մինչև յոյս ևս չենք ունենում, որ

այդ բաները կարողանանք անելու, ինչպէս պատահում է մարդիս ծերացած միջոցումն, այն ժամանակ կեանքը կորցնում է իւր արժէքը, և մի նոր կեանքի աւելի է փափագում:

Մեծ հոգու տէր մարդիկը կեանքից աւելի բարձր բարիքներ էին ճանաչում: Ո՛վ կատարեալների, դուք այն ազնիւ ու քաջ հոգու տէր հերոսներն էիք, որ աներկիւղ մահուան առաջը գնացիք ձեր հայրենեաց ու ազգի ազատութեան ու բարեբաղդութեան համար ձեր կեանքը դնելով. և դժբախտ, ո՛վ առաքինիք, այն վսեմ ու անձնանուէր մարդիկն էիք, որ Յիսուսի Քրիստոսի կրօնի ճշմարտութեան համար անվեհեր սրտով Աստուծոյ սիրոյն մատաղ գնացիք ու դէպի ձեր գերեզմանը վաղեցիք, և դուք, որ մահը մի անարժան կեանքից աւելի լաւ համարեցիք—դուք ամենագեղեցիկ կեանքի գինը լաւ իմացաք: Դուք ամենամաքուր առաքինութեան փափուկ գրկումը անմահ, անվախ մեռաք՝ մի երկնային գործի մէջ ձեզ վարժեցնելով: Ձեր մահը շատ աւելի նախանձելի էր, քան հազար ուրիշ մարդոց կեանքը: Ձեր քաղցր պատուելի ու անմոռանալի յիշատակը կմնայ յաւիտեան:

Բայց ով որ ապրում է աշխարհիս երեսին նորա համար միայն, որ մի որդնի նման սողայ ու իւր ուտելու ու խմելու բանի ետեւից ընկնի միայն իւր փոքրի հոգսն անելով, առանց մտածելու, որ իւր սիրտն ու հոգին վաղօրօք պիտի պատրաստի մի ապագայ աւելի ազնիւ կեանքի համար, ո՛վ որ ապրում է նորա համար միայն, որ իւր սնափառութիւնն ու չնչին հպարտութիւնն աւելացնի ու մարդոց աչքին մեծ ուն

երեւի ու այդով կարծի թէ մեծ փառքի հասած է. ո՛վ որ ապրում է նորա համար միայն, որ ամենայն խարդախութիւն, չարութիւն, անտեղի թշնամութիւն ու զրկանք անի, որ իւր չունեցած ոյժն ու ոչինչ մարդ լինելն ցոյց տայ, թէ և իւր նմանների առաջին հնարագէտ, ու գուցէ խելօք մարդ ևս ճանաչուի. ով որ նորա համար է ապրում միայն, որ խիղճ, ամօթ, պատիւ, հոգի, հաւատ մի կողմ դրած, իւր փողը շատացնի, քաղցած ու ծարաւ, չտես մեծացած լինելով՝ որը թէ և աջ ու ձախ ուտում է, և ամեն տեղից ծծում՝ իւր միակ ցանկութեանն համեմատ՝ բայց չէ կշտանում. այդպիսի մարդը՝ կուրացած, ուրացած է կարծես, բոլորովին՝ Աստուած ու առաքինութիւն՝ որպէս և մարդիս բարձր կոչումը. նորա համար փողն է միայն ամենայն բան, ուրիշ ոչինչ չկայ ցանկալի. ո՛վ որ ապրում է նորա համար միայն, որ պատիւների, աստիճանների, արժանաւորութիւնների հասնի, ուղիղ՝ թէ ծուռ ու ցած ճանապարհներով, արժանաւորութիւնով՝ թէ անարժանութիւնով. ո՛վ որ ապրում է նորա համար միայն, որ իւր անհամեստ կիրքերին յագուրդ տայ, զուարճութիւնների ու վայելչութիւնների մէջն իւր կեանքն ու բարօրութիւնը աեսնի.—բայց այս ամենը ոչ միայն այսօր կայ, վաղը՝ չկայ ու մեզ մնալու բաներ չեն, ու մինչև մեր գերեզմանն անգամ մեզ չեն ճամբիլ, այլ միայն մեզ շուտով մեծ փոշիմանութիւնով գերեզման զրկելու պատճառ կլինին, դեռ մեր մահից առաջ մեզ, բարոյապէս, վաղուց մահացնելուց ջոկ.—այս ամենն, ասում եմ սուրբ Գրքի խօսքով, այն շուտ

Թուշող, անցկացող բաներն են, որոց օրական աշխատանքը մի դատարկ խօսակցութիւն է։ Այդպիսի մարդիկը՝ իրանց կեանքովն ո՛չ իրանց մի շահ ունեցան, ո՛չ ուրիշների համար, և այդպիսի մարդիկը, որ մեռնում են՝ գնում միայն խղճալու, վայ տալու արժանի են իբրեւ անբաղդ, թշուառ, ողորմելի, անարժան արարածներ, որ մարդկութիւնից դուրս էին. սորա այն մարդիկը չեն, որոց առաքինի և բարերար կեանքը՝ ոչ միայն դառն արտասուք է մեզ թափել տալիս և երկարատե կսկիծ պատճառում մեր սրտին, այլ և նոցա մահն երբէք մեր մտքիցը չէ գնում թէ և իւրեանց հոգւովն ու գործքով միշտ կենդանի են մեր սրտի, մեր հոգու մէջն։

Շատ անգամ ևս մեր մահից վախենալու և ապրել ցանկալու պատճառը միայն մեր այն մեծ հոգսն է նորանց համար, որ պէտք է մնան մեզանից յետոյ։ Դող է բռնում մեզ, միտքներս բերելով մեր մահը, որ մեզ մեր ամուսնու գրկից պէտք է խլի։ Մենք գողում ենք մահուան առաջն նորա համար, որ մեր գերեզման մտնելուց յետոյ, պիտի գան, շրջապատեն մեզ մեր սրտին սիրելի մեր զաւակները, առանց կրթութեան՝ առանց ուսման՝ որք մնացած զաւակները, անտէր՝ անտիրական, անօգնական, անպաշտպան թողած մեր զաւակներն։

Այս է պատճառն, որ տեսնում է մարդ, որ հասակները չառած մարդիկ, որոնք որ անպաշտպան մնալու սրտի սիրեկանների համար հոգս անելու բան չունին, աւելի անհոգ կերպով են մեռնում, քան թէ հայրերն ու մայրերը, որոց սիրտն իրանց զաւակների

հետն է, որոնցից բաժանուել չեն ուզում չմեծացրած՝ ինչպէս որ իրանք կուզէին։ Բայց այստեղ ևս քրիստոնեան չպիտի իւր սիրտը կոտրի։ Ո՛վ հայր, ո՛վ մայր, դո՛ւք չէիք, որ մինչև ցայժմ պահպանեցիք ձեր զաւակներին, Աստուծոյ և Կաթողիկոսի, Աստուծոյ և որբերի հայրը, և նա է ամենավերջին ու ամենափոքր արարածի բաղդաւորութեան ու կեանքի համար հոգս քաշում։ Եթէ ինքն կամենում է, որ նորանց բարի լինի, լաւ մարդիկ դուրս գան, ոչ մի մարդի ոյժն չէ կարող նոցա վատացնել, փչացնել։ Նորա տեսչութիւնն, Նորա նախախնամութիւնն, և ոչ թէ մարդոց կամայականութիւնն է, որ նոցա առաջնորդում է իրանց կեանքի մէջն ու կառավարում։ Եթէ որ մի ժամանակ այս աշխարհիցս քեզ կկանչի, իսկոյն վեր կաց, գնա՛ քո երկնաւոր Հօրդ մօտն. կգայ ժամանակը, որ քո երեխերքիդ ևս քո ետեւիցդ կբերի։

Երկրորդ Գլխաւոր պատճառը մահից վախենալուն այն է, որ մարդիկ կան, որոց սիրտն օտարացել է իրենից յետեւիցն ճշմարտութիւնից։

Թէ և, իրաւ է, Քրիստոսի անունովն ես մկրտուել, թէ և, իրաւ է, դու նորան զաւանում ես. թէ և, ողորդ է, աստուածապաշտութեան գործածական արարողութիւնները դու կատարում ես, բայց տեսնե՞ք թէ, հոգւով ու ճշմարտութիւնով ևս Քրիստոսի հոգւովն ու պատուիրաններովն ես գնում ու ապրում։ Արդեօք քո Աստուծոյդ հետ ուղիղ սրտով հաւատարիմ մնալով, սերտ կապով կապուած ու միացած ես։ Տեսնե՞ք թէ՛ ամեն տեղ ու ամեն ժամանակ ար-

դարութիւնը ձեռքիցդ չե՞ս թողնում, մտքիցդ, սըր-տիցդ չե՞ս ձգում: Արդեօք այնքան բարի բաներ ա-նում ե՞ս, որչափ որ ձեռքիցդ կգար: Տեսնենք թէ՛ թշնամիներիդ հետը հաշտուած ես, կամ նորանց ներած ես, կամ նորանց քեզ արած վատութիւնի տեղը լաւութիւն արած ես: Արդեօք միտքդ բերելով քո ծածուկ արած քեզ ամօթ ու նախատինք բերող մի գործդ, խիղճդ քեզ չե՞ տանջում ու դատապար-տում:

Ճշմարիտ բարեպաշտ մարդն Աստուծոյ զաւակն է աշխարհիս վրան: Աչքը յաւիտենական կեանքի վերայ դրած, ձեռքը լաւութիւններ անելու բաց, հանգիստ ու հանդարտ գնում է նա իւր կեանքի ճանապարհն մրրիկների ու փոթորիկների միջով, երջանիկ ճանա-չելով իրան այն ուրախութիւնների մէջն, որ Աս-տուած իրան պարգևում է: Ու մարդիս ունեցած հաւատքի արժանաւորութիւնն ոչ մի ժամանակ այն-պիսի բարերար պայծառութիւնովն չէ երեւում, ինչ-պէս մահուան ժամին. այս ժամանակն է յայտնվում իւր հաւատի Աստուածանից ծնած, յառաջ եկած, Աստուածանից ծագած լոյս լինելն իւր սրտի ու հո-գու մէջն, նորա՝ զարմանալի բարձր զգացմունք ու համոզմունք լինելը, նորա՝ սաստիկ երջանկացնող զօրութիւնն: Մի ազնիւ քրիստոնէի մահուան անկո-ղինքն շատ անգամ ամենամեծ օրհնութեան տեղ է դառնում՝ թէ՛ իւր ժամանակումն ապրող և թէ՛ իրանից յետոյ աշխարհումն բնակուող մարդոց համար:

Բայց զգայական կեանքով միայն ապրող մարդս երբոր միտքն է գալի թէ՛ մահ կայ, մեռնել կայ, սար-

սափելի կերպով զգում է, որ իւր հոգւոյ մէջ բան չկայ, որ իրան յոյս տայ, կամ ուրախացնի. դատարկ է իւր հոգին, մինակ մնացած, օտարականի նման: Այն ի՞նչ հոգի է, որ պիտի զրկուի այնուհետեւ այն ամեն բանից, ինչ որ իրան մինչեւ ցայժմ միայն կա-րողանում էր ամենայն կերպով ուրախացնել: Նա եր-բէք չէր մտածել, որ մի աւելի բարձր կոչումն ու բնականութիւն ունի. ուրեմն ի՞նչ պիտի լինի նորան, որ այնուհետեւ պիտի կորցնի մինչեւ ցայժմ իւր ճա-նաչած ու գին դրած միակ ուրախութիւններն: Ինքն կերթայ, գերեզման կմտնի ու իւր ետեւիցն պիտի մնան ամենայն ուրախութիւններն, ու վայելչութիւն-ներն ու ամեն բան, ինչ որ իւր սրտին դիւր էր գա-լիս. այլ ևս չպիտի վայելի պատուական ճաշերն ու խնջոյքներն, այլ ևս չպիտի ունենայ իւր պատուաւոր տեղերն ու աստիճանները, իւր թանկագին հագուստ-ները, իւր հաւաքած մեծ փողն՝ բերած շահերովն, որ վայելչութիւններ սիրող, ցանկատէր ու իւր անկուշտ ժառանգները պիտի տակից տան ու վրայից դուրս գան անխնայ փչացնելով: Իւր դրանն երբեմն կանգ-նած ողորմութիւն հաւաքող աղքատից աւելի աղքա-տացած, վիզը ծռած, կանգնած է յաւիտենական աշ-խարհի դրան առաջին. ոչինչ չունի նա, գլխից մինչեւ ոտքն ողորմելի աղքատ է, իւր ամեն ունեցած, չու-նեցածը կորցրել է:

Ո՛վ խղճմտանքի քաղցր հանգստութիւն, դու, որ իմ սիրտն ու հոգին սերտ կապով կապում ես ամե-նաբարձրեալ Ստեղծող երկնաւոր Հօրս հետ. չլինի թէ երբ և իցէ՛ ինձանից հեռանաս: Վայ, նորան, ով

որ այն ժամանակն է քեզ միտքը բերում ու գալիս քեզ ընկնում, երբոր ուրիշ ամեն բան ձեռքիցը գրնացել է, վայ նորան, որի աչքն այն ժամանակն է լաւագոյն աշխարհը տեսնում, երբոր այս աշխարհս իւր աչքիցն անյայտանում է, կարծես, իւր ոտքի տակիցը փախչելով:

Ինձ ևս, ո՞վ իմ Աստուած, ինձ ևս մի օր քեզ մօտ պէտք է կանչես, երբոր ժամանակս կգայ: Երանի՜ ինձ, եթէ որ այն ժամանակն մտքիցս անցկացնել կարողանամ թէ՛ լաւագոյնս պատկերացնեմ, որ իմ ոյժս կհասնէր, մի բարերար կեանք եմ ունեցել, մի լաւ ընթացք կատարել. ինչ ևս հոգիս է պահել յաւիտեան կեանքի պահին:

Եւ երբոր վերջին ժամս կտայ ինձ մահուան ամեն գառնութիւնների, փորձութեան վերջին բաժակն, երբոր իմ փայտացած ձեռքս օրհնել չէ կարող իմ սիրականներիս, որ իմ հոգիս աւանդելու բարձիս վերայ աղի արտասունք կթափեն իմ՝ իրանցից հեռանալու համար. երբոր իմ բերանս զրմրուած, փակուած՝ էլ չեմ կարող իմ վերջին շնորհակալութեան խօսքս կմկմալով ասել նորանց, որոնց մինչև իմ մահս իմ վերայ հարազատ սէր ունեցան. երբոր աշխարհիս ձայն ու ձուներն ու մարդիս սրտին ախորժելի ձայներն իմ ականջիս էլ չեն լսուելու այն ժամանակն՝ Գո ձեռքդ կաւանդեմ իմ հոգիս: Ուրախ ու գոհ սրտով վերեւ կձգեմ իմ փակուող աչքերս գէպի Գեղ և Գո ողորմութիւնիդ կյանձնեմ ամենին, որոնք թանկ են իմ սրտիս, Գո հովանաւորութեանդ տակը լինին: Դու կմնաս նոցա համար, ինչպէս որ ինձ համար ևս մնում ես յաւիտեանական կեանքի գաշտերովս:

Յ Ա Ն Կ

Երես.

Ա. Առաքինութեան համար արիաստութիւն	3
Բ. Վերանծնութիւն կամ մեծահոգութիւն	19
Գ. Ինքնաճանաչութիւն	38
Դ. Մարդու գոհ լինելն իւր ունեցած վիճակովը	58
Ե. Ինքն իւր վերայ իշխելը, կամ ինքն իւր գլխի տէր լինելը	72
Զ. Վերջը միտք արան	91
Է. Զրիստոնէի միջնորդութիւնը իւր կեանք ունեցած միջոցին ու իւր մահուան ժամանակ	112
Ը. Մահից վախենալը	130

4 5 6 8

909
910
911
912
913

Հ. Զ. Զ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027685

0027685

Հ. Զ. Զ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027684

0027684

Հ. Զ. Զ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027683

0027683

Հ. Զ. Զ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027682

0027682

Հ. Զ. Զ.

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0027681

0027681

